

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA NARODU

4

ŠKOLEGIJUM
LEKTIRA NARODU
4

Izdavač:
Mas Media Sarajevo
Fond otvoreno društvo BiH

Za izdavača:
Emina Šukalo
Dobriła Govedarica

Urednik:
Nenad Veličković

Recenzenti:
Dr. Marko Vešović
Dr. Andrea Lešić
Mr. Amer Tikveša
Željko Malinović

Korektura:
Sandra Zlotrg

Dizajn:
Asim Đelilović

DTP:
Boriša Gavrilović

Ilustracija na naslovnoj stranici:
Patent za pisaču mašinu Blickensderfer 5, Georgea Canfielda
Blickensderfera, iz 1893. godine

Tiraž:
3000 primjeraka

Nenad Veličković

OD SLOVA
DO SMISLA

Književni pojmovnik za osnovnu i srednju školu

Sarajevo, 2014.

PREDGOVOR

Ovakav posao, sastavljanje i objavljivanje školskog priručnika za nastavu književnosti i jezika, mnogo je lakše početi nego završiti. Za početak ne treba mnogo: samo uvjerenje da bi ta nastava s takvim priručnikom mogla biti bolja. To uvjerenje izgleda kao da stoji na staklenim nogama ako se ciljevi te nastave unaprijed proglašavaju promašenim, jer ili ih književnost ne može pogoditi ili su sami po sebi utvare. Sumnja, čak i radikalna, u smisao i svrhu obrazovanja hrani se s obilne trpeze mnogobrojnih i krupnih promašaja u kratkoj historiji prosvjetiteljstva. Pitanje je za raspravu, ali ne na ovom mjestu, koliko je izbor baš te trpeze, s promašajima, opravdan, i zašto bi on bio najbolji u ponudi. Mi držimo nešto drugačiji kurs: obrazovanje je, ma koliko sada i do sada bilo korumpirano, ili ideološki manipulirano, također i mjesto gdje se upravo metode te manipulacije mogu ispitati.

Škola u budućnosti, i to ne nužno tako dalekoj, može ohrabriti pojedince da kritički preispituju sve vrijednosti na kojima se od njih očekuje da zasnivaju svoje živote.

U tom preispitivanju vrijednosti, koje se dobrim dijelom mora događati i u jeziku, nastava književnosti i jezika ne može se zaobići, ni bukvalno, tako što bi se ukinula, ni lukavo, kako se to uglavnom sada čini, i kako se činilo ranije, svodeći predmet na dril gramatikom i ispiranje mozga lektinom.

U drugačijem pristupu, za koji se ovdje zalažemo, nastava književnosti i jezika bavila bi se književnošću kao jezičkom umjetnošću, pazeći istovremeno i na književne postupke (ili jezička rješenja) zbog kojih tekst uopšte doživljavamo kao umjetnost i na ideje koje se tim tekstom i takvim postupcima oblikuju i iskazuju.

Drugim riječima, ta neka *nova* ili *buduća* ili *drugačija* nastava književnosti i jezika ne bi za cilj imala samo razvijanje čitalačkih navika i ukusa, a sve to zbog estetskog užitka koji

se u čitanju književnih djela može naći (iako ni to nije malo, i za sretan i ispunjen svaki pojedinačni život, čemu bi škola najprije trebala služiti, može biti sasvim dovoljno), nego osim toga još i podsticanje jezičke kreativnosti, koja bi onda vodila kvalitetnijoj saradnji i boljem razumijevanju među ljudima, a sve to opet sa sviješću da se književnost događa u stvarnom svijetu oblikovanom različitim idejama, ideologijama i vrijednostima.

Kako tome može biti od koristi jedan ovakav pojmovnik? Svakako ne od sudbonosne; doprinos jedne knjige nikad nije ni masovan, ni dugotrajan. Ali ona može biti od pomoći u svakodnevnom radu, i njome se mogu služiti, svako prema svojim potrebama i svom predznanju, i nastavnici i nastavnice, i roditelji, i đaci. Ona im nudi pojednostavljena objašnjenja pojmova sa kojima će se u razgovoru o književnosti prije ili kasnije sresti. To im može pomoći da bolje razumiju sagovornika, da lakše prate kritičku argumentaciju i da prema tome zauzimaju i vlastite stavove.

Ali, osim toga, uzdamo se i u jedan pedagoški i metodički adut ovog pojmovnika: naime, izbor primjera koji prethode objašnjenjima poziva čitaoca i čitateljicu na igru, nudi im da samostalno dođu do razumijevanja pojma, istovremeno im preporučujući velik i po našem mišljenju dobar izbor autora i autorica i djela. Ta igra, na čijem ih kraju čeka potvrda naslućenog smisla, zamišljena je i kao vježba za čitanje i tumačenje umjetničkih tekstova izvan aktuelnog školskog šablona.

Teži dio ovakvog posla je odgovor na pitanje gdje i kako završiti.

Zašto bi se upravo ovaj broj i ovakav izbor pojmova imao smatrati cjelovitim i dovršenim? Odgovora, kratkog i bez mnogo ograda, nemamo. Pošli smo od pojmova koji su predviđeni nastavnim planom i programom u predmetnoj nastavi za osnovnu školu.⁽¹⁾ Nigdje na jednom mje-

(1) O tome više u Napomeni, str. 225-231.

stu svi ti pojmovi nisu objašnjeni i ovim se ta praznina donekle popunjava. Ali sam nastavni plan i program pun je slabosti i teško se može braniti od prigovora da je proizvođen, nedovršen, neprimjeren vremenu, interesima i uzrastu djece, da je pedagoški i metodički pobačaj. Na takvim temeljima slaba je svaka građevina, pa će odatle neke slabosti preuzeti i ovaj pojmovnik. Od mogućih prigovora, recimo da su neki primjeri ovdje preteški i neshvatljivi djeci, i da neka objašnjenja precjenjuju njihovo predznanje, branimo se drugačijom njegovom namjenom; on, naime, treba da posluži i roditeljima, kako bi sami prije djece razumjeli o čemu se tu sve radi i kako bi opremljeni dobrim primjerima i pojednostavljenim objašnjenjima bili u stanju uključiti se u proces učenja, čitanja i razumijevanja književnog teksta. Ukoliko žele da njihova djeca čitaju knjige, posjećuju biblioteke, učestvuju u književnom životu i uopšte steknu dobre jezičke kompetencije, roditelji ne mogu sav teret i svu odgovornost svaliti na školu. Žele li vidjeti knjigu u dječijim rukama, moraju je prije toga držati u svojim.

Da se vratimo na djecu, ne treba potcjenjivati njihovu radoznalost. Ukoliko ih se dovoljno ohrabri i motiviše, saznaće mnogo toga i sami. Dječiju radoznalost vrijedi podsticati, između ostalog, i tako što će joj se izlaziti u susret i stajati joj spremno na usluzi. S tom mišlju se u objašnjenjima ponegdje išlo preko granice očekivanog predznanja đaka, uvijek sa željom da se nenametljivo proširuje njihov rječnik.

Od još jednog prigovora biće se teško sasvim odbraniti: da su mnogi primjeri *nečisti*; odnosno da su uzeti kao ilustracija za jednu stilsku figuru, recimo, ali da ih u sebi sadrže nekoliko i da onda kao takvi mogu zbuniti i navesti na pogrešan zaključak. Tu smo svjesno rizikovali, nadajući se da će broj primjera jasno pokazati koji im je *najveći zajednički činitelj*, odnosno šta im je to svima zajedničko. S druge strane, u nastojanju da ponudimo što više književnih tekstova, cijelih ili u djelićima, brzo smo shvatili da oni najbolji

gotovo po pravilu nisu *čisti*.⁽²⁾ U nekoliko riječi dešavaju se različite interakcije i jedna figura pretapa se u drugu, ili s nekom trećom čini četvrtu. A upravo smo to *čudo*, koje se događa u jeziku, i koje čini neki iskaz umjetničkim, željeli da uhvatimo na djelu. Otuda česte dopune definicija ukazivanjem na moguće razloge zbog kojih se pisac odlučuje za određeno rješenje, za izbor određenog postupka. Po tome bi se ovaj pojmovnik mogao koristiti i na radionicama kreativnog pisanja, iako mu to nije bio primarni cilj.

U sredini zagađenoj nacionalizmom sigurno će se pojaviti i pitanje o izboru pisaca i spisateljica, njihovoj nacionalnoj pripadnosti, broju i omjeru. Ta nas se pitanja ne tiču, sve ovdje uvrštene pisce preporučilo je njihovo djelo a ne njihovo porijeklo. Jezik kojim pišu, ili na koji su prevedeni, jedan je. Prepoznajemo ga kao svoj i nemamo ga potrebe imenovati, niti drugima uskraćujemo pravo da to ipak čine. Istina je da pisaca iz Bosne i Hercegovine ima nerazmjerno više. Dijelom je tome razlog plan i program čija tzv. zajednička jezgra na tome insistira, a dijelom činjenica (u vezi s prethodnim) da su njihove knjige lakše dostupne. Najzad, i možda najvažnije, mnogi od njih su živjeli ovdje i za teme uzimali lokalne prilike i aktere, posežući u pisanju za ovdašnjom leksikom, obogaćujući je i razvijajući istovremeno, čineći tako književnost prisutnom u svakodnevnom kulturnom i političkom životu. A to, vjerujemo, za ciljeve koje smo prihvatili (nastava koja osposobljava djecu da čitaju književna djela u kontekstu stvarnosti koja ih se tiče) nije beznačajno.

Jednako nas se ne tiču moguće primjedbe da jezik ovog pojmovnika nije *čist*, da miješa *standarde*, da ne poštuje tro-

(2) Naprimjer, Davičov stih iz poeme Hana:

Probudila me ko šumu blistavi kreket raketa

Rasprskavanje raketa, zvuk tog rasprskavanja, nad šumom, liči na žablji kreket, a slične su i putanje žabljeg skoka i raketa koje padaju, pa je ovo metafora. No kreket je *blistav*, jer ta slika obuhvata i njihov zvuk i njihovu svjetlost, a pošto i svjetlost *krekeće*, to je sinestezija.

varijantnost, da je u tom smislu neprihvatljiv za korištenje u školi. Nijedan obrazovni cilj ne traži od nas da paktiramo sa fašizmom, koji na toj *razlikovnoj čistoći* insistira.

Sve vrijeme bili smo svjesni opasnosti koje vrebaju iz pojednostavljivanja. U želji da se pojam učini jasnim tako što se objašnjenje fokusira na jedan njegov (najčešći) aspekt, lako se gubi iz vida širina koju on inače pokriva. Odlučili smo da nužne ispravke i dopune koje se tiču *izgubljenog u pojednostavljivanju* prepustimo vremenu. Držimo da je važno i dovoljno da nijedno objašnjenje nije pogrešno, u smislu da se odnosi na nešto drugo ili da samo po sebi zbunjuje. Iz istog razloga išlo se naruku pojednostavljivanju, tako što se nije insistiralo na nijansama tamo gdje one nisu bile bitne; naprimjer, umjesto *lirski subjekt* često je korišteno *pjesnik*. I uopšte, matematička preciznost u objašnjavanju pojmova nije bila prioritet ovog pojmovnika. Nabranjanja kojima se proširuju osnovne definicije tako nemaju za cilj da iscrpe sve mogućnosti (da definišu skup), nego da pojam koji se objašnjava smjeste u nešto širi kontekst.

Navođenje primjera, posebno proznih, uvijek je jedna vrsta nasilja nad cjelinom djela (ma koliko didaktička opravdanja bila dobra), te je činjenica da se u tom skraćivanju neka značenja gube ili mijenjaju. Na to smo željeli skrenuti pažnju dosljednim insistiranjem na znaku (...). Neočekivanu dužinu nekih primjera (neuobičajenu za ovakve pojmovnike) pravdamo dijelom željom da se gubici skraćivanjem smanje, a dijelom konceptom koji insistira na bitno drugačijem omjeru *literature* i *teorije*, u smislu da je prve više a druge manje. Vjerujemo da takav koncept donosi u školske klupe kvalitetno nov argument u prilog književnosti. Nju samu.

Veliku zahvalnost dugujem svima koji su na različite načine doprinijeli nastajanju ovog pojmovnika. Najprije autorima, prevodiocima i urednicima knjiga čijim smo se znanjem, trudom i predanošću ovdje koristili, prije svih potpisnicima Nolitovog Rečnika književnih termina. Potom pro-

fesorima koji su nam u ovome bili autoriteti, Dragiši Živkoviću, Svetozaru Petroviću, Aleksandru Flakeru, Zdenku Škrebu, Ivu Škariću, Milivoju Solaru i Zdenku Lešiću. Kao neku vrstu orijentira, bez ambicije da ga dostignemo, držali smo u vidokrugu *Glosarij književnih termina* Mejera Hauarda Eibramsa, na *uredničku preporuku* Dejana Ilića. Posebnu zahvalnost dugujem prijateljima i saradnicima bez kojih bi rezultat bio mnogo skromniji. Prije svih Srđanu Arkošu, na više plemenitih načina koautoru ove knjige. Milici Bošković, čije je dugogodišnje nastavničko iskustvo dalo niz korisnih sugestija. Namiru Ibrahimoviću i drugim autorima i autoricama serijala čitanki *Svezame, otvori se*, za dugogodišnje povjerenje i podršku. Slavku Sušiloviću, Ružici Marjanović, Zoranu Mutiću, Predragu Luciću, Lejli Nakaš, Mirnesu Sokoloviću, Borisu Dežuloviću, Tomislavu Markoviću, tek nekolicini imena s vrha spiska onih čije sam znanje i vrijeme koristio iskušavajući njihovo strpljenje. Najзад, cijeli ovaj posao posvećujem sadašnjim i budućim studentima i studenticama književnosti, s nadom da ih nastavnička praksa neće odvesti na optuženičku klupu *sudije* Enesa Kurtovića:

Presuda

Godine 1988., jednog septembarskog popodneva,
ispred đačkih klupa
išaranih mladenačkim snovima i
natopljenih hormonima odrastanja,
na času srpskohrvatskohrvatskosrpskog jezika,
profesorica Zora Keča je ubila Gabriela Markesa.
Na mjestu zločina ostala je samo hrpa riječi
od kojih su jedva čitljive bile
"godina", "samoće" i "sto".
Stravičan događaj ostao bi zauvijek
potisnut u dubinu podsvijesti
kao orhideja osjetljivog adolescenta,

10 *Predgovor*

da dvadeset i jednu godinu poslije
nisam čuo ispovijest djevojčice
pred kojom je ta ista Zora Keča
hladnokrvno ubila Ernesta Hemingveja.
Saznanje da se radi o serijskom ubici
u tijelu profesorice maternjeg jezika
natjeralo me da vrisnem.
Suviše star da povjerujem kako u stvarnom životu
postoji pravda,
odlučujem se da uzmem poetsku pravdu u svoje ruke
i osudim Zoru Keču:
Za smrt Gabriela Markesa, Ernesta Hemingveja
(za što postoje dokumentovana svjedočanstva)
i još neutvrđen broj osoba sa spiska školske lektire;
Za protivpravno držanje u zarobljeništvu
većeg broja pisaca
u nehumanim uslovima njenog ograničenog uma;
Za brutalno premlaćivanje i sakaćenje
kojim je nanijela trajne posljedice
ljepoti pisane riječi
i radosti čitanja
generacijama srednjoškolaca.
Kao olakšavajuće okolnosti uzimam u obzir
njenu psihičku neuračunljivost,
nacionalnu ostrašćenost,
seksualnu frustraciju,
i suknje na gumu sa cvjetnim dezenom,
ali to ne umanjuje težinu počinjenih zločina.
Zbog svega navedenog osuđujem Zoru Keču
na jedinstvenu kaznu
objavljivanja ove pjesme.

*I kakva mi je to knjiga, pomisli Alisa,
kad u njoj nema ni slika ni razgovora?*

(Luis Kerol)

Na svakoj knjizi koja znači dobro umetničko delo
moglo bi se napisati: *Oteto od života, moga i vašega.*

(Ivo Andrić)

AFORIZAM

Knjige koje svijet zove nemoralnim su knjige koje pokazuju nemoral svijeta.

(Oskar Vajld)

Da li je napredak to što ljudožder jede nožem i viljuškom?

(Stanislav Ježi Lec)

Govori budali razumno i nazvaće te budalom.

(Euripid)

Iskustvo nije ono što ti se dešava, nego ono šta činiš s tim.

(Oldos Haksli)

Sve što je potrebno za trijumf zla jeste da čovjek u vezi s njim ne učini ništa.

(Edmund Berk)

Čovjek može preživjeti sve osim svoje smrti.

(Blez Paskal)

Telo svakog tiranina potopljeno u narod istiskuje onoliko naroda koliko je tiranin težak.

(Brana Crnčević)

Sve što ste obećali narodu, narod vam je omogućio da imate.

(Vladimir Bulatović Vib)

Naša najbolja satira nastala je u ružnim vremenima, a za savremenu dolaze bolji dani.

(Aleksandar Baljak)

Aforizam – kratka, obično u jednoj rečenici sažeta misao koja na duhovit, oštrouman i stilski brižljivo izveden način

iskazuje neki kritički stav o društvenim pojavama na koje se odnosi. Posebno popularan u medijima je politički aforizam, kojim se kritikuje loša, nehumana vlast.

ALEGORIJA

Priča Hansa Kristijana Andersena *Carevo novo ruho* (ovdje prepričavanjem vrlo skraćena) kaže kako je

nekada davno živio neki car koji je od svega što je mogao imati najviše volio nove haljine i sav je svoj novac trošio na gizdanje (ukrašavanje, uređivanje). Imao je po jedno odijelo za svaki sat u danu. Jednom tako u carski grad dođe dvojica varalica izdajući se za tkače-krojače što tobože mogu izatkati najljepšu tkaninu na svijetu, i k tome čudesnu – nevidljivu za svakog onog ko je – glup. Car zaključuje da bi takvo odijelo bilo baš divno.

“Kad bih ga nosio, mogao bih da doznam ko u mom carstvu nije sposoban za dužnost koju vrši. Mogao bih da razlikujem pametne od glupih. Ta se tkanina mora odmah izatkati za mene!”

I, varalice se, za velike pare, počnu praviti da rade na dva razboja (tkalačka stana, sprave za tkanje), na kojima nije bilo ama baš ničega. Car je slao svoje ministre, dvorjane i državne uglednike da prate rad tkača koji su im ponosno pokazivali ljepotu tkanina na praznim razbojima, a svaki od ministara i drugih uglednika se – ne videći ama baš ništa – čudio i pitao: “Gospode bože! Znači li to da sam glup?”

Kako niko od njih nije smio reći da ne vidi tkaninu, svi su joj se divili i caru hvalili divotu koju su vidjeli. I sve tako dok varalice jednog dana ne rekoše da je posao gotov i kad car, s ministrima i drugim uglednicima, dođe da vidi i obuče novo odijelo.

“Šta li je ovo” – pomisli car. – “Ja ništa ne vidim. To je strašno! Da li sam glup?”

I – šta je dalje bilo? I car se pretvarao kao i svi drugi što su vidjeli carevo novo odijelo – divio se i hvalio njegovu ljepotu. I tako, obuku cara u novo ruho tobože navlačeći mu skupocjenu odjeću i izađe car na trg prepun podanika a za carem ministri, dvorjani, carski uglednici, prvaci. I svi se dive caru i njegovom novom ruhu.

“Kako su lijepe careve nove haljine! Kako divno stoje!”

Niko nije htio priznati da ustvari ništa ne vidi jer bi to značilo... da je vrlo glup.

“Pa on nema ništa na sebi!” – povika uto jedno dijete.

“Ovo je glas nevinog” – reče djetinji otac i to se brzo prošese po sakupljenom narodu.

“Nema ništa na sebi! Jedno dijete kaže da car nema ništa na sebi!”

“Pa on zaista nema ništa na sebi!” – povikaše najzad svi uglas.

A i cara je to mučilo, jer mu se činilo da su u pravu, ali je mislio otprilike ovako: “Sad nemam kud. Moram da izdržim u povorci.” I držao se još ponosnije, a komornici su išli za njim noseći skute kojih nije bilo.

Vedri se nebo. Sunce se rađa.

Plovi iz luke jedna lađa,

Jedna, što dugo stajaše u doku,

Sva izbijena s ranama na boku.

More, ko mati, vuče je na krilo.

Ljulja je, šapće: Ništa nije bilo.

(Dobriša Cesarić, *Na novu plovidbu*)

U knjizi *Životinjska farma* Džordž Orvel opisuje pobunu domaćih životinja protiv ljudi, koje nakon pobjede same zavladaju farmom. Svinje, preuzevši vođstvo, objave sedam zapovijedi koje sve životinje na farmi, pa i one, moraju poštovati:

Sedam zapovijedi

1. Tko god ide na dvije noge, taj je neprijatelj.
2. Tko god ide na četiri noge ili ima krila, taj je prijatelj.
3. Nijedna životinja ne smije nositi odjeću.
4. Nijedna životinja ne smije spavati u krevetu.
5. Nijedna životinja ne smije piti alkohol.
6. Nijedna životinja ne smije ubiti bilo koju drugu životinju.
7. Sve su životinje jednake.

(Vremenom, vođa je brisao jednu po jednu zapovijed a svinje su postajale povlaštene, sve dok od jednakosti nije ostalo – ništa, a od sedam zapovijedi samo jedna, dopunjena:

Sve su životinje jednake
ali neke životinje su jednakije
od drugih)

(...) Dolazi sumrak i oblak vrabaca na Dunićevoj jeli počinje da se razmešta po unutrašnjosti bezbednog, zamračenog raja, u oluji džaftarskog nerazumevanja, sebičnosti, panike i straha, koji će u poplavljujućem mraku lagano da se rastope u prisilnu harmoniju trpeljivosti, ćutnje, pokoja i dremeži. Nekoliko razmaknutih, poslednjih vapaja i protesta, kao tačke na sve kraćim rečenicama, zaključavaju ih u piramidu noći. Šćućureni u jeli, na malim policama života, čekaće, kao jedan, osvit i prvi siguran zrak sunca, da se razbiju na mrke, svadljive grudvice, nikad siti, nikad zadovoljni, grabeći zrno po zrno, koje će israti na drugu stranu, samo što ga pojedu.(3)

(Dragan Babić, *Putovanje na kraj jezika*)

(3) *džaftarski*, od džaftara, pogrdno, žena koja mnogo govori, alapača

Alegorija – priča u kojoj se govori o jednom a misli na nešto sasvim drugo. Česta je u *basnama*, *poslovicama* i *zagonetkama*. Naprimjer, lisica je mudra, zec plašljiv, magarac tvrdoglav, pas vjeran...

Tako Andersenovo alegorijsko kazivanje (*Carevo novo ruho*) otkriva jednu od istina o ljudima i svijetu u kojem caruju glupost, prevara, poltronstvo (ulizivanje, laskanje), uobraženost, korumpiranost (potkupljivost), laž. Tek dječija otvorenost, neiskvarenost i nevinost razotkrivaju laž i otkrivaju istinu: car je go!

Alegorijskom pričom o životu životinja koje su pobunom htjele ostvariti slobodu, pravdu i jednakost, da bi na kraju *neke bile jednaki*, Orvel je izvrgao ruglu diktature(4) 20. stoljeća (osobito komunističku vlast u Sovjetskom Savezu, pod vođstvom Staljina). Nakon što pročitamo *Životinjsku farmu* pitamo su u kojem smjeru se kreće naše, ljudsko, društvo i zašto svaka vlast iznevjeri ljude koji je biraju. Cesarićevoj pjesmi plovidba je ustvari život, čijim se teškoćama autor suprotstavlja optimizmom, vjerom da nakon teških perioda uvijek dolaze bolji.

Najzad, Babićev opis vrabaca pravu težinu dobija tek kad vrapce zamijenimo ljudima.

Jedna od najpoznatijih *alegorija* je Danteova *Božanska komedija*, koja je slika jedne epohe s njenim društvenim, političkim i moralnim obilježjima. Početne stihove

*Na pola našeg životnoga puta
u mračnoj mi se šumi noga stvori
jer s ravne staze skrenuvši zaluta.*

treba razumjeti tako da se šuma shvati kao *alegorija* za životne zablude, pogrešne postupke i stranputice, a ravna staza za vrline, poželjna i dobra svojstva. Ili u stihovima koji slijede:

(4) *diktatura*, način vladanja diktatora, osobe ili grupe ljudi koja traži bespogovorno izvršavanje njenih zapovijedi; *Staljin*, Josif Visarionovič, političar koji je kao vođa komunističke partije vladao Sovjetskim Savezom

*Al' istom da ću uzbrdo (...)
kad vidjeh gdje se lav preda mnom stvori (...)
i vučica što izgledaše svijju
požuda sita u svojoj suhoći,
i zbog koje već mnogi suze liju.*

važno je znati da lav predstavlja oholost, *prepotenciju* (pretjeranu samouvjerenost), drskost, nadmoćnost, a vučica lakomost i sebičnost. Zbog ovih mana mnogi su ljudi nesretni. Ove zvijeri što pjesniku preprečuju put označavaju velike napasti što prijete čovjeku na životnom putu.

ALITERACIJA

(...) *Z*azvoni zvono: nebeski brat.
Zašume tiho zeleni zvonovi krošanja.
Zabrecaju mirisna zvonca cvjetova.
Zašušte svilena zvona vezenih nošanja.
Zagrmi zvono neba ponad svjetova
i zaljulja sunce: zlatni bat.
(Ivan Goran Kovačić, *Zvono*)

(...) *S*nove snivam, snujem snove,
snujem snove biserove
(Laza Kostić, *Snove snivam*)

(...) *U* vrtu ispod aprilskog sunca
pucaju polako prvi pupovi
(Antun Branko Šimić, *April*)

(...) *V*ijavica. Vjetar vije
Čovjeka ni vuka nije.
(Jure Kaštelan, *Tifusari*)

(...) *P*učina plava
Spava,
Prohladni pada mrak.
(Aleksa Šantić, *Veče na školju*)

18 Anafora

(...) Čujte cvrkut – rasprš grla,
Čujte prhut – rasprh perja:
Ovog sunca, prvog sunca u godini,
sva ću prsnut u iverja
(Skender Kulenović, *Ševa*)

(...) Mre i motri, kako mrke bivaju
Vrbe, crneći se crnim vranama.
(Antun Gustav Matoš, *Jesenje večer*)

(...) Zarumeni
rumen
večeri
u meni
(Ivan Kordić, *Rumen*)

Aliteracija – ponavljanje istih suglasnika, ili grupa suglasnika, za šta se pjesnik odlučuje da bi ostvario *eufoniju* (skladnost glasova, blagoglasnost). To znači da se neka riječ javlja u stihu ili rečenici ne (samo) zbog svog značenja nego prvenstveno zbog zvučnog efekta koji ostvaruje sa drugim sličnim riječima.

Neke poznate *brojalice* i *igre riječi* su također osmišljene na principu aliteracije: *Navrh brda vrba mrda; Riba ribi grize rep; Petar Petru plete petlju; Pop uze trnokop da prokopa prokop.*

ANAFORA

Ponekad Dorseni posve poblesave pa krenu po kući: *škakljaju mlijeko, pa se ono prolije, škakljaju mrzovoljne jabuke u zdjeli, koje od smijeha iskoče i kotrljaju se po podu, škakljaju juhu na štednjaku, od čega ona iskipi, škakljaju rižu koja se prospe od smijeha.*

(Dubravka Ugrešić, *Kućni duhovi*)

Izmešaš rotkve i romboide.
Izmešaš note i piramide.
Izmešaš leptire i gradove.
I sportove i ručne radove.
I tropsko bilje. I stare Grke.
I lepo ne znaš šta ćeš od muke.
(Miroslav Antić, *Plavi čuperak*)

I nema sestre ni brata
I nema oca ni majke
I nema drage ni druga...
(Tin Ujević, *Svakidašnja jadikovka*)

Nisam nišaniła, ni bila na nišanu,
Nisam oslobađala-osvajala gradove-sela.
Nisam bajala, nisam sejala pamet,
Nisam pisala patriotske.
Nisam rodila junaka.
Moj prilog istoriji – ništavan!

U svoju odbranu nemam šta da kažem.
(Radmila Lazić, *Kriva sam*)

Jagoda, djevojka prkosna, narodna kćerka ponosna:
dvadeset i dva ljeta pod gorom odnjihana,
dvadeset i dva ljeta u borbi rascvjetana,
dvadeset i dva ljeta u zemlji zamrznutoj,
kraj ceste podgrmečke na straži vječitoj...
(Branko Ćopić, *Grob u žitu*)

Kad ćeš doći, mileno proljeće
Da oživiš drveće i cvijeće
Da okitiš polja i livade
Da moj dragi po njima se šeće.
(Safvet-beg Bašagić, *Jesenski uzdasi*)

20 Anafora

Nek puca čahura nek puca mahuna
Nek puca grom
Nek ne puca top
(Ilija Ladin, *Taj top*)

Nije bilo tajni o polegnutoj travi.
Nije bilo tajni o raskopčanoj bluzi.
Nije bilo tajni o klonulnoj ruci s ispuštenim ljiljanom.
(Izet Sarajlić, *Rođeni 23, strijeljani 42.*)

Igra se nastavlja živo
Sve dok ima ruku
Sve dok ima nogu
Sve dok ima bilo čega
(Vasko Popa, *Jurke*)

Sreća je, možda, plava.
Sreća je, možda, zelena.
Sreća je uvijek velika,
I kada je malena.
(Ivica Vanja Rorić, *Sreća*)

Lovio jedan čovjek ribu,
lovio, lovio cijeli dan –
pa ulovio ribicu zlatnu,
pa ulovio ribarski san.
(Duško Trifunović, *Zlatna ribica*)

Anafora – *ponavljanje* iste riječi ili grupe riječi na početku dviju ili više rečenica, *stihova, strofa*, čime se ostvaruje željeni ritmički rezultat, ili se naglašavaju pojedini pojmovi kao izrazito važni za doživljaj djela i shvatanje njegova smisla. U *prozi* služi i tome da poveže više prostih rečenica u jednu složenu.

ANALOGIJA

(...) Ako bi neko glumcu koji na sceni igra svoju ulogu pokušao da skine masku i da gledaocima pokaže njegovo pravo, prirodno lice, zar ne bi time poremetio ceo komad? I zar ne bi zaslužio da ga svi iz pozorišta najure kamenicama kao luđaka? Odjedanput će se pojaviti sasvim nov prizor: onaj što je maločas bio žena, sada je muškarac, mladić je sada starac; ispod maske kralja odjednom se pojavi neki prostak, a onaj što je malopre bio bog, postaće čovečuljak. Odstraniti varku znači pokvariti čitavu predstavu! Samo su odelo i šminka, u stvari, obmana koja privlači oči gledalaca. Šta je drugo ceo ljudski život nego neka vrsta komedije u kojoj ljudi igraju svaki pod svojom maskom i svaki svoju ulogu, dok ih reditelj ne odvede s pozornice?

(Erazmo Roterdamski, *Pohvala ludosti*)

(...) Pa ipak profesor Alfred Wegener najpoznatiji je po tome što je prvi postavio teoriju da su svi kontinenti nekad bili jedno veliko kopno

On je još kao dijete uočio kako se nevjerovatno podudaraju obale Afrike i Južne Amerike rezao iz atlasa kontinente škarama pa ih slagao kao puzzle i shvatio da Afrika točno naliže na Južnu Ameriku

Proganjalo ga to cijeli život godinama je istraživao i dokazao da su Afrika i Amerika i svi kontinenti prije

22 Analogija

šta ja znam 200 milijuna godina
bili jedan veliki prakontinent
i da se otada pomiču i razmiču
to je kasnije postalo poznato
kao teorija tektonskih ploča

Zašto vam ja ovo pričam

E pa isto tako sam i ja
jednom Bosancu u Livnu
devedeset šeste objašnjavao
izrezao iz karte Hrvatsku pa
izrezao Bosnu i stavio ih na stol
složio ih kao Afriku i Južnu
Ameriku i rekao mu jel vidiš
da je Bosna nekad bila Hrvatska
jel vidiš kako Hrvatska
na Bosnu naliježe čovječe
točno u milimetar
misiš ti da je
to slučajno
je li

(Boris Dežulović, *Profesor Alfred*)

Analogija – veza između dva iskaza, u kojem se jednim nešto želi dokazati ili objasniti pozivajući se na sličnost s nečim drugim (pozorišta i života, naprimjer). *Analogija* nije dovoljna u logičkom zaključivanju, iako se svejedno često koristi u svakodnevnim raspravama, kao što to čini govornik u Dežulovićevoj pjesmi. (Pokazujući se pri tome kao glupan koji uopšte ne razumije stvar o kojoj govori. Zato je cijela pjesma i ironično ismijavanje hrvatske politike koja Bosnu želi pripojiti Hrvatskoj.)

ANEGDOTA

Isaka Baševisa Singera, koji je bio vegetarijanac, pitali su da li ne jedenje mesa produžava život.

– Da, životinjama, odgovorio je nobelovac.

Shaw, koji je bio mršav, i pisac Gilbert Chesterton, koji je bio neobično debeo čovjek, svakom prilikom su izazivali jedan drugoga. Jednog dana reče debeli Chesterton mršavom Shawu:

– Kad god čovjek pogleda vas pomislio bi da u ovoj zemlji vlada glad!

– A kad čovjek pogleda vas, pomislio bi da ste za to krivi vi! – uzvрати Shaw.

Shaw nikako nije podnosio kritičare i smatrao ih je uglavnom promašenim piscima. U jednom većem društvu neki kritičar je nadglasavao sve prisutne, Shaw je glasno primijetio:

– Kritičar je kao automobil: što je lošiji, sve više tandrče!

Mlada i lijepa glumica pisala je Shawu kako bi bilo odlično da njih dvoje dobiju dijete koje bi naslijedilo njenu ljepotu i njegovu pamet. Shaw je odgovorio odbivši ponudu:

– A šta ako bude glupo kao vi, a lijepo kao ja?

Putovao Branko Ćopić nekud avionom. Vreme loše, letelica se tresse. Da bi odagnao strah, pesnik speva pesmicu:
Bože, iže jesi na nebesi
ako mi se što god desi
ti udesi da ja padnem
u naručje stjuardesi.

(Danilo Jokanović, *Anegdote o srpskim piscima*)

Matoš je vidio na ulici jednu ženu kako tuče dijete po glavi. Revoltiran takvim postupkom on joj pristupi i reče:

- Kad već mislite batinama odgajati svoje dijete, onda ga bar ne udarajte po glavi. To može imati štetne posljedice!
- Vrlo važno! I mene su moji roditelji tako odgajali, odgovori žena.
- Uvidate, dakle, da ja imam pravo! – reče joj Matoš i ostavi je zbunjenu.

Pred slavnu bitku kod Termopila (480. p.n.e.) brojčano jači Persijanci htjedoše da se narugaju malobrojnim Spartanima i saopštiše im po kuriru:

- Ima nas toliko da će od naših strijela potamniti sunce. Spartanski kralj Leonida, heroj Termopila, ne ostade im dužan odgovora:
- Tim bolje, borićemo se u hladovini.

Ono ti Nasredin-hodža imao jednu kravu koja nije ničemu valjala. Jednom mu reče žena da odvede kravu na pazar i da je proda. Kad je hodža dovede na pazar, počne vikati što mu grlo daje: “Ova krava ne valja ništa, neće na vrijeme da se teli, a kad se oteli, ne može ni jednog teleta da othrani. Mlijeka daje posve malo.” Tako je Nasredin-hodža kudio svoju kravu što je više mogao. On je to sve istinu kazivao, jer je znao da je laž haram.

Kad je svijet čuo šta Nasredin-hodža viče, niko ni da pogleda kravu. Uto se Nasredin-hodži prikuči jedan njegov komšija i prišapne mu u uho: “Što tako vičeš na kravu, ta nisi pobudalio, znaš da ne valja svog mala kuditi, jer ga onda nećeš nikad prodati. Nego daj ti meni tu kravu, pa da vidiš kako se prodaje, a ti se gdje sakrij i ne izlazi, da ne poznađu da je tvoja krava.”

Nasredin-hodža dade mu kravu i sakrije se. Njegov komšija stade voditi kravu i vikati: “Evo dobre krave, teli se; kad je mlijeko najskuplje, daje na pomužaj po pet oka mlijeka.” On je tako hvalio, a utoliko se svijet počeo kupiti oko krave i pitati: “Pošto je?”

Tad odnekle izbije Nasredin-hodža pa poviče: "Pa kad je ona tako dobra, neću je ni prodavati!"

Uzme kravu od komšije i odvede je kući.(5)

Anegdota – kratka duhovita priča, obično o znamenitim ljudima ili događajima, prije istinita nego izmišljena. Rijetko se u govoru javlja sama, a mnogo češće je dio neke veće cjeline, u kojoj služi da nešto istakne, ili da kazivanje učini zanimljivijim. *Anegdota*, kao i *vic*, spada u usmenu književnost, u kojoj se javlja kao *šaljiva kratka pripovijetka*, s tom razlikom da se šaljiva pripovijetka uglavnom ne odnosi na kakvu poznatiju ličnost. Pisci često uzmu anegdotu kao predložak(6) za neko obimnije djelo; primjeri za to su romani Stevana Sremca, *Zona Zamfirova* i *Pop Ćira i pop Spira*.

ANTITEZA

(...) dolazi čas kad su gordi vilinski konjici što lepršaju tamo visoko pod suncem isto što i slepe gliste što gmižu pod zemljom.

(Isidora Sekulić, *Bure*)

(...) ja, osaman u seleni,
od jeseni do jeseni
pevam srcu: mirno veni! —
Blago meni!

(Laza Kostić, *Gospođici L.D. u spomenicu*)

(5) Nasredin-hodža je lik u mnogim narodnim pričama i anegdotama. Pretpostavlja se da je kao uzor za lik Nasredin-hodže poslužio jedan učitelj istog imena koji je u Turskoj živio krajem 14. stoljeća. *Pazar*: pijačni trg; *haram*: sve ono što je grešno, nedopustivo; *mâl*: ono što se posjeduje, *blago*: stoka; *pomužaj*: količina mlijeka izmuzena prilikom jedne muže; *oka*: stara mjera za težinu, 1,238 kilograma.

(6) *predložak*: tekst koji služi kao uzor, od kojeg se polazi u pisanju nekog drugog teksta

Ja nemam mira a u rat ne hrlim;
Leden a gorim, plašim se i nadam;
Po nebu letim, a na zemlju padam;
Ne hvatam ništa, a svet čitav grlim.

Amor me kazni da sred uža stojim,
Nit omču driješi, nit okove steže,
Nit da me smakne, nit da odveže,
Neće me živa, ne smatra me svojim.

Bez vida vidim, nijem glasa ne gubim:
Umrijeti žudim, a pomoći tražim,
Sebi sam mrzak, a drugoga ljubim.

Nit mi se mre nit mi se živi,
Smijem se plaćući, žalošću se snažim.
Ovakvom stanju vi ste, gospo krivi...
(Frančesko Petrarca, iz *Kanconijera*)

Antiteza – *stilska figura* kojom se ističe neka jasno uočljiva ili oštro izražena suprotnost između dva pojma ili dva stava da bi se važnost jednog od njih jače istakla i tako uputilo na smisao cijelog iskaza. Česta je u narodnim *poslovicama*: *Ko tebe kamenom, ti njega hljebom; Seljak je polje stvarao, hajduk je svijetom harao; Il' je sunce il' je mjesec il' je bijel dan? Vidjela žaba kako konja potkivaju, pa i ona digla nogu. Sve si u pravu, samo te ništa ne razumijem. Bolje vrabac u ruci nego golub na grani; U ratara crne ruke, a bijela pogača; Ko visoko leći nisko pada.* U antitezi se mogu suprotstaviti i dvije rečenice: *Učini dobro, ne kaj se; učini zlo, nadaj se; Ja bosiljak sijem, meni pelen niče.*

Slavenska antiteza je česta u slavenskim narodnim pjesmama, pa je otuda dobila naziv. Ostvaruje se po shemi: 1. da li je... (pitanje) 2. ne, nije... (negiranje) 3. nego je... (odgovor).

Šta se b'jeli u gori zelenoj?
Al' je snijeg, al' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio,
Labudovi već bi poletjeli.
Nit' je snijeg, ni' su labudovi,
Nego šator age Hasanage.
(*Hasanaginica*, narodna balada)

Zašto plačeš, djevo bijela,
zašto plačeš, cvijetu bijel'?
Ili plačeš rad' poroda zla
ili plačeš radi nove ljubavi?
"Ja ne plačem rad' poroda zla
Niti plačem radi nove ljubavi.
Plačem zbog vas, moj viteže,
što odlaziš, mene ostavljaš."
(*Zašto plačeš, djevo bijela*, sefardska romansa)

Mili Bože! Čuda velikoga!
Ili grmi, il' se zemlja trese!
Il' udara more u bregove?
Niti grmi, nit' se zemlja trese,
Nit' udara more u bregove,
Već dijele blago svetitelji:
Sveti Petar i sveti Nikola,
Sveti Jovan i sveti Ilija,
I sa njima sveti Pantelija;
(*Sveci blago dijele*, narodna pjesma)

A što mi se Travnik zamaglio,
Ili gori il' ga kuga mori?
– Niti gori nit' ga kuga mori,
Djevojka ga okom zapalila.
(*A što mi se Travnik zamaglio*, sevdalinka)

ARHAIZAM

Kad prošla večera, sjela žena uz Palunka, da mu krati vrijeme, da mu priča priče. Priča ona o gavanima i carskim dvorima, o zmajevima što blaga čuvaju i o kraljevni što u vrtu biser sije a **alem** žanje.

(Ivana Brlić Mažuranić, *Ribar Palunko i njegova žena*)

Ase ležit
Vojnik Gorčin
U zemlji svojoj
Na baštini
Tuždi.

(Mak Dizdar, *Gorčin*)

Bio je bos, gaće mu otrcane, a na **kampanaru** i **ječermi**, takođe starima, poskakivale “**toke**” i “**ploče**”, ali i mnoge druge stvari. Bili su to svakovrsni **spuži** i **domaći** i **morski** pa **babuške**, različite **limice**, šareni papir, stakalca – i svega drugog što se može naći na smetlištima. A na glavi imadaše veliku kudravu šubaru zakićenu perjem sve okolo-nakolo nalik na krunu kakoga divljačkog kralja. (...) A u ruci je taj čudni konjanik nosio “**ostan**”, kojim se **ojkaju** voli, ali na taki način da se odmah vidjelo kako je odlučio služiti se njim kao alkar kopljem.

(Dinko Šimunović, *Alkar*)

Arhaizam – riječ koja se nekad koristila, ali više nije često u upotrebi, jer se svijet tako promijenio da je nestalo onoga što je ona označavala, ili se vremenom umjesto nje našla i ustalila neka druga riječ.

Riječi u živom ljudskom govoru ne žive vječno – i one se, kao i ljudi koji su ih stvorili, rađaju, žive i nestaju a, u svim jezicima svijeta, ostaju u zapisima, pisanim tragovima iz vremenâ kojima su pripadale. Tako i za riječi kao i za ljude vrijedi stara latinska misao koja kaže: *Vremena se mijenjaju i*

mi se mijenjamo u njima. Arhaizmi nisu rijetki u jeziku književnosti ako ona govori o davnini ili iz davnine, ali ih savremeni govornik rijetko upotrebljava jer im je smanjena komunikativna vrijednost, a u oba slučaja takva riječ može imati izražajnu (ekspresivnu) vrijednost i naglašenu osjećajnu (emocionalnu) vrijednost. U najkraćem: arhaizam je riječ, oblik riječi ili veza riječi koja se osjeća kao starija ili odiše starinom. Danas, vozite bicikl, a prije nekoliko decenija djeca imućnijih roditelja su po gradovima vozila *velosipede*; riječ nam je došla iz francuskog jezika, iz kojeg smo nekad preuzeli i, danas arhaičnu, riječ *bilet* i *bileta* – vozna karta, ulaznica, cedulja, ali su *preživjele biletarnica* – mjesto gdje se prodaju ulaznice i *biletar* – čovjek koji ih prodaje. Tek od kakva stara čovjeka, ali sve rjeđe, moći ćete čuti da voli *šćevabljeno* meso – danas kažu: *dinstano* ili *dunstano*, ili *pirjano*, i da je lijepo *poićramiti* gosta, *ićram* učiniti: pogostiti ga, na kraju ponuditi kafom, a gost će možda odbiti: *Fala, fala, ne kulanišem kahvu, zabranio mi doktor (kulanisati: trošiti, upotrebljavati).* Arhaizirale su se i gotovo nestale mnoge riječi: *črez*: zbog, *ćurdija*: bunda, *fališan*: lažan, *glagolati*: govoriti, *jauzn*: užina, *junoša*: mladić, *pače*: štaviše, *pačezemni*: natprirodni, *pečaliti se*: žalostiti se, *pečatnja*: štampa, tisak, *pečatati*: štampati, tiskati, *pedinter*: sluga, *polza*: korist, *prošiti*: moliti, *šlog*: srčani udar, kap, izliv krvi u mozak, *špital*: bolnica, *unterhaltovati*: zabavljati se, *toržestven*: svečan, *krzmati*: oklijevati, *avs*, *haps*: zatvor, *čeoništvoo*: vođstvo, *ćage*: papir, pismo, *divanija*: ludak, *gabela*: carina, malta, *harč*: trošak (i danas kažemo *harčiti*: rasipati novac), *jaramaz*: nevaljalac, *jauklija*: zaručnica, djevojka, *jestestvo*: priroda, *keršla*, *kršla*: kasarna, *naipače*: najradije, prvo, *naizlik*: pod izgovorom, *najlašnji*: najlakši, *lasno*: lako, *naustice*: usmeno, *oglavak*: brežuljak, *okrom*: osim, *opregača*: pregača, kecelja, *pandurica*: stražarnica, *poklisar*: izaslanik, *praviteljstvo*: vlada, *rusag*: država, *slovar*: rječnik, *slovnica*: gramatika, *stoprv*: jedva, *štioč*: čitalac, *štiti*: čitati, *traga*: pasmina.

U savremenom našem jeziku gotovo da i ne postoje više mnoge riječi što su ovdje živjele u vremenima osmanske uprave: nestale su *musafirhane* – besplatna konačišta za putnike, ali su došli hoteli, moteli i hosteli, koji se plaćaju, naravno. I *terzije* su gotovo nestale, ali su tu krojači, ni *balugdžija* više nema, ali su ostali ribari i prezime Balugdžić. Dakle, sa starim zanatima i zanatlijama gotovo da su nestale i riječi koje su ih imenovale, označavale. Otišli su *nalundžije* – zanatlije koji su izrađivali *nalune*, *nanule*, *nalule* (vrsta drvene obuće, možda se i sad u nekom bašaršijskom dućančiću može naći a sačuvala se i u stihovima *a na nogam' sede fli nanule* ili *ne klepeći nanulama, kad silaziš sa čardaka...*). Ni *nalčadžija* više nema jer niko više ne nosi onakve čizme i cipele za koje su ovi majstori pravili potkovice, a i *nalbante* – potkivače konja danas je teško naći, to još samo ponegdje rade neki kovači. Na knjigovesce, nekadašnje *mudželite*, danas podsjećaju sarajevske uličice Veliki mudželiti i Mali mudželiti. Majstori koji su pravili zvona, *zildžije*, nestali su, kao i *bičakčije* – nožari, koji su izrađivali i prodavali noževe, ali su ostala prezimena Zildžić i Bičakčić. Pa ni *ekmekčija* ili *ekmedžija* pod tim imenom gotovo da nema, sad su pekari, ali je ostalo prezime Ekmedžić.

(U primjeru iz *Alkara*: *kampanan*, *koporan*: kaput od čohe ili dugi gunj; *ječerma*: kratak kaput koji se ne zakopčava; *toke*: velika srebrna dugmad, prestižni ukras na muškoj odjeći; *spuži*: puževi; *babuška*: šišarka; *limice*: komadi lima ili istrošene turpije; *ostan*: štap sa gvozdanim šiljkom, *osti*; *ojkanje*: vrsta otegnutog pjevanja uz koje pastiri tjeraju stoku.)

Postoji jedna fina razlika između arhaizama i zastarjelih riječi, *zastarjelica*. *Zastarjelice* su izgubile komunikativnu vrijednost a arhaizmi su je, u većoj ili manjoj mjeri, sačuvali. Tu razliku nije uvijek jednostavno uočiti; važnije je da sve takve riječi, kao uspravane u zaboravu, načas ožive kad na njih naiđe radoznali čitatelj tražeći kakvu pouku, poruku, glas u pričama iz starih vremena.

ASONANCA

Olovne i teške snove snivaju
Oblaci nad tamnim gorskim stranama;
Monotone sjene rijekom plivaju,
Žutom rijekom među golim granama. (...)
(Antun Gustav Matoš, *Jesenje veče*)

(...) Ona je opet, kao prvo
obično, malo, jedno drvo...
(Dobriša Cesarić, *Vočka poslije kiše*)

Dugo u noć, u zimsku bijelu noć
Moja mati bijelo platno тка. (...)
(Dragutin Tadijanović, *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć*)

(...) Oni imaju visoka čela, vijorne kose, široke grudi.
(Tin Ujević, *Visoki jablani*)

(...) Pesmu jednu u snu što sam svu noć slušao.
(Vladislav Petković Dis, *Možda spava*)

Asonanca – *ponavljanje* istih samoglasnika kako bi se postigla određena zvukovna atmosfera ili glasovni efekat. Skoro da je pravilo da gomilanje samoglasnika *u* i *o* dočarava neku tegobnu situaciju, neveselo raspoloženje, a glasova *i* i *e* suprotno od toga. Efekat je još izraženiji ako se ponavljaju naglašeni samoglasnici.

BALADA

Ko jezdi kroz noć i vihor ljut?
To otac sa čedom putuje put.
on drži dete, brine se njim.
Grli ga, stiska sa žarom svim.

“Što sine skrivaš lice, ti sine moj?”
Vilinski kralj je u noći toj?
Gledaj mu, babo, krunu i skut!
“To sine, magle pokriva put.”

“Ti, drago čedo, haj u moj kraj!
Na krasne igre i na žal taj.
Gde s mojom majkom cveće ćeš brat. –
Ona će zlatno ruho ti dat.”

O, babo, babo, zar ne ču ti
Šta mi obeća kralj vilinski?
“Smiri se, dete! To vjetar jak
Huji kroz suho lišće i mrak”.

“Hoćeš li, dragi, ti kraju mom
Moje će šćeri ljubaviju svom
Tebe uz noćnu igru i klik,
Uspavat, uljuljat i ljubiti tvoj lik.”

Vidiš li, babo, gdje kroz taj mrak
Vilinske kćeri daju mi znak?
“Da, vidim, sine; slab ti je gled, –
To starih vrba svija se red.”

“Tvoga mi lica zanosi sjaj!
Nećeš li, silom u moj ćeš kraj!”
“O babo, kralj vila hvata me sad!
Zada mi, babo, bole i jad.”

Grozi se otac, uspori gred
U naručju mu jeca sin bled;
S mukom je stig'o pred gluhi dom,
No s mrtvim čedom na srcu svom.

(Johan Wolfgang Gete, *Vilinski kralj*)

(...) I lije na uglu petrolejska lampa
Svjetlost crvenkastožutu

Na debelo blato kraj staroga plota
I dvije, tri cigle na putu.

I uvijek ista sirotinja uđe
U njezinu svjetlost iz mraka,

I s licem na kojem su obično brige
Pređe je u par koraka.

A jedne večeri nekoga nema,
A moro bi proć;
I lampa gori,
I gori u magli,
I već je noć.

I nema ga sutra, ni preksutra ne,
I vele da bolestan leži,
I nema ga mjesec,
I nema ga dva,
I zima je već,
I sniježi...

A prolaze kao i dosada ljudi
I maj već miriše –
A njega nema, i nema, i nema,
I nema ga više...

I lije na uglu petrolejska lampa
Svjetlost crvenkastožutu
Na debelo blato kraj staroga plota
I dvije, tri cigle na putu.

(Dobriša Cesarić, *Balada iz predgrađa*)

(...) Kervava megla v megli karvi,
 kadaver v blatu, v lobanji čarvi.
 Zgorete cirkve, kervavi sveci,
 dim, jogenj, megla, v megli mertveci.
 V megli, v daljini, plač pesji, kmica,
 bistrički bogec, bistrička bogica.
 Tenja se vleče gluhe vlačuge,
 dim, megla, v megli kopito kuge.

(Miroslav Krleža, *V megli*)

Balada – *lirska pjesma s fabulom i dramskim zapletom* (zato se kaže da u sebi objedinjuje neke osobine i *lirskog i epskog i dramskog*), obično u sjetnom tonu, o nesretnim okolnostima i sa tužnim završetkom. Česta forma u *usmenoj književnosti*, u našoj ispjevana najčešće *epskim desetercem* (*Hasanaginica, Smrt Omera i Merime, Ženidba Milića Barjaktara...*).

BAJKA

Bio jedan car, pa imao tri sina i pred dvorom zlatnu jabuku, koja za jednu noć i ucveta, i uzre, i neko je obere, a nikako se nije moglo doznati ko. Jednom stane se car razgovarati sa svojim sinovima: "Kud se to deva rod s naše jabuke!"

Na to će reći nastariji sin:

"Ja ću noćas čuvati jabuku, da vidim ko je to bere."

I kad se smrkne, on otide pod jabuku pa legne pod njom da je čuva, ali kad jabuke već počnu zreti, on zaspi, pa kad se u zoru probudi, a to jabuka obrana. Onda on otide k ocu i kaže mu sve po istini. Tada se ponudi drugi sin da čuva jabuku, ali i on prođe kao i onaj: zaspi pod jabukom, pa kad se u zoru probudi, a to jabuka obrana. Sad dođe red na najmlađega sina da i on čuva jabuku; on se opravi, dođe pod jabuku i namesti krevet pod njom, pa legne spavati. Kad bude ispred ponoći, on se probudi, pa pogleda na jabuku, a jabuka već počela zreti, sav se dvor sjaje od nje. U taj čas doleti devet zlatnih paunica, osam padnu na jabuku, a deveta

njemu u krevet; kako padne na krevet, stvori se devojka da je nije bilo lepše u svemu carstvu. (...)

(*Zlatna jabuka i devet paunica*, narodna bajka)

(...) Kad su patuljci te večeri došli kući, nađoše Snjeguljicu opruženu na tlu: leži ukočena, ne diše i ne daje nikakva znaka života. Podigoše je i pregledaše ne bi li našli štogod otrovno; raskopčaaše joj oplećak, počesljaše kosu, umiše je vodom i vinom, ali sve zaludu: mrtva pa mrtva.

Položiše je potom na odar, posjedaše sva sedmorica oko nje te je uzeše oplakivati: tri su je dana tako oplakivali. Dođe onda vrijeme da je pokopaju, ali ona bijaše tako svježa, tako lijepih i rumenih obraza kao da je još živa, te oni rekoše: – Ne možemo takvu ljupkost i ljepotu u crnu zemlju zakopati.

Zaključiše tako pa načiniše proziran lijes od stakla da Snjeguljicu mogu vidjeti sa svih strana, položiše je u lijes i napišaše na njemu zlatnim slovima: Snjeguljica, kraljevska kći. (...)

(Braća Grim, *Snjeguljica i sedam patuljaka*)

Visoko iznad grada, na visoku stupu, stajao je kip sretnoga princa. Bio je sav pozlaćen tankim listićima čistoga zlata, oči su mu bile dva sjajna safira, a krupan crven rubin sjao mu se na balčaku.

I zaista su mu se jako divili. (...)

(Oskar Vajld, *Srećni princ*)

Bio jedan car, pa imao tri sina i jednu ćerku, koju je u kavezu hranio i čuvao kao oči u glavi. Kad devojka odraste, jedno veče zamoli oca da joj dopusti da iziđe s braćom malo pred dvor u šetnju, i otac joj dopusti. Ali tek što iziđe pred dvor, u jedan mah doleti iz neba zmaj, ščepa devojku između braće i odnese je u oblake. Braća otrče brže bolje ocu i kažu mu šta je bilo, i kažu da bi oni svoju sestru potražili. Otac im dopusti da idu da je traže, i da im svakome po konja i ostalo što treba za put, i tako oni odu. U du-

gom putovanju naiđu na jedan čardak, koji niti je na nebu ni na zemlji. Došavši onde, pomisle da može u onom čardaku biti njihova sestra, pa se odmah stanu dogovarati kako bi se u njega popeli...(7) (...)

(*Čardak ni na nebu ni na zemlji*, narodna bajka)

Zvali su je – Plamena. I dobro su joj ime dali, jer kad je noću letjela niko ne bi pomislio da to leti ptica već kakva mala zvijezda koja se otisnula s neba. A kad bi se spustila na odmor, negdje u grm ili u krošnju drveta, izgledalo je kao da je neko na tom mjestu upalio čudotvornu lampu. Sve živo – i ptice i zvijezde, bježale su iz svjetlosnog kruga u gust mrak i Plamena je uvijek ostajala sama. Zbog toga nije imala društva, nije imala prijatelja, a kad se to zna, lako je zaključiti da nije bila srećna.

Gdje se rodila?

Ni ona sama nije mogla odgovoriti na to pitanje, jer se djetinjstva nije sjećala. Ko zna kako i ko zna zašto? Možda je negdje na svijetu postojalo mjesto gdje su živjele plamene ptice, a ona se nesrećom, još dok je bila sasvim mala, izgubila i našla u tuđem svijetu.

Jesu li je iz nepoznatog zavičaja odnijeli vjetrovi? (...)

(Ahmed Hromadžić, *Plamena*)

Bajka – *pripovijetka* fantastičnog sadržaja s čudesnim zbivanjima i najčešće srećnim krajem, u kojoj se *junak* (u pravilu dobar i pošten čovjek), obično služeći se nekim stečenim čarobnim predmetom (mač, prsten, lampa...), suprotstavlja zlim bićima (zmajevima, vješticama, čarobnjacima...), potpomognut dobrima (vilama, životinjama). *Likovi* nose najčešće opća imena: car i carica, carević, kraljevna, djevojka, mladić, čoban... Vlastita imena se rijetko daju *likovima*, a kada se to desi, onda su ona data po nekoj osobini *lika* te više

(7) *čardak*: ovdje u značenju kuće za odmor, inače se odnosi i na balkon, ili na terasu na stubovima

liče na nadimke: Pepeljuga, Zlatokosa, Trnoružica... Rijetka su vlastita imena koja susrećemo u stvarnosti, kao što je, naprimjer, Aladin.

Bajke se sastoje od velikog broja *stalnih motiva* koje pričaoci slobodno kombinuju i kojima dodaju nove. *Stalni motivi* u *bajkama* su tri brata (rjeđe tri sestre), od kojih su dva starija pokvareni a najmlađi dobar, tri zadatka koja se moraju izvršiti, tri želje koje se mogu ispuniti, životinje koje govore, pera, dlake ili krljušt koja kad se zapali ili protrlja pribavlja moć, zmajevi koji otimaju i drže zatočene princeze i čitav niz drugih.

BASNA

Ugrabivši negdje komad mesa, sjedio je gavran na stablu. Opazi ga lisica pa, u želji da se domogne mesa, stade pod stablo i poče ga hvaliti govoreći mu kako je velika i lijepa ptica, a i dobar lovac i krasna je lika: "Dolikuje ti da budeš kralj pticama, a to bi tako i bilo, samo kad bi još imao i glas. Ovako se doimaš kao obična i nijema ptica."

Kad je gavran to čuo, uzoholi se zbog tih pohvala pa odbaci meso i na sav glas zagrakće. Lisica pritrči i dočepa se mesa pa, osvrnuvši se, reče gavranu: "Sve imaš, gavrane moj, samo ti pameti manjka."

(Ezop, *Gavran i lisica*)

Kuka žabac: – "Rega – rega –
glup je život – sit sam svega",
al' čim spazi čapljin kljun
on u prvi strugne žbun.

Progutala veća riba malu,
a još veća progutala veću,
pa som reče: "Vrag odnio šalu
to gutanje ne donosi sreću!"

(Gustav Krklec, *Žablja sjeta i Među napadačima*, iz *Telegrafskih basni*)

Basna – književna vrsta u kojoj životinje, glavni likovi *basne*, govore i rade kao ljudi određeni nekom istaknutom karakternom osobinom (škrtoš, glupost, pohlepa, sebičnost, bahatost...). *Basne* su vrsta *alegorije* jer se odnose na nešto izvan onoga što prikazuju; ne govore o životinjama nego o ljudima. Tako *basna Gavran i lisca* pokazuje kako se čovjek ne treba povoditi za laskavim riječima budući da od toga često nastaje samo šteta.

CRTICA

Neki dan sahranio sam oca, kaže mi prijatelj. Sišao sam u mezar, zajedno sa mlađim bratom, i dok su nam dodavali tabut pomislim – ima ovaj ritual smisla. Puno smisla. Stojim u mezaru, pola “na ovom”, a od pola “na onom svijetu”. Daskama podupiremo zemlju, vlastitog oca stavljamo pod drvene navodnike. Jedan dio mene je sa mrtvima, a jedan sa živima. Uplašim se na trenutak, a onda, pogledam oko sebe tražeći način da izađem. Vidim ispruženu ruku svog amidže, uhvatim je snažno i iskočim van. Na ovaj svijet.

(Almir Imširević, *Tabut tema*)

Jednog dana poštar mi donese omanji paket. Ime pošiljaoca ništa mi ne kazuje. Ne poznajem takvu osobu, ili ne mogu da je se setim ukoliko sam je nekada poznavao, ali siguran sam da u gradu iz kojeg paket dolazi nikada nisam bio. Kada ga okrenem, začuje se metalan zvuk, kao da je gvozdена kuglica ispala iz ležišta. Pažljivo ga spuštam na sto, sedam na stolicu, gledam ga. Kada ga ponovo uzmem u ruke, ništa se ne čuje.

Noću, dok spavam, počiva na stočiću pored kreveta. Lam-pa je upaljena, za svaki slučaj.

(David Albahari, *Paket*)

Crtica – kratka priča koja bez previše ukrasa bilježi neki momenat iz svakodnevnog života, vezan za neku osobu ili događaj. Autor *crtice* sažima vrijeme *radnje*, ne ide u duboku analizu karaktera, psihe(8) i *motivacije likova*, oslanja se na detalje koji otkrivaju razloge zašto je tako malu i naoko beznačajnu stvar bilo važno ispričati.

DIDASKALIJA

MARICA (sama): Ja ovo neću da trpim. (Uzima sa stola tanjir na kome je ranije bila čaša s cvećem.) Počeću da lupam sve po kući, pa im se mora dosaditi. Drukče ne mogu izaći sa njima nakraj. I onako, kad bih što slučajno razbila, govorili bi mi, što lupáš kao da si zaljubljena? E pa evo, sad sam zaljubljena i sve ću odreda da razbijam. (Baci tanjir na pod.)

JOSA (dolazi na zadnja vrata): Ovaj... Dođe maločas jedan dečko pa veli: gde je Josa pandur? A ja velim: ja sam Josa pandur! A on veli: evo ti ovo pismo! A ja velim: daj ovamo to pismo. A on veli: da daš u ruke gospođici, a ja velim...

MARICA (šćepa mu pismo): Dobro, dobro, dobro!...

(Branislav Nušić, *Sumnjivo lice*)

NEVEN: Ne laži me, molim te. Reci mi ko sam ja? Ko sam ja? Ko sam ja?

(Dečak ponavlja pitanje, prilazi drvetu, seda na lulašku, stavlja slušalice na uši, uključuje vokmen – isključivši sva dalja pitanja majke. Ruža ga posmatra, nešto mu priča, ali je on više ne čuje. Ljulja se, glave oborene i lica skrivenog šakama. Elvis mu peva jednu od svojih nežnih pesama. Maj-

(8) *Psiha*: psihičko stanje osobe, odnosi se na njen duševni život, na to šta i kako osjeća i misli. U književnosti predstavljeni ljudi (likovi, karakteri) moraju, jer su *ljudi*, nešto osjećati i misliti, ali to pisac može i ne mora spomenuti. Ali ako i ne spomene, čitalac (tumač) može o njihovom psihičkom stanju nešto zaključiti iz njihovog opisanog ponašanja ili govora.

ka priča, nemoćno širi ruke i plače. Na dečakovoj crnoj jakni povremeno blesne odsjaj s nekog Vasilijevog ordena.)

Kraj

(Dušan Kovačević, *Urnebesna tragedija*)

Prijatno i ukusno, ali ne luksuzno namještena soba. Desno u pozadini jedna vrata vode u pretsoblje; druga vrata u pozadini lijevo vode u Helmerovu radnu sobu. Između ova dvojica vrata je mali klavir. Lijevo u sredini zida vrata, a dalje prema naprijed prozor. Blizu, uz prozor, okrugli sto sa naslonjačima (...)

NORA: Dobro sakrijte jelku, Helena. Djeca je smiju vidjeti tek večeras, kad bude okićena. (Nosaču, vadeći novčanik) Koliko?

NOSAČ: Pedeset era.

NORA: Evo jedne krune. Ne – ostatak zadržite. (Nosač zahvaljuje i odlazi. Nora zatvara vrata. Ona se i dalje zadovoljno smijucka za sebe dok skida šešir i kaput. Izvadi iz tašne kesicu sa slatkišima i pojede nekoliko; onda oprezno priđe vratima svoga muža i oslušne.)

(Henrik Ibsen, *Lutkina kuća*)

Didaskalija (ili *indikacija* ili *remarka*) – dio *dramskog teksta*, obično stavljen u zagradu ili štampan drugim tipom slova, čiji je zadatak da *reditelja*, *glumca* ili čitaoca upozna s izgledom *scene*, ambijentom u kojem se odvija *dramska radnja* i da dočara ponašanje *glumaca* (*mimiku* – izražavanje licem, pokretima mišića lica; i *geste* – pokreti ili stavovi tijela kojima se nešto iskazuje).

DIJALOG

– Vi pitate zašto. Zašto? A recite vi meni ovo. Dobro čujte što ću vas pitati! – Trgovac Mair unio se sav nosaču Samuelu u lice. – Recite vi meni: Jesmo li od vas kupili pola mlijeka ili nismo? Recite! Jesmo li ili nismo?

– Tako je, sinjor-Maire, tako je! Kupili ste pola mlijeka od nas. Pola mlijeka. Jeste. Kupili ste! Odnosno, kako da kažem... niste kupili...

– Kako nismo?

– Pa da.... da... tako je... kupili ste!

– Kupili smo! Dabome da smo kupili. I označili smo desnu sisu Solomunovim slovom. Je li tako? I pošteno plaćamo za to.

– Tako je! Označili smo je, označili. Da... da... vidio sam... Pokazala mi je Saruča... Označili smo je da je bog blagoslovi... označili da se zna da je to Davidova sisa... Jesmo... Ali ja vam se kunem, sinjor-Maire, kunem vam se da je od toga dana moj sin Rafael nije više uzeo u usta. Kunem vam se čim hoćete. Vjerujte mi, sinjor-Maire! Bog mi je svjedok. Bog.

– Znam ja da je nije uzeo. Nije je ni smio uzeti. To je naša sisa. Ali znate li šta radi taj vaš sin Rafael? Znate li šta radi? Nosač Samuel stajao je i mislio, ali nije mogao da smisli šta bi to njegov sin mogao da radi.

– Šta radi, sinjor-Maire? Šta radi? Kažite mi! Šta može da radi taj crv? Šta? – vapio je nosač Samuel.

– Ne znate šta radi, šta radi taj, kako vi kažete, crv? Ajde da vam ja kažem. Da vam ja kažem šta radi! Odvlači sve Saručino mlijeko u svoju sisu! Odvlači i lijepo ga ispije.

– Odvlači? Kako, zaboga miloga! Zar može i to da bude? Kako? – nosač Samuel stajao je sav zabezeknut.

(Isak Samokovlija, *Solomunovo slovo*)

Tom je časak promatrao dječaka a zatim reče:

– Što ti zoveš radom?

– Zar to nije rad?

Tom je nastavio bijeliti i nehajno mu reče:

– Možda jest – a možda i nije; jedino znam da odgovara Tomu Sawyeru!

– Dobro, nećeš valjda reći da ti se to sviđa.

Četka je nastavila šarati po ogradi.

– Sviđa? Ne vidim razlog zašto mi se to ne bi sviđalo. Pruža li se dječaku svaki dan prilika bijeliti ogradu?

Tada iznenada dođe do obrata. Ben je prestao griskati jabuku, a Tom je ponosno dalje povlačio četku amo-tamo. Na trenutak zastade, odmakne se da bi bolje promotrio kako ograda izgleda, a zatim bi dodao poneki novi potez pa bi opet kritički mjerio učinak.

Svaki njegov pokret Ben je pratio sa sve više zanimanja.

Na kraju sasvim oduševljen poslom reče:

– Tome, hoćeš li mi dati da ja malo bijelim?

(Mark Tven, *Pustolovine Toma Sawyera*)

KRISTIJAN

Roksanu svi među precioze broje.

Razočaraću je!

SIRANO (*posmatrajući Kristijana*)

Kad bi reči moje

U njegovu dušu mogle sada stati!

KRISTIJAN (*očajno*)

Što rečitost nemam!

SIRANO (*odlučno*)

Ja ću ti je dati!

Ti lepotu meni, i još ovog dana

Stvoriće se od nas heroj iz romana!

KRISTIJAN

Šta?

SIRANO

Možeš li za mnom da reč izgovaraš?

KRISTIJAN

Ti hoćeš...

SIRANO

Tad nećeš da je razočaraš!

Da se udružimo! Reci da li može

Iz grudnjaka moga od bivolske kože

Da mi duša pređe u tvoj, sav od veza?

KRISTIJAN

A1', Sirano...

SIRANO

Hoćeš?

KRISTIJAN

Mene hvata jeza

SIRANO

*Da je ne rashladiš, kada se već bojiš
Da sam noćeš moći, hoćeš li da spojiš
Sa usnama svojim moje reči vrole?*

KRISTIJAN

Ti sav goriš!

SIRANO

Hoćeš?

KRISTIJAN

Da li te vesele

Takve stvari?

SIRANO (zanosno)

Mene...

(Trgne se, nemarno)

Da, vreme mi skrate!

Pesniku su za to sve veštine date!

Ići ću kraj tebe, više sličan seni:

Ja ću duh tvoj biti, ti lepota meni!

KRISTIJAN

Al pismo što čeka! Da napišem... Kako?

Ja nikada ne bih...

SIRANO

O, to je bar lako!

(Izvadi iz grudnjaka pismo koje je maločas napisao)

Evo pisma!

KRISTIJAN

Kako?

SIRANO

Stavi još adresu!

KRISTIJAN

Ja...

SIRANO

Ne brini! Reči baš za nju i jesu!

KRISTIJAN

Pa otkud ste znali...

(...)

(Edmon Rostan, *Sirano de Beržerak*)

(...) – Ja barem znam listati knjigu, a ti ni to ne znaš. Ti znaš samo držati knjigu dok ja listam. On čita, ja listam, a ti, kao stalak – držiš. To je sve što ti znaš. Nikad nisi zavirila u knjigu. Knjige poznaješ samo po težini, a nemaš pojma što je u njima.

– Znam i ja listati! A da je On ljevak, znala bih i pisati!

– Pisati? Da, samo kako?

– Kao i ti. A možda i bolje od tebe. Da je On ljevak, sve bih znala kao i ti, i bolje od tebe!

– Ti bi znala prstima pokretati marionete?

– Znala bih.

– I slikati bi znala?

– Znala bih i slikati.

– I naslikati tri zeca na noktu mog malog prsta?

– I tri zeca na noktu tvog malog prsta. I još k tome dva pileta! Uostalom, zašto na tvom noktu? Naslikala bih na svom noktu.

– Na svom? Glupost! To ni ja ne mogu. To nitko ne može.

– A ja bih mogla!

– Znači da bi ti sebi i nokte rezala?

– Naravno. A zar ih tebi ne režem?

– Da, meni. Ali sebi to nitko ne može.

– Opet “nitko ne može”. Ja bih mogla!

– Samo se hvališ, a ne bi znala ni buhu uloviti.

– Ph, buhu? Kao da sam samo jednu ulovila!

– A da li bi znala šivati?

– Znala bih i šivati.

– Jest, udjenuti konac u iglu? To bih ti morala ja učiniti.

– Sama bih i konac udjenula. Sve bih sama radila.

– I vezivala kravatu?

– I kravatu vezivala.

- I stavljala kapljice u oko?
- I stavljala kapljice.
- I brijala mu bradu?
- I bradu brijala.
- Ali On se ne bi dao tebi brijati.
- Zašto ne? Ja bih ga obrijala bolje od tebe.
- Ti bi mu prerezala grkljan.
- Ja nisam ubojica! To bi ti učinila. Uostalom, jednom si već i pokušala to učiniti.

Nastao je muk. Desna nije odgovorila; zadržala je na te riječi, kao da joj je žilama prostrujilo sjećanje. (...)

(Ranko Marinković, *Ruke*)

Dijalog – razgovor u kome učestvuje dvoje ljudi; u književnosti govor likova označen na poseban način: u *drami* uobičajeno navođenjem imena onoga ko govori, a u *proznom djelu* novim redom i crticom prije svakog iskaza (*replike*) ili stavljanjem iskaza među navodnike. Pisac dijaloga mora voditi računa o nekoliko stvari: prvo, da iskaz (*replika*) odgovara starosti, obrazovanju i emotivnom stanju lika, drugo, da proizlazi iz *dramske situacije* i doprinosi *razvoju radnje*, a u *komediji* još i da proizvodi *komični efekat*. U *proznom djelu* dijalog ubrzava *ritam pripovijedanja*.

DNEVNIK

21.1.

Danas sam pomagao ocu u pekari. Dva radnika nisu došla na posao, zato je otac sam morao da mesi testo i pravi hleb, pa onda još i da stoji kod peći. Ja sam bio na kasi. Mušterije najčešće ponesu zembilj. Ko ga zaboravi, njemu hleb uvijem u novine. U rano popodne nije bilo gužve. Uzeo sam novine da nešto pogledam, iako je otac stalno gundao, kao, bolje bi mi bilo da malo poslažem onaj hleb tamo. Ali ja sam već navikao na to da otac stalno nešto prigovara, i u međuvremenu umem da procenim šta je zahtev ko-

ji treba uzeti ozbiljno a šta još jedan običan napad zvocanja. I tako ja nastavim da čitam, kad ugledam neki kratak članak o pisanju dnevnika.

“Dnevnik je kao retrovizor.” Dugo sam razmišljao o toj rečenici. Nešto slično je u stvari rekao i čika Salim. Shvatio sam, na svoju sramotu, da posle one jedne strane na početku ništa nisam napisao, samo sam ređao tako neke fraze. A u onom članku, koji je bio prilično zgodan, pisalo je i da vrlo mali broj ljudi dnevnik piše iskreno – svi uglavnom lažu, ali čak i najcrnji takav lažljivac kasnije će imati dnevnik kao retrovizor. Taj je retrovizor onda kao krivo ogledalo na vašaru, pa čovek ima čemu i da se nasmeje. A ja nikad ne lažem bez razloga. Lažem uglavnom kad me odrašli ne razumeju.

25. 1.

Samo kratko da kažem kako izgleda ova naša četvrt. Otako sam se ja rodio ovde u Damasku, moji roditelji su se tri puta selili, tako da sad više ne znam tačno kako su izgledale te ranije kuće. Naša ulica je prilično uska. Nalazi se u istočnom delu Damaska. Nedaleko od moje kuće je crkva Sv. Pavla. Mnogi turisti dolaze da vide mesto s kog je Pavle zapalio za Evropu.

Kuće su sve od ilovače. U svakoj živi po nekoliko porodica, i svaka ima unutrašnje dvorište koje dele svi susedi, pa se oni na njemu sastaju i da časkaju i da se svađaju. Život odraslih odigrava se u tim unutrašnjim dvorištima. A nama deci pripada ulica – u stvari, nama, prosjacima i trgovačkim putnicima. Krovovi su ravni i gotovo su svi iste visine (sve kuće su dvospratne), tako da žladno možete da idete s krova na krov. Sećam se kako smo jednom doručkovali na terasi kad odjednom ugledamo na krovu nekog mladića. Pita gde su vrata. Moja majka mu pokaže. A on skoči na terasu, pa otrči do stepeništa i izleti na ulicu. Majka zatim ode u kuhinju po čajnik, kad – dva policajca. (...)

(Rafik Šami, *Šaka puna zvezda*)

Utorak, 12. svibnja

Danas sam imao dug razgovor u školi sa savjetnikom za izbor poziva g. Vannom. Rekao mi je, ako želim biti veterinar, da moram na maloj maturi polagati fiziku, kemiju i biologiju, i da mi odlične ocjene iz likovnog, ručnog rada i domaćinstva neće mnogo pomoći.

Nalazim se na životnoj raskrsnici. Pogrešna odluka u ovom trenutku mogla bi imati tragične posljedice za veterinu. Ali u prirodnim sam naukama truba. Pitao sam g. Vanna koje predmete moram polagati na maturi da bih mogao pisati komedije situacije za TV. G. Vann mi odgovorio da za tako nešto nisu potrebne nikakve kvalifikacije, da je dovoljno biti slabouman.

Srijeda, 13. svibnja

Imao sam ozbiljan razgovor sa starim o maturi. Savjetuje mi da izaberem samo one predmete koji mi idu. Kaže da veterinari polovicu svog radnog vijeka drže ruke u kravljim guzicama, a drugu polovicu daju injekcije razmaženim debelim psima. Stoga ponovno razmišljam o svojoj budućoj karijeri. Ne bih imao ništa protiv toga da budem lovac na spužve, ali mislim da ti ljudi nisu baš traženi u Engleskoj. (...)

Subota, 3. travnja

8 sati ujutro. Velika Britanija zaratila s Argentinom!!! Tu je vijest upravo javio četvrti program. Izbezumljen sam od uzbuđenja. S jedne strane mislim da je to tragično, a s druge strane mislim da je to strašno uzbuđljivo.

10 sati dopodne. Probudio sam starog da mu kažem da je Argentina okupirala Falklandske otoke. Skočio je iz kreveta jer je mislio da su Falklandski otoci nedaleko od škotske obale. Kad sam mu objasnio da su 8.000 milja daleko od nas, vratio se u krevet i pokrio dekom preko glave.

4 sata popodne. Upravo sam doživio najveće poniženje u svom životu. Počelo je tako što sam počeo sastavljati model aviona. Bio sam već pri kraju posla kad sam se sjetio da bih mogao pokušati udahnuti malo ljepila. (...)

(Sju Tauzend, *Tajni dnevnik Adriana Molea*)

14. maja: Dok je išla ulicom mamu je pozvao jedan iz Saveta i dao joj paket koji je tata poslao jer su juče zaboravili da joj daju. Tata je poslao prljavo rublje, a rođaci su takođe poslali. U paketu su bila tri pisma. Tata piše da mu je mnogo neprijatno što ne pišemo spisak šta mu šaljemo ili nešto drugo. Očigledno da tati nisu uručili pismo. Piše da se sakrijem jer će biti još hajki, kaže mi da se preobučem u žensko. Moli da mu pošaljemo nekoliko zlota a odakle ćemo ih uzeti ne zna i odakle ćemo uzeti novac za naše izdatke, takođe ne zna. Naglašava da prodamo nešto i spasimo ga, samo ako se može. Uz tako tužno pismo pošteno sam se isplakao. Smirio sam se malo i otišao da pročitam pisma rođaka. Piše isto što i tata i da ih spasavamo. Čitajući pisma pomislio sam, mi smo ovde na slobodi (takvu slobodu želim psu, ali nama je i tako bolje ovde nego tati tamo) a tata tamo možda želi parče hleba? ah! to je užasno...

14. maja: Danas je okačeno obaveštenje da se mogu poslati paketi i Skaržisk jer idu kola. Mama je odmah spakovala paketić, čak sam se pobrinuo za nož za tatu. Uveče je došla k nama jedna gospođica i rekla da će sutra u četiri izjutra doći Žandarmerija ali ne zna zašto. Ne znajući šta će biti mnogo smo se uplašili.

15. maja: U četiri izjutra stiglo je nekoliko automobila, mislili smo da će sve raseliti. Od te brige dobio sam užasne bolove i morao sam da izađem. Nisam stigao da otvorim vrata video sam da na drugoj strani ulice stoji Nemač i gleda pravo u mene.

Nisam više izašao a vrata sam ostavio otvorena, bio sam vrlo uplašen i strahovao sam da uđe u stan; nije dugo stajao jer je odmah otišao. Svako je bio u stanu ili izašao pred kapiju a na ulicu niko (nije) izašao samo je svako bio u stalnoj brizi. Dok sam stajao u prozoru ugledao sam kola sa Nemačima i neki civili su takođe bili okovani liscama, prošla su jedna kola, druga treća i četvrta. Na svakim kolima koliko je bilo civila toliko je bilo i Nemačaca. Nemačci su bili veoma naoružani, u šlemovima, uz sebe su imali granate i bacače. Mi smo se malo smirili kad smo videli da će nas ostaviti na miru. U stanu sam čuo da je jevrejska policija kod ujaka, onda je do-

šla sestra i rekla da su došli po orman jer ujak nije platio porez Savetu. Kada su ga izneli na kola ujak se mnogo naljutio i zaustavio kola, odmah je došao policajac i odgurnuo ujaka ujak ga je odmah udario i počeli su da se tuku. Svi su došli i hteli da i(h) rastave, užasno su počeli da viču, Žandarmerija je to videla i odmah došla i počeli su izdaleka da pucaju, a ja sam sve to posmatrao. Ja sam već pomislio da je neko poginuo. Meci su leteli preko glava a jedan je kroz prozor uleteo u ujakov stan. Jedan Namac je upao kod nas i vrata otvorio s takvom silinom da je prozor izleteo, pitao je gdje je ujak i odmah izašao tražio je ujaka ali ga nije pronašao. Za nekih pola sata stigla je poljska policija i morali su da plate kaznu 100 zl. Nastala je užasna panika kod pucanja, svako je mislio da će sve preokrenuti naopačke. Po podne su Nemci otišli, jedan automobil napred u sredini na jednom automobilu su bili Poljaci i okovani liscama a na kraju automobil sa Nemcima, tako su ih odvezli. (...)

21. maja: U pola devet je stigao auto sa Jevrejima. Kad sam ga ugledao srce je počelo jako da udara jer možda ide tata. Bio je blizu tražio sam tatu ali ga nisam video. Odmah sam otrčao za autom, stao je ispred Saveta i svi su odmah poskakali iz auta a tate nije bilo. Neki su sasvim zdravi i došli su. Ja sam se zbog toga veoma zabrinuo. Tata je poslao nekoliko ceduljica da mu pošaljemo nekoliko krom(pira) hleba kuvanih rezanaca i prosenu kašu. Odmah smo spremili paket i dali ga šoferu. Potpuno smo zaboravili da danas počinju Zeleni Praznici čak ništa nismo spremili toliko smo bili samo jednim obuzeti. Još nijedan praznik nije bio bez tate a danas ne samo što ga nema već je u logoru.

22. maja: Na molitvi sam mnogo pozeleo tatu. Video sam kako druga deca stoje pored očeva, a šta ne znaju oko molitve otac im pokazuje, a ko će meni pokazati... samo Gospod Bog može da mi da dobru misao da idem dobrim putem.... Još mi nikada nije bilo tako tužno kao danas na molitvi, kada je moglo da mi bude tako tužno. Da Bog da da tata ubrzo dođe zdrav. (...)

(Dnevnik Davida Rubinoviča)

Dnevnik – tekst čiji sadržaj čine manje cjeline od kojih se svaka odnosi na određeni datum. Unutar svake cjeline, *dana*, bilježe se događaji i razmišljanja koje autor ili autorica smatra važnim. U *književnosti* je forma *dnevnika* najčešće zgodno kompoziciono rješenje, kojim pisac ostvaruje neke ciljeve; naprimjer, uprošćava *fabulu*, ne ulazi duboko u motivaciju likova, vezuje čitaoca za jednu čvrstu *perspektivu*, nema potrebu koristiti više različitih *stilova* i slično.

Često se objavljuju i originalni dnevnik, dnevnik koji nisu bili pisani s ciljem da se objave, a zanimljiviji su po tome što se odnose na neku poznatu ličnost ili neku važnu temu. U ovom drugom slučaju, ti su dnevnik važni kao svjedočanstva o prošlom vremenu. Takav je poznati *Dnevnik Ane Frank*, i manje poznati *Dnevnik Davida Rubinoviča*.⁽⁹⁾

Bliski po formi dnevniku su *memoari*. U njima poznate ličnosti s veće vremenske distance opisuju neke važne događaje u kojima su učestvovali, nastojeći ih pri tome i objasniti sa svoje *tačke gledišta*.

Jedna vrsta *dnevnika* (u smislu redovnog i hronološkog pisanja) jeste *ljetopis* (ili *hronika*). Tu autor nastoji zabilježiti najvažnije događaje u sredini u kojoj živi i zajednici kojoj pripada, poput Mula Mustafe Bašeskije u Sarajevu krajem osamnaestog vijeka:

Godina 1197. (7. XII 1782. – 25. XI 1783)

Kako je prije pojave kuge dvije godine uzastupno vladala suša, to je pšenica veoma poskupila, tako da je šinik iznosio osam groša. Takvo stanje je potrajalo oko deset mjeseci. Zatim u selima poče harati kuga, a tada bijaše pšenica usljed povoljnih vremenskih prilika dobro rodila. Tako najednom pade cijena pšenici na tri groša po šiniku, čemu se svak začudi. (...) Božijom providnošću visoka cijena pšenici, koja bi-

(9) David Rubinovič (15) ubijen je zajedno s roditeljima 1942. godine u logoru Treblinka. Školovanje je prekinuo u svojoj 12 godini, nakon što je Njemačka okuparala Poljsku i Jevrejima oduzela građanska i ljudska prava. Njegov dnevnik, pet ispisanih školskih sveski, pronađen je nakon rata na tavanu porodične seoske kuće.

jaše izašla na blizu deset groša po šiniku, održa se kratko vrijeme. Iako je u selima zavladała kuga i svijet nije poźnjeo ni pokupio žito, ipak usljed velikog roda cijena pšenici spađe na stotinu para po šiniku, a to je sve Božija dobrotā.

U našem gradu je u godini u kojoj haraše kuga umrlo od kuge osam hiljada duša, zajedno sa djecom, kršćanima i Židovima. Isto toliko je umrlo prije dvadeset godina. Ne može biti da je umrlo više od tog broja.

Naime, Sarajevo ima stotinu mahala, pa neka je u svakoj mahali umrlo po osamdeset osoba, to bi iznosilo 8000 osoba. Doduše, u Sarajevu su samo tri do pet velikih mahala, a sve ostale su mahale s malim brojem domova. Mnoge osobe sam raspitivao po kafanama za broj umrlih od kuge i većina njih su mi odgovorili da ih je bilo do osamdeset po mahali; negdje sam ustanovio manje slučajeva, a negdje opet više. Međutim, glupaci, koji ne znaju računati, reći će vam, ako hoćete, da je bilo i dvadeset hiljada umrlih od kuge.(10)

DRAMA

Julija:

A tko si ti, što tu pod plaštem noći
U tajne mojih misli prodireš?

Romeo:

Po imenu ti ne znam reći, tko sam –
I meni samom to je ime mrsko,
Jer dušmansko je tebi, svetice,
I da ga imam gdje god napisano,
Pocijepo bih ga.

Julija:

Moje uho nije
Ni stotinu još riječi popilo,

(10) *šinik*: mjera za zapreminu pšenice, *groš*: sitni novac, stoti dio lire; *mahala*: ovdje dio grada, četvrt

Što izviri iz tvoga jezika,
Pa ipak te po glasu poznajem.
Zar nisi ti Romeo i Montecchi?

Romeo:

Ni jedno niti drugo, ako ti je
I jedno mrsko, krasna djevice.

Julija:

Al kako dođe ovamo i zašto?
Jer vrtni zid je visok – teško ga je
Preskočiti – a ovo mjesto smrt,
Kad uzmeš na um, tko si – ako te
Zateče tko od mojih rođaka.

Romeo:

Na ljubavničkim lakim krilima
Preletio sam zid – jer pregrade
Od kamena ne ustavljaju ljubav.
Što ljubav može, to i kušat smije
I zato rod tvojoj zapreka mi nije.

Julija:

Al ubit će te, ako li te spaze!

Romeo:

U tvome oku veća je opasnost
No u pedeset mača njihovih
Jer ako ti me slatko pogledaš,
Očeličen sam protiv njina bijesa.

Julija:

Ja ne bih htjela ni za čitav svijet,
Da tu te nađu.

Romeo:

Noć je meni plašt
I krije me od oči njihovih –
Al nek me nađu, ako ne ljubiš me,
Jer volim umrijet s mržnje njihove
No ginuti bez tvoje ljubavi.

Julija:

A tko li je uputio te amo?

Romeo:

Tko? Moja ljubav. Ona me potakla,
 Da tražim, ona savjet mi je dala,
 A ja njoj oči. Nisam pomorac,
 Al da si ti ko pusti žal daleko,
 Što najdalje ga more plače, ja bih
 Za takvo blago sreću kušao. (...)

(Viljem Šekspir, *Romeo i Julija*)

(...) Stari i Stara sjedaju, on slijeva, ona zdesna četirima praznim stolicama što su među njima. Drugi nijemi prizor koji povremeno prekidaju: "ne", "da", "nije", "je". Stari i Stara slušaju nevidljive goste.

STARA (Svjetlotiskaru): Imali smo sinčića... a, sigurno je još živ... privremeno otišao... to je danas svaki dan... malo čudno... ostavio roditelje... a u duši je bio mekan... sad, davno je to bilo... Ali, i mi smo njega voljeli... zalupio dečko vratima... Muž i ja smo ga htjeli silom zadržati ... bilo mu je sedam godina. Što je već zrelo doba, pa smo za njim vikali: "Sinko, dijete, sinko, dijete..." Nije se ni osvrnuo.

STARI: E, joj, nije tako... Ma kakvi... Na žalost, nismo imali djece... Ja sam želio sina... I Semiramid ... Učinili smo sve što je bilo u našoj moći ... Jadna moja Semiramida, ona ima tako razvijen majčinski nagon. Možda je trebalo drukčije. I ja sam bio nezahvalan sin... Joj!... Samo te peče savjest, grize, sve je ostalo varka... Ostalo nam je samo sve ostalo...

STARA: Lijepo bi rekao: "Ubijate ptice! Zašto ubijate ptice?" ... Mi ne ubijamo ptice... Ni mrava ne bismo zgazili... Suze su mu navirale na oči. Nisi mu mogao ni blizu. Samo je ponavljao: "Je, ubili ste sve ptice, sve ptice..." Prijetio nam šačicama... "Lažete, prevarili ste me! Ulice su pune ubijenih ptica, dječice na umoru. Slušajte kako pjevaju ptice! ... Ma, kakvi, to djeca jecaju. Nebo je rumeno od krvi..." Nije, dijete moje, modro je ... Ali je on samo vikao: "Prevarili ste me, ja sam vas obožavao, mislio sam da ste dobri ljudi... Tata, mama, vi ste zločesti! ... Neću više biti s vama..." Bacila sam se pred

njega ... Otac mu je plakao. Nismo ga uspjeli zadržati... Čuli smo ga samo kako viče: "Vi ste krivi..." Kako to: krivi?(11)
(Ežen Jonesko, *Stolice*)

(...) **Vojni župnik:** Nemojte, kuharu, biti toliko ganuti. Pas-ti u ratu jest milost a ne nevolja, znate zašto? Ovo je vjer-ski rat. Ne kakav običan nego poseban, vodi se za vjeru, dakle Bogu je ugodan.

Kuhar: To je točno. Na neki je to način rat, jer se u njemu pali, kolje i pljačka, ne treba zaboraviti ni pokoje silovanje, ali se od svih drugih ratova razlikuje po tome što je to vjer-ski rat, to je jasno. Ali i u njemu se ožedni, to morate priz-nati.

Vojni župnik, Majci Courage, pokazujući prstom na ku-hara: Pokušavao sam ga odvratiti ali on veli da ste ga oča-rali, sanja o Vama.

Kuhar, zapali kratku lulu: Samo zato da iz lijepo ruke do-bijem čašu ljute, ništa lošije. Ali mi je već prisjelo, jer je žu-pnik cijelim putem zbijao takve šale da se još i sada mo-ram crvenjeti.

Majka Courage: I to u duhovničkoj odjeći! Morat ću vam dati da nešto popijete, da od dosade ne počnete s kakvim nepristojnostima.

Vojni župnik: To je kušnja, reče dvorski propovjednik i po-dlegne joj. U prolazu se okrene za Kattrinom: A tko je ova tu mila osoba?

Majka Courage: Nije to tu mila nego pristojna osoba.

Vojni župnik i kuhar pođu s Majkom Courage iza kola. Kattrin gleda za njima pa se zatim odmakne od rublja i pri-đe šeširu. Podigne ga, sjedne te obuje crvene cipele. Čuti je kako straga Majka Courage s vojnim župnikom razgo-vara o politici.

(11) *svjetlotiskar:* majstor za svjetlotisak, tehniku štampe koja koristi ploču od brušenog stakla

Majka Courage: Poljaci se ovdje u Poljskoj nisu trebali miješati. Točno, naš im je kralj upao s ljudstvom i stokom i kolima, ali umjesto da su ti Poljaci održali mir, umiješali su se u svoje vlastite poslove te napali kralja, a on im je baš u miru dolazio. Krivi su dakle za prekid mira, i sva krv past će na njihovu glavu.

(Bertold Brecht, *Majka Hrabrost*)

Drama – jedan od tri *književna roda*, pored *epike* i *lirike*, osoben po tome što tekst nije zamišljen da ga čita s papira i u tišini pojedinac, nego da ga prilagođenog za predstavljanje u pozorištu vidi više ljudi istovremeno. *Dramski tekst* se od *proznog* ili *lirskog* razlikuje po tome što u njemu preovladava *dijalog*, koji vode *likovi* zainteresovani za postizanje nekog cilja. (Cilj može biti, naprimjer, osveta, ostvarenje ljubavi, pobuna protiv tiranina, sticanje bogatstva, otkriće tajne, osvajanje vlasti, ispunjenje sna, bijeg od lošeg života... ali i ostajanje po strani od svega.) Za postizanje cilja u *drami* najčešće je potrebno ući u neki *sukob*, koji ne mora nužno obuhvatiti dva suprotstavljena lika; likovi, naime, mogu biti u sukobu i sami sa sobom, ili sa sudbinom, ili sa društvenim okruženjem.

Postoje različiti izuzeci od ovog osnovnog shvatanja *drame* i *dramskog teksta* (recimo *pozorište apsurda* – Jonesko(12)), ali oni su uglavnom vezani za ispitavanje izražajnih mogućnosti pozorišta.

Pozorište (*kazalište*, *teatar* – sve tri ove riječi znače isto) je mjesto gdje *glumci* pred publikom izvode predstavu. Jedan od likova gorštaka iz Njegoševog *Gorskog vijenca*, vojvoda Draško, ovako opisuje svoju prvu posjetu pozorištu, u Veneciji:

(12) *Apsurd*: logička besmislica, glupost; prema tome, *drama apsurda* je ona u kojoj se likovi ponašaju ili govore nelogično, ili se radnja tako odvija, a sve s ciljem da se kaže kako je život besmislen, nelogičan, apsurdan, jer *šta god da čovjek uradi na kraju umire*... Dramski pravac nazvan ovako poseban je i po tome što predstave nastoje ne biti realistične, sve je u njima pomalo iščašeno, neobično, zbujujuće.

Bješe igre, ali drugojače.
 U jednu se kuću sakupljahu
 pošto mrkni i pošto večeraj.
 Kuća bješe sila od svijeta,
 uždi u njoj hiljadu svijećah;
 na zidu joj svud bjehu panjege,
 cijela se napuni naroda,
 tako isto i kuća ostala;
 svud mogoše iz zida viđeti
 đe virahu ka miši iz gnj'ezda.
 Dok se jedna podiže zavjesa,
 treći dio od kuće otvori.
 Bože dragi, da tu vidiš čuda.
 Tu izmilje nekakvoga puka,
 to ni u san nikad doć ne može,
 svi šareni kao divlje mačke.
 Dok ih stade po kući krivanja,
 đe ko bješe zapljeska rukama;
 imah mrtav padnut od smijeha!
 Malo stade, oni otidoše
 a za njima drugi izidoše.(13) (...)

U vezi s pozorišnom predstavom su *dramatizacija* (pretvaranje neke priče u scene i *dijaloge*, kako bi se mogla glumiti i prikazati; prilagođavanje dramskog teksta izvođenju na sceni skraćivanjem, mijenjanjem, dopisivanjem, što je posao *dramaturga*), *scenografija* (npr. namještaj, stvari karakteristične za neki prostor ili ambijent, i *kulise*, crteži na zavjesama ili panoima koji običnu praznu pozornicu pretvaraju u neko drugo mjesto, npr. dvorac, obalu jezera, palubu broda, pećinu s blagom), za koju je odgovoran scenograf, *kostimografija* (u vezi s *kostimom*, odjećom koju nose glumci a

(13) *Panjege*: u seoskim kućama u Crnoj Gori bila su u zidu četvrtasta udubljenja u koja se ostavljala hrana, posuđe, i sl. Vojvodi Drašku su pozorišne lože ličile na te panjege.

osmišljava *kostimograf*) i *rekvizita* (predmeti potrebni za predstavu). Osoba koja usklađuje rad svih aktera u *predstavi*, *glumaca*, *rekvizitera*, *šminkera*, *kostimografa*, *scenografa*, *kompozitora*, *dramaturga* i *prevodi tekst u predstavu* zove se *reditelj*, *režiser*. *Režiser* je prvi u timu autora *pozorišne predstave*, osoba koja povezuje i objedinjuje rad svih učesnika u predstavi, ovih nabrojanih i najzad onih bez kojih predstave nika-ko ne može biti – *glumaca*.

Često se pojam *drama* upotrebljava u užem smislu, kao *vrsta drame* (kad dramsko djelo nije *ni komedija ni tragedija*). Razvila se kasnije, s građanskim društvom i u njoj glavni *junak* postaje običan čovjek sa svojim svakodnevnim problemima.

ELEGIJA

(...) Kako sad zavidim tom balavcu Izetu Sarajliću iz VIIa,
koji u naslijedenom vojničkom šinjelu
i nesvjestan pogrešne upotrebe najdražeg glagola voljeti
u osvajanje svijeta.

Ja nikad više ne mogu da napišem svoju prvu elegiju.
Ja nikad više ne mogu da imam sedamnaest, ni dvadeset
pet.

Ja idem. Zar već? Zar sav da pređem u sjećanja?
A toliko toga je ostalo što sam još želio da kažem.

Ja idem. Ja još sam tu.

Ako dođete u Tvrtkovu 9/3 častiću vas čajem i uspomena-
ma.

Ja još sam tu. Minutu ćutanja za mene!

(Izet Sarajlić, *Lagano s tugom*)

(...) Sjeti se Barbara
Ti koju nisam tada još ni znao
Ti koja mene isto tako nisi znala
Sjeti se
Sjeti se ipak toga dana

I ne zaboravi
Jedan čovjek pod strehu je stao
Povikavši iz svega glasa tvoje ime
Barbara
I ti si po kiši tada prema njemu potrčala
Pokisla radosna i očarana
I u zagrljaj mu ravno pala
Sjeti se toga Barbara
I ako ti kažem ti ne ljuti se zbog toga na mene
Jer ja svakome govorim ti koga tako volim
Čak i ako ga ne poznajem najbolje
Ja svima govorim ti koji se god vole
Čak i ako oni ne poznaju još mene
Sjeti se Barbara
I ne zaboravi još te jednom molim
Onu kišu mudru i sretnu
Po tvome licu sretnom
Po tome gradu sretnom
Onu kišu po moru
I po arsenalu
Po brodu iz Ouessanta
O Barbara
Rat je uistinu teška gluparija
I reci mi što je s tobom sada
Pod tom kišom od gvožđa
Vatre čelika i krvi
I da li onaj što te u svom zagrljaju stezao tada
Zaljubljeno i sretno
Još i sada živi ili pak i njega izjedaju već crvi
O Barbara
Gle još uvijek kiši ponad Bresta
Kao što je kišilo i prije
No to sada više isto nije
Sada lije strašna i korotna kiša
To čak više ni oluja nije
Od čelika gvožđa ili krvi

Već naprosto oblak
 Što se kao uginula štenad strvi
 Otječući vodom ponad Bresta
 Da nestane negdje daleko
 Daleko veoma daleko od Bresta
 Gdje nestaje sve.

(Žak Prever, *Barbara*)

Gasne se krvavo oko lipanjskog plavetnog dana
 I rujni već dašak struji večeri snene i meke
 A parkom cvijetnim tiho – k'ô b'jele sablasti neke
 Nijeme se pružaju sjene visokih bujnih platana.

Ja, sam na klupi, sjedim i slušam: s neznanih strana
 Do mene dopire šumor kaskada daleke rijeke,
 Zamiruć u duši mojoj kô zvuci srebrene jeke –
 Ah, tako plače moja uvehla mladost rana.

I sa njom zlačane sanje, koje kô svehlo lišće
 Padoše s drhtavih grana stabla mojega žića.
 Sad moje bolno srce u grudima se stišće.

I kunuć vrijeme, cvili poput ranjena ptića:
 O, zašto me ostavi mladost, puna mirisa i boja
 I ti, o Đulizaro, najljepša sanjo moja.

(Musa Ćazim Ćatić, *U aleji*)

Elegija – *lirska pjesma* u kojoj se izražava tuga za onim što je prošlo ili onim što je daleko: bol zbog smrti drage osobe, prohujale mladosti, izgubljene ljubavi. Ranije je *elegija* imala i propisanu formu organizacije *stihova* i *strofa* u pjesmi, no danas se prihvata da je pjesma *elegična* ako izražava tugu za nečim što je teško ili nemoguće vratiti. U grčkoj književnosti *elegijom* je nazivana svaka pjesma napisana u *distihu* (*dvo-stihu*, *strofi* od dva *stih*a), a tužni ton daje joj prognani rimski pjesnik Ovidije, u zbirci *Ex Ponto*.

EPIGRAM

Otrovnica jednoga je dana ljuta zmija ujela Frerona;
Opasna je, teška bila rana: od otrova uginu vam – ona!(14)
(Volter)

Da groznog li udesa! Zar sud bogova može da bude tako
okrutan i kriv?
Jao, prekrasna izgorje ona kuća, a pjesnik ostade živ!
(Marcijal)

Književnosti! Ta šta ćemo jedno drugo kriviti?
Nit' možemo mi od tebe nit' ti od nas živiti.
(Ljuba Nenadović)

Strepi, publiko srpska, strepi i teško tebi!
Jer Jefta Slepčević, pesnik, ponova dolazi k sebi.
(Vojislav Ilić)

Demokrit veli da vazda o nečem razmišljati lepom
Samo po sebi je već uma božanskoga znak.
Devojče jedno je, tako, mesecima ovde u Rimu
Ono što svrstava um među božanske i moj.
(Sinan Gudžević)

Ovo vam je kaluđer osobite vrste:
čim ga ljudi opaze, svi se odmah – krste.
(Jovan Jovanović Zmaj)

Epigram – kratka pjesma sastavljena od nekoliko *stihova*, koja ima *satirički* ton. *Epigrami* komentiraju i kritiziraju društvene pojave, ponašanje javnih ličnosti, ljudske mane, život. Njihova *poenta* je neočekivana i duhovita.

(14) *Freron*, Elie Catherine, francuski kritičar iz 18. vijeka

EPIKA

(...) Šest dana i šest noći
potocima je padala kiša.
Sedmog dana popusti potop,
bila je tišina kao posle bitke.
More se smirilo,
a zlokobna oluja stišala.
Posmatrao sam vreme, sasvim se stišalo.
Svi su se ljudi pretvorili u blato.
Pusto i jednolično bilo je tlo zemlje.
Otvorio sam okno
i svetlost mi je obasjala lice.
Pao sam ničice, seo sam i plakao,
plakao sam i suze su mi tekle niz lice.
Pogledao sam na daleku vodenu pustinju.
Glasno sam jadikovao,
jer su poginuli svi ljudi.
Posle dvanaest dvostrukih sati
diže se jedno ostrvo.
Lađa je plovila prema brdu Nisir.
Nasela je i čvrsto ostala na njemu.
Šest dana držao je breg lađu
i nije joj više dao da se zaljulja.
Kad nastade sedmi dan,
uzeh goluba i pustih ga.
Golub ode i opet se vratio.
Nije našao mesto gde bi se zaustavio
i zato se vratio.
Uzeh lastavicu i pustih je.
Lastavica odlete i vrati se.
Nije našla mesta gde bi se zaustavila
i zato se vratila.
Uzeh gavrana i pustih ga.
Gavran odlete,
vide kako voda presušuje,

čepрка, ždere i grakće
i ne vrati se više.

(*Gilgameš*, sumerski ep)

Borbe slavim i muža što prvi sa obala Troje
stiže – sudbinom gnan – u Lavinij, na italske žale,
stradajuć silno na kopnu i na moru odredbom višnjih
koji ga gonjahu tako zbog srdžbe krute Junone;
mnogo pretrpje u boju dok ne zgradi grad
i penate ne prenese u Lacij gdje niklo je pleme Latina,
otkle su albanski pređi i visoki zidovi Rima.(15) (...)

(Vergilije, *Eneida*, 1-7)

Epika (ili epsko pjesništvo) – jedan od *tri književna roda*, pored *lirike* i *drame*, u čijem su središtu događaji od šireg značaja za neku zajednicu, poput ratova ili seoba. *Epika* se trudi događaje prikazati *pripovijedanjem* (*naracijom*) u njihovom vremenskom slijedu, nastojeći razloge njihovog nastanka i razvoja predstaviti nužnim i opravdanim s gledišta zajednice u kojoj nastaje (što ne mora biti uvijek historijski tačno i objektivno). Iz *epova* (pisanih u velikom broju *stihova*, grupisanih u *pjevanja*) kasnije su se razvile prozne vrste (*pripovijetka*, *roman*). One su zadržale neke glavne osobine epa – prije svega *prikazivanje pripovijedanjem*.

Za *epove* je karakteristično da se među *likovima* nalaze i bogovi, uključeni u radnju preko srodničkih veza s junacima. (Naime, najveći junaci epova rođeni su iz odnosa nekog boga ili boginje s nekim od smrtnica ili smrtnika. Takvi su, na primjer, Gilgameš i Ahilej. Junaci, zbog svog božanskog porijekla, uživaju podršku i zaštitu bogova, poput Odiseja ili Eneje.)

Budući da ih je stvarao kolektiv (odnosno, više anonimnih pjevača, tokom dužeg vremenskog perioda) u epovima je,

(15) *Penati*: bogovi zaštitnici doma, porodice ili države. Ovdje se misli na statue tih bogova, ili na obrede posvećene njima.

kao i u drugim oblicima usmenog stvaralaštva, bilo uobičajeno korištenje, preuzimanje, *prepisivanje* ranije poznatih motiva. Tako se motiv potopa u *Gilgamešu* podudara s istim motivom u *Bibliji*.

EPITET

(...) šmrckave znojave s podočnjacima
 podbule žvalave debelguze trusne
 suvonjave trbušate same u društvu
 čavrljaju čute mljackaju telefoniraju
 crne sede crvenokose blede rumene
 guraju se uzmiču stiskaju se sede
 (Radmila Lazić, *Autobuske žene*)

(...) Počelo njih troje živjeti zajedno, ali ono zlo i naopako.
 Snaha jezičljiva, nazlobna, proždrljiva i goropadna.
 (Ivana Brlić Mažuranić, *Šuma Striborova*)

(...) đurđić, sitan cvjetić, skroman, tih i fin;
 (Antun Gustav Matoš, *Srodnost*)

(...) kroz prašumu bogorođenja, preklinjanja, kukumavčenja, moljakanja i neprobojan čestar glasova svih boja, visina i jezika: grlatih, sipljivih, unjkavih, štucavih, kvocavih, ljigavih, štektavih i piskavih, glasova koji su ličili na baršunast huk sove, tamnih, zvonkih, pamučnih, klizavih, svilastih, igličastih, svrdlastih glasova.
 (Borislav Pekić, *Vreme čuda*)

Epitet – pridjev koji stvara živu, karakterističnu, jasniju sliku o imenici uz koju stoji. Osim označavanja osobine, svrha mu je da kod čitaoca izazove određen emocionalni doživljaj. *Epiteti* se mogu javiti i u svakodnevnom govoru: *prodana duša, prosjački štap, crkveni miš...* i tada s imenicom mogu tvoriti *metaforu*.

Epitet ne mora nužno biti pridjev, nego i svaki oblik u koji se pridjev može pretvoriti: *zlatna jabuka* – *od zlata jabuka*.

Stalni epiteti su pridjevi koji se u *narodnoj poeziji* javljaju uvijek uz istu imenicu. Naprimjer,

mila majka:

Prođi me se **mila majko** moja,
nije blago ni srebro ni zlato
već je blago što je srcu drago!

(*Smrt Omera i Merime*)

Pak dozivlje **milu majku** svoju:
Nu, starice, mila moja majko!

(*Zaručnica Senjanina Iva*)

Besedi joj mlađani Nenade:
Oj starice, moja **mila majko**!

(*Predrag i Nenad*)

sitna knjiga:

Zdravo da si, mudra sijeda glavo!
Evo tebi **sitnu knjigu** pišem.

(*Smrt Smail Age*)

Pa on odmah **sitnu knjigu** piše,
Te je šalje caru u Stambola.

(*Marko Kraljević i Arapin*)

Pašinica **sitnu knjigu** piše:
Moj djevere, Gazi Husrev-beže,
eno paše u Stambolu živa.

(*Ženidba bega Ljubovića*)

vjerna ljuba:

Marko uze svoju vjernu ljubiu
I Minino on pokupi blago.

(*Marko Kraljević i Mina od Kostura*)

No eto ste tri brata rođena,
 U svakoga ima vjerna ljuba.
 (Zidanje Skadra)

Vjernoj ljubi jade zadavaše:
 Vjerna ljubo, ženiću se na te.
 (Ženidba bega Alibega)

ESEJ

(...) Pjesma *Hej, Slaveni* bila je himna zemlje u kojoj sam rođena. Iako bih stihove nakon tolikih ponavljanja morala znati napamet, ja ih ne znam, jer ih nikada nisam ni bila u stanju zapamtiti. To su one brojne prilike, od osnovne škole do odraslog doba, kada bismo ustajali sa svojih sjedišta i otvarali usta kao ribe, napola izgovarajući tekst. Riječi te himne i danas su za mene zagonetka. U tekstu pjesme najprije se spominju djedovi i sinovi (*Hej, Slaveni, jošte živi duh naših djedova, dok za narod srce bije njihovih sinova*). Zatim kolektivni glas poručuje nevidljivom sugovorniku da će *duh slavenski* živjeti jako dugo (*Živi, živi duh slavenski / živoće vjekov'ma*), usprkos činjenici da mu prijete katastrofe, poput *ponora pakla* i *vatre groma*. Kolektivni slavenski duh priziva buru da sve raznese i potres koji će prouzročiti pucaanje stijena i slamanje drveća (*Nek se sada i nad nama / Burom sve raznese / Stijena puca, dub(16) se slama / Zemlja nek se tresse*). U tom dramatičnom okolišu Slaveni stoje *postojano kao klisurine*, baš kao da su statisti na snimanju kakvog biblijskog spektakla. Pritom je snimanje filma završeno, svi su se razišli, osim Slavena koji i dalje stoje, jer im, valjda, nitko nije rekao da se razidu. I tu se, poput groma iz vedra neba, pojavljuje stih: *Proklet bio izdajica svoje domovine!* Tko bi trebao biti *proklet* ostaje nejasno, jer nad Slavenima vitlaju

(16) *dub*: hrast; *klisurina*: stijena, ili utvrđen grad na stijeni; *formativno*: ono što formira, oblikuje

samo prirodne katastrofe. Ispada, dakle, da je izdajica svatko s kartom u džepu, kukavica koja odbija da živi u zemlji kojoj prijete ponor pakla i vatra groma, dakle, svatko onaj tko ne nalazi da je život *klisurine* osobito uzbudljiv. Možda je izdajica statist koji se prvi dosjetio da ide doma, možda je on taj o čiju se glavu obija strašna kolektivna kletva: *Proklet bio izdajica svoje domovine!*

Lako je sada praviti se pametan, ali kada ste takve stihove ponavljali kroz dobar dio svoga školovanja, onda se za njih može reći da su – formativni. Melodija, odnosno medij u kojem je poruka prenošena Plemenski vračevi, religijski i domovinski oci – svi oni znaju da nerazumljivost teksta uz kolektivno napjevavanje, ponavljanje i buncanje samo povećava njegovu magijsku moć. Domovina i crkva dva su sistema vlasti koja se koriste polurazumljivim jezikom i tekstovima, te melodičnim ispuštanjem glasova u svrhu omamljivanja podanika, građana i vjernika, i danas nepogrešivo izaziva žmarce, a sadržaj poruke i danas ostaje napola razumljiv. Uostalom, ni hrvatska himna *Lijepa naša domovino* nije u tom smislu bolja, samo je duža od jugoslavenske, odnosno upola kraća od svoje pune verzije. Iako napisani prije gotovo dvjesto godina (1835), himnički stihovi neobično podsjećaju na scenarije za turističke video spotove, osobito one koji predstavljaju zemlje na eurovizijskom natjecanju za pjesmu Europe, gdje se izmjenjuju brzi kadrovi planina, mora, žitnih polja, i sličnog televizičnog materijala. Ovdje su ključne riječi *slavna, jedina, junakča*, uz mali *gothic* detalj o precima koje *grobak krije* (gdje deminutiv *grobak* ukazuje na to da je Hrvatu groblje s precima omiljeno izletišće). Sve se to događa daleko prije razvoja telekomunikacijskih mreža, pa Hrvat, kao maritimno biće, traži od mora da poruči svijetu *da svoj narod Hrvat ljubi*. Vjerujem da je tekst svake himne, kao i svake molitve, polurazumljiv, jer tako je i mišljeno da bude.

(Dubravka Ugrešić, *Od čega se sastoji autor*)

(...) Prosječnome istraživačkom novinaru – uz duboki nagon časnim izuzecima – stalo je do pravde koliko i mediju do propasti njegova vlasnika. Uz odgovore na pet ključnih pitanja koje mora sadržavati svaka profesionalno suvisla novinska informacija – tko? što? kada? kako? zašto? – prisiljeni smo, radi mentalnoga zdravlja, a i straha od gole dezinformiranosti, obraćati pažnju na ono šesto: kome? Kome je zaista u interesu da određeno “otkriće” ugleda svjetlo dana?

(Viktor Ivančić, *Zašto ne pišem i drugi eseji*)

(...) Jedno kratko sećanje o stogodišnjici. Da se dâ slika Whitmanove ličnosti i poezije i da se uvidi njena vrednost i oseti njeno značenje, nisu dovoljna svakodnevna književna merila ni evropski estetski kalupi. To nije poezija iz koje bi se mogla vaditi jedna reč ili jedan stih, raščinjati i meriti, to je delo jednog života i izraz jedne ličnosti; od značaja je samo celovitost. To je jako piće, poezija najviših zanosâ i najbudnije svesti, tu se retko čuju ljubavnosti, tu se veoma malo računa sa osetljivošću, to je pisala ruka teška i malko znojna, ruka sa zastarelim žuljevima i čelo s borama iznad veselih očiju.

“Pa ja nisam nimalo pitom; neprevodiv sam; odjekuje moj barbarski vrisak iznad krovova sveta.”

Njegov život i njegova poezija idu naporedo i vezani su usko kao tamni i svetli kolotovi rasta i razvoja na prerezu stabla.

(Ivo Andrić, *Walt Witman, 1819–1919*)

(...) Tridesetak naroda putuje danas Evropom, a svaki od tih naroda nosi u ruci stakleni ljiljan svoje narodne nevinosti. Zaljubljen u sebe, svaki taj evropski narod kreće se naprijed s pogledom uprtim natrag, spram svoje takozvane narodne prošlosti kao Danteovi krivi proroci s licem zavrnutim spram stražnjice u dvadesetom pjevanju Pakla: Jer okrenuto lice prema leđ' ma

Svakome bješe, pa im bilo ići
natraške, sprijeda nisu vidjeti mogli.

(Miroslav Krleža, *Evropa danas*)

Esej – književna vrsta u kojoj se neko opšte pitanje obrađuje na umjetnički (živ, dojmljiv, stilski uobličćen) način. Za razliku od naučnog teksta, *esej* nema za cilj da dokumentuje i dokazuje baš svaku tvrdnju. Suprotno naučniku, pisac *eseja* ne želi biti neutralan, objektivni i nepristran i zato ne koristi suhoparan jezik nauke. S druge strane, u *eseju* nema izmišljenih (*fikcionalnih*) junaka, niti nas pisac odvođi u neki svoj izmaštani svijet, a ako piše u prvom licu onda te riječi treba pripisati njemu lično a ne nekom izmišljenom liku ili *pripovjedaču*. Najčešća tema *eseja* je umjetnost (neko djelo, neki umjetnik, junak, utisak...), ali ga posebnom vrstom ne čini *tema* nego opisani način obrade *teme*.

FABULA

Federigo degli Alberighi voli, ali mu ljubav nije uzvraćena, pa se, trošeći u tom udvaranju, dovede do propasti. Ostane mu samo jedan sokol kojega, ne imajući ništa drugo na raspolaganju, ponudi za jelo gospi koja mu je došla u goste; kada ona to dozna, promijeni svoje mišljenje i uze ga za muža te ga učini bogatim.

(Bokačo, *Dekameron*, 5.9.)

Senjka je ošamario Feđku po gubici i sakrio se pod komodu. Feđka je dohvatio Senjku ispod komode žaračem i otkinuo mu desno uho. Senjka se jedva iščupao iz Feđkinih ruku i s otkinutim uhom u rukama potrčao susjedima. Ali Feđka je sustigao Senjku i maznuo ga posudom za šećer po glavi.

Senjka je pao i, po svoj prilici, umro.

Tada je Feđka spakovao stvari i otputovao u Vladivos-tok.

U Vladivostoku je Feđka postao krojač, zapravo ne baš pravi – šivao je, naime, samo damsko rublje, uglavnom gaćice i grudnjake. Gospođe se nisu stidjele pred Feđkom, podizale su pred njim svoje suknje – i Feđka im je uzimao mjeru.

Feđka se zbilja nagledao svega i svačega.

Feđka je odvratna osoba.

Feđka je ubojica Senjke.

Feđka je sladostrasnik.

Feđka je izjelica, jer je samo za večeru znao pojesti dvanaest kotleta. Feđki je izrastao takav trbuh da je sašio sebi steznik i stalno ga nosio.

Feđka je bezočan čovjek: na ulici je djeci otimao novac, starcima podmetao nogu i plašio starice podižući ruku, a kad bi uplašena starica pobjegla u stranu, Feđka se pravio da je podigao ruku samo zato da se počese po glavi.

Sve se završilo time da je Feđki prišao Nikolaj, maznuo ga po gubici i sakrio se pod ormar.

Feđka je dohvatio Nikolaja ispod ormara žaračem i izbio mu zube.

Nikolaj je s izbijenim zubima pobjegao susjedima, ali ga je Feđka sustigao i udario ga pivskom kriglom. Nikolaj je pao i umro.

A Feđka je spakovao svoje stvari i otputovao iz Vladivostoka.

(Danil Harms, *Prljava ličnost*)

Fabula – niz događaja povezanih tako da je svaki sljedeći događaj posljedica prethodnog. U prepričavanju *fabule* važno je voditi računa o hronologiji; događaji se navode onim redom kojim su se događali u fizičkom, realnom vremenu, prije nego što je pisac možda poremetio taj red u svom pripovijedanju. Također, onaj ko izlaže *fabulu* treba to činiti tako da budu jasni i glavni razlozi (*motivacija*) ponašanja *likova*.

U navedenom primjeru Bokačo upoznaje čitaoca sa *fabulom novele*, i to čini i u svakoj od 99 ostalih, u zbirci koju je nazvao

Dekameron. U svakodnevnom govoru često se misli na *fabulu*, a kaže se *sadržaj – prepričaj mi sadržaj...* Na tu razliku treba dobro paziti jer *fabula* predstavlja slijed događaja onako kako su oni dati u djelu, a prepričavanje sadržaja može a i ne mora da prati taj slijed. Ponekad je potrebno sažeti *fabulu* u svega nekoliko rečenica. U dva primjera iz knjige *Zabranjeno čitanje*, Dubravka Ugrešić (*Book proposal*) parodira tu praksu primjenjujući je na dva čuvena romana:

Devetnaesto stoljeće, Francuska, mlada lijepa žena udata za provincijskog liječnika mašta o ljubavi. Razdrta između dosadnog muža i jednog, a zatim i drugog ljubavnika, opterećena dugovima koji se iz dana u dan gomilaju, mlada žena izvrši samoubojstvo. (...)

Devetnaesto stoljeće, Rusija, udata žena koja pripada visokom društvu, zaljubljuje se, ostavlja muža i sina, živi društveno odbačena s voljenim ljubavnikom, a kada je ovaj ostavlja da bi krenuo u rat, ona se baca pod vlak.

Partizan Danilo Lisičić, glavni junak romana *Ja, Danilo Deriša Sušića*, vraća se poslije rata u svoje porušeno, spaljeno selo. Na pitanje seljaku Stojanu Grgeču, zašto se nije priključio narodnooslobodilačkoj borbi, dobija odgovor koji bi sam mogao biti fabula nekog novog romana:

– Hm! Što ne pođoh! Kad ono provali, ja ponjavu na glavu, pa pod ove stijene. Velim, bože, ti meni kuću sačuvaj, da imam gdje svoje drugove dočekivati. Naiđoše Nijemci i zaždiše krov, ja velim, molim ti se, druže bože, ostavi makar zidove, kad drugovi dođu, ja ću daske odozgo, neka drugovi, umorni, ne kisnu. Od zidova četnici napraviše bunker, a kad navališe drugari, bombama razbucāše bunker. Ja ispod ove stijene gledam i velim, molim ti se, svemogućići, ne daj da mi raznesu kamenje, dobra kamena nemamo u blizini, a ja, siromah, para nemam da po kubiku stoju plaćam... Osta kamenje. Naiđe posljednja ofanziva. Nijemci na kućištu iskopaše topovski rov. Naletješe avioni, pa i top i rov raznesoše. A ja onda velim – ja, bože mili, ka-

kav li si krmak kad sirotinjske suze ne vidiš, pa krenuh i ja u Narodnooslobodilačku vojsku. Taman nabio torbu na rame kad dođe dijete i reče – svršen rat! Nek je sa srećom, ve- lim ja, dosta smo se i naratovali!

– Ne reče ti meni, što ne pođe s nama u ustanku?

– Hajde, jadan, ko bi bio narodna masa ako bismo svi išli u vojsku? (...)

(Derviš Sušić, *Ja, Danilo*)

FANTASTIKA

(...) "A zašto, Ned, zašto?"

"Zato, gospodine profesore, što je ta životinja napravljena od čeličnog lima!"

Posljednje su mi Kanađaninove riječi izazvale pravi preokret u glavi. Brzo sam se uspeo na vrh poluuuronjenog bića ili predmeta koji nam je poslužio kao utočište. Opipao sam ga nogom. Tijelo je očito bilo tvrdo, neprobojno, ne od one meke tvari koja tvori masu velikih morskih sisavaca.

To je tijelo, međutim, mogla biti i koštana ljuštura, pa sam tu životinju mogao slobodno klasificirati među reptile, to jest kornjače i aligatore. Ali ne! Crna leđa što su nas nosila bila su glatka, polirana, nepodijeljena u crjepove. Na udar su odzvanjala metalno, a osim toga su, ma koliko god to zvučilo nevjerovatno, bila izrađena od zakovanih ploča.

Tu više nije moglo biti sumnje! Ta životinja, to čudovište, bio je fenomen izgrađen ljudskom rukom.

Ni otkriće najčudesnije životinje iz priče ili mitologije ne bi mi toliko začudilo razum. Da je to bio neki fantastičan hir Tvorca, sve bi bilo jednostavno. Ali kad ti se najednom pred očima nađe to nešto nemoguće, nešto na misteriozan način stvoreno ljudskom rukom, to doista može smutiti duh!

Bili smo se našli na ledima nekakve podmornice. Ned Land je o tome već stvorio mišljenje, s kojim smo se Con- seil i ja mogli samo složiti.

“Ali mislim”, reko, “taj aparat u sebi nosi pogonski uređaj i posadu koja tim uređajem upravlja?”

“Očito,” odvratio je harpuner, “no za tri sata što sam ih proveo na tom plutajućem otoku, on nije dao ni znaka života.”

“Nije plovio?”

“Ne, gospodilice Aronnax. Ljuljuškao se na valovima, ali se nije pomakao.”

“Ipak znamo da je obdaren velikom brzinom. A kako je za njezino postizanje potreban stroj, a za upravljanje su tim strojem potrebni strojar, moram zaključiti da smo spašeni.”

“Hm”, odgovorio je Ned Land rezerviranim tonom.

U tom trenutku, kao da mi želi dati za pravo, ta se čudna sprava zapjerala za krmom i pokrenula, očito tjerana vijkom. Jedva smo imali vremena da se skutrimo na najvišem dijelu. Brzina, na svu sreću, nije bila velika.

“Dok bude plovila vodoravno,” promrmljao je Ned Land, “nemam što prigovoriti. Ali ako joj dođe u glavu da zaroni, za svoju kožu ne dajem ni dva dolara.”

(Žil Vern, *20.000 milja pod morem*)

(...) Sve Harryjeve zbirke čarobnih formula, njegov čarobni štapić, pelerine, kotlić i vrhunsku metlu Nimbus 2000 zaključao je bio tetak Vernon u ugrađeni ormar ispod stuba čim se Harry vratio kući. Baš je Dursleyjeve bilo briga hoće li Harry izgubiti mjesto u metlobojskoj ekipi svoga doma zato što cijelog ljeta neće trenirati! Dursleyjevima se fućkalo hoće li se Harry vratiti u školu a da nije preko ljeta napisao ni jednu domaću zadaću! Dursleyjevi su bili, čarobnjačkim rječnikom rečeno, bezjaci (u njihovim žilama nije tekla ni jedna jedina kap čarobnjačke krvi), a po njihovom mišljenju, čarobnjak u obitelji bio je najveća moguća sramota. Tetak Vernon stavio je čak i lokot na krletku Harryjeve sove Hedvige ne bi li je spriječio da prenosi poruke bilo komu u čarobnjačkom svijetu.

(J.K. Rowling, *Harry Potter i odaja tajni*)

(...) Tog četvrtka nešto je bezglasno klizilo kroz jonosferu, mnogo milja iznad površine planete; u stvari, bilo je više takvih objekata, nekoliko desetina ogromnih, žutih, zdepastih, masivnih, velikih poput blokova uredskih zgrada, tihih poput ptica. Jurili su s lakoćom, kupali se u elektromagnetskom zračenju zvezde Sol, vrebali priliku, grupisali se, pripremali.

Planeta pod njima bila je gotovo potpuno nesvesna njihovog prisustva, što su oni trenutno i želeli. Ogromni, žuti objekti neprimećeni su prošli iznad Gunhiliija; zatim su preleteli Kejv Kanaveral, ne ostavivši traga na radarskim ekranima, dok su Vumera i Džodrel Benk gledali pravo kroz njih i nisu ih приметili – a to je baš šteta, jer bilo je to ono za čime su tragali toliko godina.

Jedino mesto na kome su ipak primećeni bio je mali, crni uređaj zvani sub-eta senz-o-matik, koji je tiho počeo da se pali i gasi. Bio je smešten u tamu unutar kožne torbice koju je Ford Prefekt neprekidno nosio o ramenu. U stvari, sadržaj torbice Forda Prefekta bio je veoma zanimljiv i ma kome zemaljskom fizičaru izbečile bi se oči da je mogao da ga vidi – zbog toga ga je Ford skrivao pomoću nekoliko izgužvanih pozorišnih tekstova koje je držao odozgo, praveći se da su mu potrebni zbog audicija. Pored sub-eta senz-o-matika i tekstova, tu su bili još elektronski palac – kratka, zdepasta, crna šipka glatke površine, snabdevena s nekoliko malih prekidača i brojčanika na jednom kraju – te uređaj koji je prilično podsećao na povelik elektronski kalkulator. Na njemu se nalazilo stotinak sitnih, ravnih tastera i četvrtasti ekran sa dijagonalom od otprilike četiri inča, na kome se u trenutku mogla dobiti bilo koja od njegovih milion 'stranica'. Delovao je bolesno složeno, i to je bio jedan od razloga što je na njegovoj plastičnoj futroli velikim, prijateljskim slovima stajalo ispisano: BEZ PANIKE. Drugi razlog za to ogledao se u okolnosti da je posredi bila najznačajnija knjiga koju je ikada objavila velika izdavačka kuća na Ursa Minoru – Autostoperski vodič kroz Galaksi-

ju. Razlog zbog koga je Vodič izdat u obliku mikro sub-me-zonskih komponenti bio je taj što bi, da je štampan u obliku normalnih knjiga, svakom međuzvezdanom autostoperu bilo neophodno nekoliko izuzetno velikih zgrada da bi ga smestio.(17)

(Daglas Adams, *Autostoperski vodič kroz galaksiju*)

(...) Ovaj je hobit bio jedan veoma dobrostojeći hobit, a prezime mu je bilo Bagins. Baginsi su živeli u okolini Brda duže no što nas pamćenje služi, i ljudi su ih smatrali uglednim, ne samo zato što su većina njih bili bogati već i zato što se nikada nisu upuštali u pustolovine, niti činili bilo šta neočekivano: mogli ste unapred znati šta će Bagins odgovorili na bilo koje pitanje ne zamarajući se da mu ga postavite. Ovo je priča o tome kako je Bagins doživeo pustolovinu, i našao se u situaciji da čini i govori stvari potpuno neočekivane. Možda je izgubio poštovanje suseda, ali je dobio – uostalom, videćete da li je išta dobio na kraju. Majka ovog našeg hobita – ali šta je to hobit? Pretpostavljam da je hobite potrebno opisati u naše vreme, pošto su postali retki i stidljivo izbegavaju Velike Ljude, kako nas zovu. Oni su (ili su bili) mali ljudi, otprilike pola naše visine, a manji od bradatih patuljaka. Hobiti nemaju brade. U vezi s njima skoro da i nema čarolije, sem one obične, svakodnevne, koja im pomaže da nestanu tiho i brzo kad veliko glupo čeljade kao vi ili ja nespretno bane odnekud, stvarajući slonovsku buku, koju oni čuju sa kilometra udaljenosti. Skloni su gojenju, posebno u predelu stomaka, oblače se u jarke boje (posebno zelenu i žutu); ne nose cipele, jer na njihovim stopalima rastu prirodni kožni đonovi i gusta topla smeđa dlaka nalik onoj na njihovim glavama (koja je kovrdžava); imaju duge mudre smeđe prste, do-

(17) *Kejp Kanaveral* (Cape Canaveral) Gunhili (Goonhilly), *Vumera* (Woomera) i *Džodrel Benk* (Jodrell Bank): opservatorije u Americi, Južnoj Australiji i Velikoj Britaniji

broćudna lica, i smeju se dubokim prijatnim smehom (posebno posle ručka, koji uzimaju dva puta dnevno kad god im se pruži prilika). Ovo vam je dovoljno za početak.

(Džon R. R. Tolkin, *Hobit*)

(...) Hal je podjednako pomno bio uvežban za ovu misiju kao i njegove ljudske kolege – ali na to uvežbavanje otišlo je znatno manje vremena, budući da on, pored svojstvene brzine, uopšte nije spavao. Njegov glavni zadatak bio je vođenje nadzora nad sistemima za održavanje života, neprekidno proveravanje pritiska kiseonika, temperature, pojava otvora na trupu, zračenja i svih ostalih međusobno povezanih činilaca od kojih su zavisli životi krhkog ljudskog tovara. Bio je kadar da izvršava složene navigacione ispravke i da obavlja neophodne manevre u toku leta kada bi došlo vreme za promenu kursa. Takođe je mogao da nadzire hibernisane članove posade, da vrši neophodna podešavanja njihove sredine i da im ubrizgava sićušne količine intravenoznih tečnosti koje su ih održavale u životu.(18)

(Artur Klark, 2001: *Odiseja u svemiru*)

Fantastika – vrsta književnih djela u kojima se stvari ne prikazuju nužno u skladu s prirodnim, fizičkim zakonitostima (nešto što u ljudskom iskustvu nije zabilježeno i/ili za šta vjerujemo da se ne može desiti). U *fantastičnoj književnosti* pojavljuju se izmaštana, izmišljena bića (npr. vile, zmajevi, jednorozci, vampiri, trolovi, hobiti, goblini...) i događaju se nemoguće stvari (npr. ljudi lete na metlama, hodaju po vodi, oživljavaju nakon što su umrli i sl.).

Posebno je popularan žanr *naučne fantastike*. Tu pisci za teme svojih djela ili za kreiranje *likova* u djelu ili za *motivaciju* njihovih postupaka koriste rezultate naučnih istraživanja ili na tim istraživanjima zasnovane pretpostavke. *Nau-*

(18) *hibernacija*: zimski san; hibernisani putnici: uspavani tako da su im svi životni procesi usporeni, zbog čega stare sporije

čnofantastično djelo može se prepoznati i po *stilu*, tako što koristi mnogo riječi iz oblasti nauke i tehnike, čije značenje čitaocima često u prvi mah nije poznato (npr. u odlomku iz *Autostoperskog vodiča kroz galaksiju*).

Popularan je i žanr *epske fantastike* (*Gospodar prstenova*), u kojoj pisci posežu za *likovima i motivima iz mitologija* različitih naroda diljem svijeta, a magija je često važan pokretač *radnje*.

GAZEL/GAZELA

O, od boli tvoje kako srce pati moje,
ko ranjeno lane koje srce pati moje.
Kao pticu, u lovčevu koja pade mrežu,
uvojci me tvoji stežu, srce pati moje,
kao ptica što na kopnu ugiba bez mora
bez tvogega razgovora srce pati moje,
stavi ruku na srce mi, zlato neumolno,
i osjeti kako bolno srce pati moje
Poljubi me, cjelovi mi tugu nek odstrane,
jer baš danas peku rane – srce pati moje.

(Abdurahman Džami, *Gazel*)

Ždral putuje k toplom jugu – u jeseni,
a meni je put sjevera – u jeseni.
Pastir čuva po planini krotka stada
pa se pojuć vraća kući – u jeseni.
Vrtlar kupi plod svog znoja, zlatne breskve
i jabuke rumen-voće – u jeseni.
Što se ljeti trudio mnogo oko njega,
vinogradnik bere grožđe – u jeseni.
Tako svatko kupi, bere i uživa
u veselju plod svojih muka – u jeseni.
A šta, Stanko, plod je briga, muka tvojih?
Gorko voće, bol i suze – u jeseni.

(Stanko Vraz, *Gazela*)

Gazel/gazela (perzijski *ghazal*) – vrsta *lirske pjesme* koja pripada poeziji na orijentalnim jezicima (arapski, perzijski, turski), u kojoj se isti *polustih* (ili grupa riječi) ponavlja u prvom i drugom, i kasnije u svakom parnom *stihu*. *Gazel* je pjesma s ljubavnom tematikom. Takva je i Vrazova, iako se to ne čini na prvi pogled. Pjesmu otvara ždral, koji je simbol vjernosti u ljubavi, zatim se pastir vraća kući gdje ga neko čeka, jabuka je plod koji simbolizira ljubav (jabukom se nekada prosila djevojka), od grožđa se pravi vino, koje je piće Dionisa, boga zaštitnika čulnosti... Najzad, jesen je doba učestalih vjenčanja, kojima se sretno završavaju ljubavne priče. Međutim, pjesnik je bez takve ostao i o tome ispisuje *gazel*.

GRADACIJA

Pukla ravnica a pukla brana pa nema o što
da udari val...

Voda ko horda – horda ko horda...
Mrsi se gusti ivik crni se pusti šljivik
uz vodu uzvodno vrbe se vuku
gole i bele kao da slaze topole gaze
dignutih ruku
za njima jablan jedan juri
svijen u struku...

Već grca grmlje već škripi hrast
još majka bira smer još plačem ja
još sused psuje još sunce na nas zja...

Plivaju vidre, plivaju daske, plivaju krave
leti vika kruži ptica pliva plast
na njemu roda, za njima krov, sa krova zov... (...)

(Duško Trifunović, *Poplava*)

(...) Stoji klika sluga na konjijeh,
Stoji trka konja pod slugami,
Stoji piska raje za konjima.
Prvi časak prestignut ćeš, mniješ,
Konje vile raja lastavica;
Drugi časak razabrati ne mo'š,
Il su konji, il je raja brža;
Treći časak konji odmicati,
Jadna raja zaostajat stade;
A četvrti da pogledaš časak,
Jadna raja k zemlji popadala,
Ter je vuku konji krilonozi
I po prahu i po kalu...

(Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*)

(...) Kiša rominja,
glogolji,
žamori;
kiša jadikuje;
mijenja pravac,
vraća se,
bugari...

(Tin Ujević, *Dažd*)

(...) Tako se jednom zagledao u njene turobne paćeničke oči, i
poniknu pred njom skrušeno kao pokajnik. – *Golubo, Golubice, Golubičice* moja, žalosnice stara – tepao joj je ganuto.

(Ivan Goran Kovačić, *Mrak na svijetlim stazama*)

(...) Nađite me,
Vežite me,
Spalite moje sjećanje,
Zakopajte moje sunce
U jezgro najtamnijeg korijenja,
Otvorite moje dlanove od soli
I oduzmite mi taj lik
Koji i šljunak pretvara u ljubav.

(Irena Vrkljan, *Šljunak zaborava*)

Kad sam prvi put pao u školi
 otac je rekao
 dobro, pa desi se to
 razmisli sad sine moj

(...)

A kad sam drugi put pao u školi
 otac je rekao
 sad je već ozbiljna stvar
 sine moj, razmisli bar

(...)

A kad sam treći put pao u školi
 otac je ćutao
 nije mi rek'o ni reč
 al' ja sam sve znao već (...)

(Đorđe Balašević, *Tripud sam video Tita*)

Gradacija – postupnost u nizanju riječi, misli ili slika od slabijeg ka snažnijem izrazu. *Gradacijom* se usmjerava pažnja na intenzitet emocije (Kovačić, I. Vrkljan) ili se postiže veća *napetost* u radnji i zbivanju (Mažuranić, Trifunović) ili se naglašava neki odnos prema slici koja se prikazuje (Ujević: kiša koja *bugari*, odnosno nariče, kao žena nad mrtvim, otkriva pjesnikov strah da će se kiša pretvoriti u potop).

Gradacija je česta u pričanju *bajki*, i uopšte u djelima s ep-skim zapletima, gdje se *junak* susreće sa sve jačim neprijateljem i sve težim nedaćama i iskušenjima.

HAIKU

Mesec,
 dodajte svileni rukav,
 pa je lepa lepeza.
 (Sokan)

Gle, opao cvet
 vraća se na granu:

ah, to je leptir.
(Moritake)

Gle, bilje proleća!
Trag snova
bezbrojnih ratnika!
(Bašo)

Suha žabo,
ne daj se:
Issa je tu!
(Issa)

ja sam ona
najmanja
u najvećoj
(Nela Milijić, *Autoportret s babuškom*)

Haiku – vrsta *lirske pjesme*, porijeklom iz Japana, obavezno u tri *stih*a, a po nekima i u 17 slogova (prvi stih 5, drugi 7, treći 5), čiji je osnovni *motiv* vezan za prirodu, za jedno od četiri godišnja doba, ali kojim se izražava neko važno životno iskustvo ili spoznaja. Jedan od čuvenih majstora *haiku* poezije, Macuo Bašo, rekao je da se *haiku* mora osjetiti čulima: samo ono što možemo vidjeti, čuti, omirisati, dodirnuti i okusiti je sadržaj pjesme. *Haiku ne voli* apstraktne imenice i glagole.

HIMNA

Tako divno sjaš na nebeskom vrhuncu
ti, sunce života, što prvo živjet začē.
Na obzorju istočnomu zasjaš
i svu zemlju krasom svojim obaspeš.
Lijepo si i snažno, nad carstvima lebdiš svima,
tvoje zrake sav svijet grle što ga sila tvoja stvori.

Daleko si, a zrake ti sve do zemlje stižu,
Na licu si svijui ljudi, ali puta ne mogu da ti slijede.
Na počinak kada na zapadu legneš,
sav je svijet u mraku ko u smrti;
u snu leže ljudi glave ognjene,
jedno oko drugoga ne vidi.
Razbojnička srca tad izmile
i zmijin se skot na ujed sprema.
Svijet miruje jer stvoritelj leže da počiva.
Ranom zorom opet zasjaš i svijetlo nam daješ,
tmina bježi ispred tebe,
k svečanosti sva se zemlja sprema,
ljudi se bude i ustaju,
život ih je novi prožeo...
Bezbrojna su tvoja djela
sakrivena pred očima ljudi.
O jedini bože, izvan koga nikog drugog nema,
stvorio si zemlju po miloj si volji
samo ti i nitko drugi;
ljude, stada i sve što je živo.
Ti narode stvori strane,
Etiopljane i Sirce
i Egipat, zemlju tvoju...
Ja, sin tvoj, tebi služim, blagosiljam ti ime,
srce mi je puno tvoje snage i veličine.

(Ehaton, *Himna Suncu*)

Šarotrona, besmrtna Afrodito,
vešta kćeri Divova, molim ti se,
ne daj da od tuge i jada, gospo,
srce mi puca!

Nego dođi ako si kada i pre
izdaleka molitve moje čula,
ostavila očeve dvore, sela
na kola zlatna,

pa mi došla, – eterom vozili te
krasni vrapci, zaprega tvoja brza,
bili hitrim krilima, s neba crnoj
vukli te zemlji,

dok su stigli. Onda me ti, o blaga,
s osmejkom na besmrtnom licu pita,
šta me opet muči, i zašto opet
prizivam tebe (...)

Dođi i sad! Iz ljutog jada spasi
dušu moju! Za čim mi srce čezne
daj mi da se ispuni! Ti mi sama
zaštita budi!(19)

(Sapfa, *Himna Afroditi*)

Stižeš li sa nebesa il iz večnih tama,
Lepoto? Tvoj pogled, svet i krcat tminom,
izmešano sipa dobro i zlo nama,
pa te zato mogu porediti s vinom.

U tvom oku Sunce zalazi i sviće;
kao burno veče ti odišeš zrakom;
usne ti amfora, a poljupci piće
što heroje slabi, decu čini jakom.

Iz bezdana kroči il' sa zvezda pade?
Uz tvoj skut se Udes mota kao pseto;
nasumce rasipaš radosti i jade,
vladajući nad svim, nehajna za sve to.

(19) *šarotrona*: ona koja sjedi na šarenom, ukrašenom tronu; *Afrodita*: boginja ljubavi i ljepote u staroj Grčkoj; *Div* (*Zeus, Zevs*): vrhovni bog starih Grka; *eter*: u staroj Grčkoj: najviše nebo

Po mrtvima gaziš i rugaš se njima;
 pod nakitom tvojim i Groza je ljupka,
 a Porok, taj dragulj, najdraži međ svima,
 po stomaku tvome zaljubljeno cupka.

Ozareni smrtnik leti tvojim tragom,
 svetiljko, i kliče: Blagoslov tom plamu!
 Drhtavi ljubavnik povijen nad dragom
 sliči samrtniku što miluje jamu.

Sa nebesa ili iz pakla, šta mari,
 Lepoto! grdobo grozna i prokleta!
 ako mi tvoj pogled, osmeh i sve čari
 šire vrata dosad nepoznatog Sveta!

Bog ili Satana? Anđeo, Sirena,
 šta mari, činiš li – o, mirise, sjaju,
 svilooka vilo, kraljice ljubljena! –
 svet manje odvratnim dok nam dani traju!

(Šarl Bodler, *Himna lepoti*)

(...) Živ narod svaki da je,
 što dočekati želi dan,
 da, kud god sunce sjaje,
 sa svijeta razdor bude zgnan,
 slobodni
 da su svi,
 a susjed, brat, ne dušman zli!

(France Prešern, *Zdravica*)

Himna – pjesma uzvišenog i svečanog tona koja slavi prirodu, domovinu ili neku ideju; također je naziv za svečanu pjesmu koja, uz grb i zastavu, jeste *simbol* države. (Naprimjer, sedma *strofa* pjesme *Zdravica* Franca Prešerna je tekst *himne* Republike Slovenije. Vidi i primjer za *esej*, Dubravke Ugrešić.)

Danas su popularne sportske, navijačke *himne*, a jedna od najpoznatijih je ona fudbalskog kluba Liverpool (autora Oskara Hamerštejna, *You'll never walk alone*):

Dok hodaš kroz oluju
Drži glavu uspravno
I ne boj se mraka
Na kraju oluje
Nebo je zlatno
I slatka srebrna pjesma ševe

Koračaj dalje, kroz vjetar
Koračaj dalje, kroz kišu
I ako ti snovi budu bačeni i otpuhani
Koračaj, koračaj, s nadom u srcu
I nikad nećeš koračati sam
Nikad nećeš koračati sam.

HIPERBOLA

Bio jednom jedan lav...
Kakav lav?
Strašan lav,
narogušen i ljut sav!

Strašno, strašno!

Išao je na tri noge,
gledao je na tri oka,
slušao je na tri uva ...
Strašno, strašno!

Ne pitajte – šta je jeo?
Taj je jeo šta je hteo:
– Tramvaj ceo
i oblaka jedan deo.

Strašno, strašno!
Zubi oštri, pogled zao,
on za milost nije znao!

Strašno, strašno

Dok ga Brana
jednog dana
nije gumom izbrisao.

Strašno, strašno!

(Duško Radović, *Strašan lav*)

(...) Profil joj savršen, poput onog božanskog s antičkih kovаница. Ima plavu kosu, a nije glupa. Grudi joj se, od petog razreda, povećale za dva broja. Kad njima zaljulja u hodu učionicom, pola razreda dobije morskú bolest.

(Almir Alić, *Boa u kokošinju*)

(...) Pa kada bi se dobro najeo, odlazio je u crkvu, a nosili su mu u velikoj korpi grdan molitvenik, uvijen u ćebe, sav umašćen, a težio je, koliko zbog masti toliko i zbog gvožđa od zatvarača i pergamenta, manje-više više-manje osamnaest kvintala i šest funti. I u crkvi bi slušao dvadeset šest do trideset misa.(20)

(Fransoa Rable, *Gargantua i Pantagruel*)

(...) "Ubistvo u lovu ne podleže krivičnom zakonu. Nema lova bez ubistva. To se sve podvodi pod nesrećan slučaj. U našem selu kad neko nekog mrzi, samo ga pozove u lov. Tako bilo jedno vreme, dok se selo ne prepolovi. Na jednog zeca dolazila po dva seljaka. (...) Vraćaju se lovci iz lova, a mi dečurlija istrčimo na sokak da i' sačekamo. Prvo idu nji' trojica četvorica, nose zečeve i fazane za pojasom, a onda

(20) kvintal: težina od oko 45 kg, funta je stoti dio kvintala

idu kola koja nose mrtve lovce. Bude i' u kolima više neg' divljači. Tačno se znalo koje se godine lovi koja familija."

(Dušan Kovačević, *Balkanski špijun*)

Ja sam verovao da, kad na nebu ne bi bilo sunca, na zemlji bi ipak bilo svetlo, jer pred njenom lepotom ne bi mogla da se održi nikakva noć.

(Anton Pavlović Čehov, *Kalhas*)

Tako majušnu torbicu poput njene ja još nikada nisam vidio. Karmin stane u nju, ali onda tableta protiv glavobolje nema mjesta.

(Saša Stanišić, *Kako vojnik popravlja gramofon*)

Noćas se moje čelo žari,
noćas se moje vjeđe pote;
i moje misli san ozari,
umrijet ću noćas od ljepote.

(Tin Ujević, *Noturno*)

(...) Jer, Pele je, kao i Šekspir, dobar u svim elementima, u svim žanrovima, dobar u tragediji i dobar u komediji, dobar, najbolji u prozi i najbolji u stihu. Dobar u floretu i u sonetu. Šekspir je mislio na Pelea kad je napisao: Kakvo je remek-delo čovek! Kako je plemenit umom! Kako je neograničen po sposobnostima! Kako je u obliku i pokretu skladan i celishodan! Kako je izrazom sličan anđelu! Kako po razumu naliči na boga, ukras sveta...

(Božo Koprivica, *Samo bogovi mogu obećati*)

Pa da pišem tri godine dana
Ne bih svojih napisala jada

(*Ljubavni rastanak*, lirska narodna pjesma)

Zbog čeg prije reda svome kraju kročiš –
kaže mi brižno – a iz tužnog oka
bolnu rijeku suza neprekidno točiš?

(Frančesko Petrarka, *Ako žalba ptica, il' sred vjetra ljetnog...*)

Hiperbola – *stilska figura* pretjerivanja, bilo u smislu uveličavanja stvari (Čehov), bilo u smislu umanjivanja (Stanišić). Za *hiperbolom* pisac poseže (slično kao i za *gradacijom*) kad želi istaknuti neki detalj, naglasiti važnost nečemu ili kad izražava svoje emocionalno stanje u vezi s nečim ili pravi *karikaturu* ili signalizira *ironiju*.

Hiperbola se često koristi i u svakodnevnom govoru: *stižem za sekundu; kao od brda odvaljen; hiljaditi put ti kažem; čekam te cijelu vječnost...*

Kao uvod za naredni pojam (*idila*), evo još jednog primjera kako se hiperbolom postiže *komični efekat*:

(...) Svinja imam dvajes' pet komada jorkšir
i dvajespet komada
sad, je l', berkšir il' bert lankaster
ne znam, uvek tu brkam
od ta dva imena

Pa imam nešto i mangurica
imam i prasica
živine, tol'ko živine nisi vid'o
da na'ranim polak Afrike

Znaš šta je ćuraka
i moraka i pataka i gusaka
jesam još šta god zaboravio
svejedno, imam svega

Pa to sam probao
sas digitronom da izbrojim
kol'ko imam pa mi iskoćio osigurač

ne moš', al' vidi ovako, na primer
 Nekad se probudim
 pogledam kroz pendžer, pa reko'
 ju, sneg pao, znaš, beli se salaš
 pa ondak mislim, pa ne može biti sneg
 naopako, letno doba, kakvi sneg

A ono jaja po salašu
 i ne možeš skupiti
 unajmim momu da skuplja jaja
 pa ne može
 dok skupim opet polak mučkovi
 (Đorđe Balašević, *Ljubio sam snašu na salašu*)

IDILA

Zima je pokrila snegom doline i polja ravna,
 I tavnne visoke gore. Vihori snežnoga praha
 Po pustom viju se polju, i cela priroda čuti,
 I listak poslednji vene od zimskog studenog daha.

Veselo puckara plamen u skromnoj izbici našoj,
 I mačak na banku drema. Kroz tamu večeri blede
 Dugačke i svetle senke po zidu čudno se viju,
 a oko ognjišta sniskog ozebla dečica sede.

Deda uzeo lulu i s pažnjom o dlan je bije,
 Pa ispod pojasa vadi listove duvana suva,
 I kad ih izgnjavi dobro, on onda napuni lulu,
 I mirno pušeći sluša vetrinu što poljem duva. (...)
 (Vojislav Ilić, *Zimska idila*)

Mrak je. Na dnu šume iz malena vrela
 kaplje troma voda, i tih grgolj stoji,
 pa u miru gluhu zvonke kaplje broji.
 Koritu je na rub n'jema sjena sjela

kada kaplja pane, ko od bolna srha
svaki list se njiše;
ide šum od zemlje sve do zelen-vrha:
"Tiho! tiho! tiše!"

Čeka narod cv'jeća, paprati i buba
oč' ma punim sanku. – Ona sjena sada
laganu je ruku digla s kamen-ruba,
pa joj na dlan meki šutke voda pada.
Sv'jetnjak sv'jeću gasi. Sklapa modre oči
potočnica plava.
Ispod crnih krila gluhe ljetne noći
šuma tvrdo spava.
(Vladimir Nazor, *Šuma spava*)

Svitaše... Još bi tama u lugu.
Pan se ukaza s omašnim mijehom.
On stupi na čistac pod jasiku tanku
i tu se ogłosi smijehom.

Plahe su sjene došle iz tame
i plesat stale po zelenoj travi –
bile su dvije plavojke nimfe
s bijelimi vijenci na glavi.

A svitaše jutro... Rosa je pala,
pa se u krupnih kapljica blista.
Sja jutarnja zvijezda, dršće i strepi
jasika širokog lista.(21) (...)
(Vladimir Vidrić, *Jutro*)

(21) *Pan* je mitološki bog šuma, pastira i lovaca. Zaštitnik je prirode. Imao je kozije noge, rogove, bradu i rep, pa je izazivao strah. Družio se s nimfama i volio svirati na pastirskoj fruli. *Nimfe* su grčke božice, bilo ih je mnogo, a nastanjivale su mora, izvore rijeka, šume, drveće. Obavezno su bile djevice.

Idila – pjesma koja govori o sretnom domaćem životu, naročito na selu, gdje se jednostavnim riječima, najčešće nostalgично (*nostalgija*: tuga, čežnja za rodnim krajem) prikazuje mirni seoski život, toplina domaćeg ognjišta, ljepota i čistoća prirode. Vrlo je bliska *pastirskim* pjesmama, u kojima se slavi čistoća i nepokvarenost života u prirodi, često s odgovarajućim *likovima* iz antičkih *mitova* (kao što su šumski bog Pan i nimfe u Vidrićevom *Jutru*).

IGROKAZ

(...) DRUGA PAHULJICA: Ništa plus ništa jednako ništa. Grana vjerovatno nije ni primijetila da si se ti spustila na nju. Budi bez brige, ti težiš koliko i ja. Značiš koliko i ja. Da nam se pridruži još tisuću i sedam pahuljica, bilo bi isto.

PRVA PAHULJICA: Šta misliš koliko nas ima?

DRUGA PAHULJICA: Nemam pojma.

PRVA PAHULJICA: Da li nas je netko brojio kad je sasvim svejedno ima li nas jedna ili tisuće?

PRVA PAHULJICA: Voljela bih znati koji sam broj. To je kao da imaš ime. Voljela bih znati koja sam po redu – barem na ovoj grani.

DRUGA PAHULJICA: Ti se zbilja trošiš na besmislice. Zar nas itko može prebrojiti dok traje vijavica? I stigne, recimo, do broja tristo tisuća dvadeset i sedam, a za to se vrijeme polovica nas rastopi!

PRVA PAHULJICA: Ipak, ipak... Možda netko točno zna koliko nas ima. Možda netko to negdje zapisuje. Pa zapisuje i naše brojeve. Onda, i kad se rastopimo, ostanu naši brojevi.

DRUGA PAHULJICA: Odakle ti takve čudačke misli? To o brojevima i zapisivanju... Znaš što, ja se dobro osjećam kad ništa ne mislim. Nemoj mi kvariti raspoloženje.

PRVA PAHULJICA: Oprosti. Neću više. (...)

(Vesna Krmpotić, *Koliko je teška pahuljica*)

Igrokaz – kratka dramska forma, sa malim brojem *likova* i jednostavnom *radnjom*, najčešće s ciljem da gledaoce nečemu pouči ili ih informiše. Često se koristi u školi, prilikom školskih svečanosti.

INVERZIJA

U dvorani kobnoj, punoj smrti krasne
U dvorani kobnoj, mislim u sivim.
(Antun Gustav Matoš, *Utjeha kose*)

O bistri jesenji dani,
Na svemu vaš zlatni osmijeh titra:
Na prozorskim oknima
Skrivenim u granju,
Na zastavicama auta hitra,
Na licima što blenu u vrevu danju,
Na kosama gospe sa drugog kata.
Na piljarice šatoru bijelu,
Na katedrale kupoli zlata.
(Hamza Humo, *Akvarel*)

Ko je to na prozoru
što s toliko ljubavi me gleda
da li je to jutarnja zvijezda
ili su to oči ljubavi moje
(*Ko je to na prozoru*, sefardska romansa)

Da štujješ obične dane
U doba godišnja nanizane
Treba se sjetiti samo
Da svaki može lišiti tebe il mene sitnice
Koja se zove biti!
(Emili Dickinson, *Pjesme*, 57)

Zdrav da nam se vratiš, a groznicu voda nek odnese, u tavnice nek je izgubi – amin!

(Ćamil Sijarić, *Voda Promuklica*)

Sejdefu majka budila:

– Ustani, kćeri Sejdefo,
Davno je sunce granulo,
davno je jutro svanulo!

(*Sejdefu majka budila, sevdalinka*)

Zgadilo se to sve Rafaelu Kukcu, i vlastita sudbina doživotnog ispravljanja drugoredaških zadaćnica i dosadno vegetiranje po neizračenim sobama (...) Osjećao je profesor Kukec u posljednje vrijeme sve intenzivniju potrebu, da izađe iz toga mlina nekamo na "kraj" toga života (...)

(Miroslav Krleža, *Vjetrovi nad provincijalnim gradom*)

Inverzija – *stilska figura* kojom se mijenja uobičajen red riječi ili dijelova rečenice radi isticanja ili naglašavanja pojedinih pojmova. Naprimjer, u naslovu romana *Na Drini ćuprija inverzijom* je prijedlog *na* došao na prvo mjesto, čime je istaknuta pozicija mosta: važno je da se nalazi *na* Drini, rijeci koja dijeli Istok i Zapad i da kao takav prkosi razdvajanju.

IRONIJA

Vaš stas afrodite iz komšiluka sa debelom guzom navodi me na vrlo zanimljiva maštanja
Vaš osmijeh i Vaše suze, Vaši kao kokain bijeli zubi zaštitni su znaci Vaše božanstvene duše
Vaš skromni način života i Vaša simpatična kuća i to kako ste pobijedili višak kilograma
tu strašnu zvijer koja pati mnoge na svijetu
počesto me ostavlja bez riječi i daha
pa sam se evo i sada zagrcnuo dok ovo pišem
i jedva se sudržavam da ne zaplačem

(Faruk Šehić, *Draga drugarice Oprah*)

Što lijep si, bijeli svijete,
 I brbljav, živ i mio;
 Da imaš jedno srce,
 Na grudi bih ga svio,
 Da čujem kako kuca
 I – kako slatko pali,
 Ta rijetki su se dosad
 Na njemu ogrijali!

(Silvije Strahimir Kranjčević, *Lijep si, bijeli svijete...*)

O ćuti, jadno tijelo,
 zaboravi jelo
 i jedi strpljenje

(Antun Branko Šimić, *Siromasi koji jedu od podne do podne*)

Kada Davidu Štrpcu, bosanskom seljaku, glavnom junaku političke satire *Jazavac pred sudom*, jave da mu je sin umro u austrougarskoj vojsci, i da mu carevina šalje tri forinte,(22) on im odgovara:

O dobre carevine, krst joj ljubim! (...) Brate, kneže,
 vrati ti ta tri vorinta carevini. Pravo će biti i bogu i
 ljudima da to carevina uzme sebi ko, rećemo kaz' ti,
 neku nagradu, jer je mene od napasti oslobodila.
 (...) Vala ti, vala i tebi i premilostivoj carevini, koja se
 ona za me toliko brine! Vala vam će čuli i ne čuli!

(Petar Kočić, *Jazavac pred sudom*)

Ironija – govorni ili pisani iskaz čije je značenje suprotno izrečenom, s ciljem da se zaobilazno, nedirektno, izrekne kritika. (Kupac kaže prodavaču čijom ljubaznošću nije bio zadovoljan: *Hvala, bili ste vrlo ljubazni.*) Razloga da se kritika želi reći indirektno, prikryveno, ima nekoliko: *ironijom* govornik iskazuje svoju intelektualnu nadmoć nad onim

(22) *forinta*: novčana jedinica u ugarskom dijelu Austro-Ugarske monarhije

koga se ona tiče (jer on zna da nije onako kako izgleda da jeste, i kako govori da jeste), ali ironičan iskaz ostavlja mogućnost govorniku da kaže da nije mislio suprotno od onoga što je rekao, čime izbjegava odgovornost za izrečenu kritiku.

Da bi se *ironija* prepoznala, često je potrebno znati okolnosti (*kontekst*) u kojima se koristi; moramo nekako znati da je A glup, da bismo shvatili da B, kad mu kaže *baš si pametan*, misli suprotno. Ironija se često signalizira nekim sporednim detaljem, npr. naglašavanjem riječce *baš* u zadnjem primjeru ili *vrlo*, u prethodnom.

Vjerovatno najveći majstor *ironije* u našem jeziku je Miroslav Krleža:

(...) U sudnici našli su se na okupu svi, kao na senzacionalnoj premijeri: Sandineta i Pipa, Bobby i Roby, Muki i Kuki, Buki i Čuki, Tedy i Medi, Baby i Lady, Tekla i Mirni, Dagmar Varagonska sa starom Aquacurti-Sarvaš-Daljskom i mladom Aquacurti-Mencetić-Maksimirskom, u jednu riječ, *elita* koja o nepokolebljivim načelima udobnog građanskog života ima svoje ustaljeno konzervativno mišljenje, igra ustrajno bridž i, skraćujući tako svoju dosadu krezubim vicevima, kuha sapun, vara na markama, kuje noćne lonce, lokote, lance, prodaje krzna, mirođije, djeluje ukratko konstruktivno na korist nižih narodnih slojeva.(23) (...)

(Miroslav Krleža, *Na rubu pameti*)

KNJIŽEVNOST

(Ova je priča pretrpjela zemljotres, pa je u njoj sve ispreturano. Pokušajte vi da svaku riječ vratite na njeno pravo mjesto.)

(23) *bridž*: kartaška igra za dva para igrača

Tek je brdo izašlo iza sunca, a krevet skoči iz prostranog čiče, navuče noge na opanke, stavi glavu na kapu i otvori kuću na vratima.

– Gle, noćas je zemlja dobro pokvasila kišu! – začuđeno progundá brk sučući čiču, pa brzim dvorištem požuri niz korake, istjera štalu iz krave i reče:

– Rogata livado, idi pasi u zelenoj kravi, a ja ću noge pod put, pa ću poći u drva da donesem šume.

Čiča stavi rame na sjekiru i namignu babom na svoje oko.

– Bako, skuvaj u jajetu četiri lonca dok se posao vrati s čiče. Danas će ručak slatko pojesti starca.

Put raspali niz čiču dižući svojom širokom prašinom oblake opanaka. Od toga se uplašíse neka kola, pa u trku izvrnuše konje, a uzda ispusti kočijaša i bubnu ledinom o leđa.

Događaj se uplaší od ovog neobičnog čiče i opruži polje preko nogu jureći brže nego brdo preko zeca. Najzad, kad je bacio sebe ispred pogleda, od zuba mu zacvokota strah i glava mu se diže na kosi: iz obližnjeg vuka virila je šuma!

– Au, sad je bostan obrao čiču! Obuzet ludim starcem, naš ti strah preskoči preko čakšira i podera trn, pa brže od polja potrča preko zasijane zvijezde.

Pred kućnom babom dočeka ga vjerni prag.

– Tako mi svetog vuka, eno nedjelje u šumi! – viknu glasi na hrapavim čičom.

Kuća se prepade, uskoči u babu i zabravi ključ vratima, a siroto drvo pope se na čiču i gore uhvati granom za ruke očekujući dvorište da dojadi do vuka.

(Branko Ćopić, *Izokrenuta priča*)

(...) Zato se ja, možda malo brzopleto i nerazmišljeno, ponudih da odem u izvidnicu na dosta neobičan način. Stao sam pred najveći top kome su baš palili fitilj i hitro skočio na topovsko đule u nameri da tako nadletim tvrđavu. Dok sam letio kroz vazduh, sinu mi neprijatna misao kroz glavu "Hm", mislio sam u sebi, "ući ćeš u grad ali kako ćeš iza-

ći iz njega? I kako ćeš se snaći u gradu? Odmah će pozna-
ti da si uhoda i obesice te na najvišim vešalima." A ja da se
toliko visoko uspnem nikada nisam želeo.

Posle takvih i sličnih misli brzo odlučih da nešto podu-
zmem. Zato i iskoristih srećnu priliku kada je jedno nepri-
jateljsko topovsko đule opaljeno iz tvrđave prozujalo na
nekoliko koraka daleko od mene leteći u naš logor. Hitro
skočih sa svog đuleta na to neprijateljsko, i tako se vratih
natrag u našu tvrđavu. Ipak leteći kroz vazduh, uspeo sam
da vidim mnoge važne stvari u neprijateljskoj tvrđavi i
osmotrim njihov položaj i snage. (...)

(Gotfrid August Birger, *Doživljaji barona Minhauzena*)

(...) Uvijek kad na paviljonu preko puta otvore ili zatvore
jedan prozor, mojom sobom preleti *miš*. I taj me *miš* pod-
sjeti na jednu svjetlosnu igru iz djetinjstva.

Hladne, razumne igračke, sazdane od krute tvari, strogo
omeđene u prostoru i uvijek sebi ravne, slabo vesele dje-
tinju dušu. Ko nije gledao žalost djeteta nad razvaljenom
igračkom? Previše tvari, previše krpe, previše drva, želje-
za, pilovine – a malo duše. Jedan iskočio kotačić ili prebi-
jena opružica tamo gdje je dijete mislilo naći dušu!

Neiscrpne su, naprotiv, bile radosti koje mi je podala igra
miša. Zarobio bih u ogledalcetu zračicu sunca, odrazio je s
male površine stakalca negdje napolje, na mrku plohu sa-
mostanskog zida, na zbrčkana lica dviju domaćica što na
povratku s tržnice razgovaraju na ulici, na njuškicu mlade
mačke koja se trudi da šapicom otrese svjetlosni odraz. Sa-
mo neznatan pomak ruke, i miš bi hitro prevalio desetke
metara, preletio kao velik žut leptir s mirne površine zida
na lice slijepca prosjaka na uglu, zatreperio u krošnji ba-
grema, pa naglo preskočio, zagnao se u mračnu hladovitu
dubinu konobe preko ulice, zalepršao u ogledalima brija-
čnice, zaigrao na stolicu starog časovničara što s lupom na
oku pažljivo čačka među kotačićima u utrobi sata. Na
svom luckastom letu, moj je *miš* oživljavao tačku na koju

bi sjeo, podajući pokret ukočenim predmetima i osmijeh tužnim ljudskim stvarima koje ga od svog postanka nisu poznale.

To malo stakalce u djetinjim rukama i jedna zarobljena zračka božjeg sunca bili su kadri da djetetu dadu iluziju da je i samo postalo jedan mali gospod bog. Besprostoran i posvudašan; i, onako pritajen iza žaluzija, nekako ugodno odsutan iz svijeta i zbivanja, a opet ne sasvim bez uvida u njih, ne sasvim bez saznanja o njima.

Kasnije, kad god sam gledao žutu pahulju osmijeha što se rađa na izmorenim licima patnika, pognutih ljudi i zabrađenih žena po svim mjestima ljudske patnje, od strpljivih noćnih željezničkih čekaonica trećeg razreda do bolnica i od dvorane za razgovore u kaznionama do mjesta tužnog razvrata, na licima iseljenika u čas kad se lađa otkida od obale, na licima robijaša na suncu, na licima umirućih; kad sam gledao kako ih ozaruje kratkim bljeskom ko zna kakve daleke šimere ili utjehom ko zna kakve neizvjesne nade, svaki put sam pomišljao: evo se nesmiljena ruka demijurga igra s ovim nevoljnicima, odrazuje im svog ćudljivog *miša* na licu, zavarava im glad sreće svojim lepršanjem, odbleskuje im sa svog varavog ogledalca jedan odblesak vječnosti na njihova stara i umorna lica.

I opet se zabavljam gonetajući: ko je taj što otvaranjem i zatvaranjem prozora na paviljonu preko puta nesvjesno nagoni svjetlosnog *miša* po mojoj bolesničkoj sobi? (...)

(Vladan Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*)

(...) Emitovali smo cijelu priču u komadu, dvadeset i nešto minuta bez prekida – neka vrsta radijskog samoubistva – u Zokinoj i Nevenovoj emisiji, nakon čega su me predstavili kao svog gosta u studiju, i dalje se pretvarajući da sam istoričar. Naložio sam im da se ni pod koju cijenu ne smiju nasmijati (bojim se da se radilo o veoma smiješnoj priči). Pročitali smo pisma slušatelja, koja sam sva ja napisao. (...) Jedno pismo zahtijevalo je da se mene, i ljude poput

mene, objesi zbog skrnavljenja svetih uspomena. Drugo je zahtijevalo više poštovanja za konje (Alphonse Kauders je mrzio konje), zato što nas konji uče vrijednostima teškog rada. U sljedećem se slušatelj protivio načinu na koji je predstavljen Gavrilo Princip, ubica austrougarskog nadvojvode, i tvrdio da se Princip apsolutno nije upišao u gaće dok je čekao na uglu sarajevske ulice da upuca prijestolonasljednika.

Zatim smo otvorili telefonske linije za pozive slušatelja. Mislio sam: a) da niko ne sluša serijal o Kaudersu i b) da je onima koji slušaju to potpuna glupost i c) da oni koji bi eventualno i povjerovali u istinitost navoda mogu biti samo napušeni ili slaboumni ili senilni starci, kojima su granice između istorije, izmišljotine i radioprograma bile beznažno pomućene. Zato se i nisam bio spremio za pitanja i izazove, niti sam planirao nastaviti dalje s manipulacijom lažnih i upitnih činjenica. Telefoni su se, međutim, zapalili, i pozivi su pljuštali uživo u program narednih sat vremena. Ogromna većina ljudi povjerovala je u moju priču o Kaudersu, a zatim izašli s brojnim teškim pitanjima i opaskama. Nazvao nas je doktor koji je tvrdio da niko nije u stanju sam sebi operisati slijepo crijevo, a ja sam bio napisao da Kauders jeste. Drugi čovjek je rekao da u rukama drži Šumarsku enciklopediju – u kojoj se Kauders navodno često spominje – i da u njoj nema nikakvog Kaudersa. Domišljao sam uvjerljive odgovore, nijednog trenutka se nisam nasmijao, u potpunosti ufuran u lik istoričara, iako sam sve vrijeme strahovao da će me raskrinkati, brinuo – kao što pretpostavljam da je slučaj s glumcima – da će iza ove maske publika prozrijeti pravog mene, jer je moja gluma bila krajnje providna. (...)

Mjesecima, čak godinama kasnije, ljudi bi me zaustavljali i pitali: "Je li stvarno postojao?" Nekima sam rekao da jeste, nekima da nije. Ali činjenica je da nema načina da to saznamo, jer Kauders jeste postojao jedan kratki trenutak, kao one subatomske čestice u nuklearnom akceleratoru u

Švicarskoj, ali ne dovoljno dugo da bi se njegovo postojanje fizički zabilježilo. (...)

(Aleksandar Hemon, *Knjiga mojih života*)

Književnost – oblast ljudskog stvaralaštva u jeziku, govornog ili pisanog, koje se prepoznaje po posebnom izboru i upotrebi riječi i po oblicima u kojima se javlja. (Kao što se slikarstvo prepoznaje po formama, linijama i bojama, ili muzika po tonovima, ili balet po pokretima...) Za književno (jezičko-umjetničko) djelo karakteristična je težnja autora da jezikom ne prenese čitaocu odnosno slušaocu samo određenu informaciju ili emociju, nego i da mu priušti užitak u samom procesu čitanja/slušanja i razumijevanja teksta. Zbog takvog cilja književni tekst obično je bogat *stilskim sredstvima*, čime se već na prvi pogled razlikuje od svih drugih (Desnica). Ali književni tekst ne mora nužno biti takav. U nekim slučajevima užitak dolazi od uzbudljivog pričanja punog *napetosti*, ili od izmišljanja zanimljivih a u stvarnosti nemogućih stvari (Birger), ili od upotrebe jezika na neki neobičan i efektan način (Ćopić). Vrlo često slušanje ili čitanje književnog djela liči na neku igru čiji cilj nije pobjeda nego otkrivanje njenih pravila i svrhe. Tada je važno, prije svega, shvatiti da se radi o igri. U pjesmi koja slijedi autorica se igrala riječima koje počinju na slovo p. Ali ta igra nije sama sebi svrha; igrajući se, ona nam je ispričala priču u kojoj se svako od nas može prepoznati, čak i ako se ne zovemo Protas:

Protu probudiše povici prvaka.

Počelo polugodište!

Polako proteže pršljenove, pribira pamet, pretresa
planove, pevuši.

Pa priđe prozoru.

Prozor pakleno prljav – popala prašina, ptičja pogan...

Poslednji put pran prošlog proleća.

Pretprošlog.

Pre pet proleća.
Pre pet puta pet proleća.
Preteruješ, Proto.
Prosto – prljav.
Prekosutra, promrmlja Protu.
Posle Pesničenja.
Posle puta.
Prazne priče, pusti ponedeljci!
Prokrastiniraš, prijatelju, prekore pošteni Protu Protu.
Protu popusti pod pritiskom.
Prvo posao, posle plezir, prozbori pomirljivo.
Potraži potreban pribor pa poče prati prozor.
Pere – pevuši. Pere – puhće. Pere – posmatra prizor.

Prolaznici prolaze.
Preko puta posrće pijanac.
Pločnik prljav: PVC, papirići, pikavci, pljuvačka, pseća
pogan...
Prjavština pobeđuje, pomisli Protu potišteno.
Potom pod prozorom primeti privlačnu plavušu.
Prsata, pravi peščanik, potpetice (petnaestica, po Protinog
proceni)
pocupkuju pravo prema pogolemoj psećoj pogani.
Protu pretrnu.
Pazi! povika. Pazi!
Plavuša podiže pogled.
Protu ponovi: Pazi, pobogu! pokazujući prstom pločnik.
Prateći pravac Protinog prsta, plavuša primeti pasju psinu.
Prolako podiže papuču, prekorači.
Potom pomilova Protu pitomim plavetnilom.
Prstićima posla pusu.
Protu procveta, pocrvene, pa pobeže postideñ.
Puke predrasude, pomisli.
Pametnica! Pčelica! Plavušni Platon!
Pri tom prijatna persona.

Posle pauze Protu pritisnu pedalu.

Pere – peva (“Plavojko plavaaaa...”). Pere – pregleda. Pere
– puhće.

Prođe podne.

Pregladneo Protu.

Pročeprka, pronade pleh prebranca, par pečenih paprika,
pola piva.

(Prema prezire pijančenje, Protu ponekad popije pola
piva.)

Pokusa Protu pasulj, pojede paprike, popi pivce.

Propra posude, podrignu, p***u.

Potom požele poslasticu.

Priprema Protu, peče, premazuje pekmezom – petnaest
palačinki.

Pet pojede, preostale pokri papirom.

Pa pridrema.

Pre pet probudi Protu prasak petarde.

P, poče Protu pa proguta psovku.

Protu prezire psovanje.

Povrh psovanja, povrh pijančenja, Protu prezire
politiku.

Psovačku – prirodno.

Pogotovo prljavu, pokvarenu, pljačkašku, poganu, primi-
tivnu, prevrtljivu, podmitljivu,

Pusti, Protu, prazne pleonazme.

Posveti pažnju pametnijim poslovima.

Protu ponovo prionu.

Pere – pevuši. Pere – pregleda. Pere – puhće.

Prošla ponoć.

Prozor progledao.

Protu ponosan, presrećan.

Pun pogodak! pohvali Protu Protu.

Potamani preostale palačinke.

Pođe pajkiti.

Prijatan počinak, Proto.

(Slavica Miletić, *Proto pere prozor*)

KOMEDIJA

(...) RADOSAV (diktira kćerci pismo): Piši, Milijana, vako: Sine Mišo! Ja ne videg veće budale od tebe, koja radi više protiv sebe, do tebe! Uči, sigurno nijesi doslen, uči il mi se nemoj pomaljat na oči! Vrti glavom, sine, koliko ti drago! Moš mahat do ujutru. Ovo ne piši. Ako se pomoliš bolje da se nijesi pomaljo. Ovo piši: Svi smo ođe uglavnom dobro i zdravo, koje i tebe želimo, takođe, na isti način. Svi su te se ođe uželjeli, a ja nijesam bogzna koliko. To da znaš! Šiljem ti ove pare, pa preturi do prvog nekako... Ovo ne piši: Znam da je malo, a oklen mi više? Ovo piši: Šiljem ti ig, ima dosta, a ti uči, inače što si se upisivo kad ne učiš? Nemoj da ne učiš! Milava se otelila, mašala, pa sad imamo još i vočića Zekonju! Aj, zdravo! Tvoj otac Radosav. Jesi li napisala?

MILIJANA (ponavlja): Tvoj otac Radosav. Jesam.

RADOSAV: E tako...

MILIJANA: Mogu li mu i ja dopisat dvije?

RADOSAV: Ima li će stat?

MILIJANA: Ima, ima!

RADOSAV: Onda dopiši.

(pauza)

RADOSAV: Jesi li dopisala?

MILIJANA: Jesam.

RADOSAV: Nu pročitaj šta si mu napisala?

MILIJANA: Evo. Dragi brale Mišo, grli te i ljubi tvoja sestra Milijana po sto puta.

(Miodrag Karadžić, *Đekna još nije umrla, a ka' će ne znamo*)

(...) ŠIMURINA: Drugovi i drugarice! Vi svi znate da ja nisam ni učen ni školovan čovik. Ja se ne razumim u te, kako bi reka, kulturne i prosvićene predmete, a jope nikako tija bi da vam stavim tute jedan pridlog. Prije dvi godine bija sam u Zagrebu, kad me uno drug predsjednik posla da zagrebačkoj "Vinariji" prodam dvista 'ektolitara vina. I kad sam ja tako lipo svršija posal i potpisa sve une formulacije šta i' je tribalo potpisati, jedan mi drug iz "Vinarije" veli: "Aj ti, družo, s namikare večeras u tejtatar". A tejtatar, drugovi i drugarice, to vam je nika velika kućetina di se svaku večer daje nika prestava, ki u nas tute za narodni praznik.

PRVI SELJAK: Pa jesi li iša?

ŠIMURINA: Vidi njega! Kako neću ići kad me čovik zove... I kad je un to reka, ja, ne budi lin, pošo s njima. I moj brte, da ste vi vidili toga čuda! Uša vam ja, a uno svitlo ki usrid bila dana od puste letrifikacije šta je unutra. A svita ki u tri naša sela. I nike katrige šta skaču gorika udma čim se digneš s nji'. Nema... stani – pani!

DRUGI SELJAK: A kako se zvala prestava?

ŠIMURINA: Čekaj, majku ti božju... Jest... Pari mi se da se zvala "Omlet".

ŠKUNCA: Nije "Omlet", nego "Hamlet".

ŠIMURINA: Muči ti, učo, ne prekidađ me! Omlet ili Amlet, šta nije isti belaj. I eto,

drugovi i drugarice, ta mi je prestava ostala nikako u pameti, pa sam tija pridložiti da je i mi dajemo.

ŠKUNCA: Što! "Hamleta" da dajemo ... Pa ti si lud? Ti ne znaš šta govoriš.

PULJO: Nemođ ti tako, družo učitelju! Neka si ti svršija škole, ti tute, razumiš li me,

nepravilno postavljajš. Drug Šimurina samo pridlaže, a mi smo tute da bi taj pridlog, razumiš li me, stavili na diskusiju.

MAČAK: Ja mislim, drugovi, da bi drug Šimurina moga onako u dvi riči pripoviditi šta je vidija tute u tođ prestavi.

Da znamo je li taj, kako se zove, Amlet, ide, stavimo kaziti, u naš sektor ili ne ide.

ŠIMURINA: Oću, drugovi, kako da neću! Eto, da vam pravo kažem, ni sam ne znam šta sam sve tute vidija. Izašlo ti, moj brte, pustog svita na pozornicu, i sve u nikim odorama kakve ne nose ni seljaci ni gospoda. Ne moš pripoznati jesu li u gaćama ili bez nji'. Pa ti se dadoše u niko skakanje i deračinu, i na koncu ti se pobiše između sebe, svi, i muško i žensko. I kad sam se diga da idem kući, na pozornici ti ostaše ležati sami mrtvaci. Velim vam, takvog čuda još nisam vidija u svom viku.

BUKARA: Nemoj ti, družo, da nam pričaš ovako, idi mi — dođi mi. Nego lipo, po redu: Najprije je, drugovi, bilo to, pa onda to, pa onda to ...

ŠIMURINA: Dobro, družo Mate, kad ti veliš, dobro! E, pa, drugovi, kad baš očete, prestava je išla ovako: Najprije je bija jedan kralj. Dobar kralj, napredan, socijalistički orijentiran. Dušu bi da za radni narod i sirotinju. I taj je kralj, drugovi, ima brata koji je bija niko i ništa, neprijatelj naroda, ljuta reakcija. Pa kad je un jedanput spava u polju, dođe ovi njegov brat i ne budi lin, ulije mu ništa u uvo, razridi mu moždane i na mistu ga usmrti. I unda, kad je to napravija, počea se meračiti na njegovu ženu udovicu. A una, vraga izila, u prvo se vrime nikako šticavala i pravila se ki da joj se ne rači. Pa sve tako, oću li, neću li, drž' ovamo, drž' onamo, un ti nju priokrene, š njome u postelju, i sutradan ti se una lipo š njime vinča.

TREĆI SELJAK: Vidi kurve, sriću joj vrag odnija! Ženo, sve ste iste, majku vam božju!

MAJKAČA: Nego šta si tija! Misliš da će ti se žena ubiti za tobom kad te vrag odnese!

MAČAK: Tako ti je to, moj brte! Nema ti u ženi vire. Privatit će te i s reakcijom kad joj dođe škerac.

ŠIMURINA: A ovi napredni kralj šta je na pravdi boga poginija ima je, drugovi i drugarice, sina koji se zva Amlet. Amlet je bija kršan momak, i ima je curu Omeliju, koja je

bila ćerka jednog kraljevog namištenika šta je bija tamoka ništo, kako bi vam reka, ki drug knjigovođa Jure u zadruzi. Da ste vidili tu Omeliju! Cice, drugovi i drugarice, to nisu bile cice, nego dva bokala krvi Isukrstove. A pozadina joj je stala isto ki zadnje kolo na zadružnom traktoru. Jo, drugovi i drugarice, da mi se š njime bilo povaljati nigdi u slami, volija bi nego da me stavite za predsjednika kotora.(24)

(Ivo Brešan, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*)

Komedija – vrsta *drame* čiji je cilj da izazove smijeh kod publike ili čitalaca, ismijavanjem ljudskih mana i poroka (poput škrtosti, lažljivosti, gluposti, hvalisavosti, nezdrave ambicije, kukavičluka, u komediji koja se prema tome zove *komedija karaktera*) ili zapletima u kojima dolazi do smiješnih situacija i neočekivanih obrta (što prevladava u *komediji intrige*) ili izvrgavanjem ruglu negativnih pojava u društvu ili u pojedinim slojevima društva (pomodarstvo, lažno rodoljublje, korupcija, u *komediji naravi*) ili posebnim načinom glume, u kojoj dominiraju iskarikirani (pretjerani, iskrivljeni) načini govora i ponašanja. Za razliku od *tragedije*, u kojoj su junaci neke posebne, istaknute osobe, često plemenitog porijekla, u *komedijama* su to obični ljudi, sticajem neke vanredne okolnosti dovedeni u komplikovanu situaciju. O tome govori Branislav Nušić, u predgovoru svojoj komediji *Gospođa ministarka*.

(...) Mnogo je teže, međutim, tražiti i naći materijal u maloj sredini, u onome društvu, među onim ljudima, koji nemaju ni snage ni hrabrosti da se odvoje od ravne linije životne, pa bilo naviše ili naniže; među onim ljudima koji nemaju snage da budu dobri, ali tako isto nemaju ni hra-

(24) *s namikare*: s nama; *un*: on; *letrifikacija*: elektrifikacija, misli se na struju; *katrige*: stolice; *pari mi se*: čini mi se; *šticovati*: uvrijediti, objesiti nos; *ne rači joj se*: neće joj se, ne želi, ne sviđa joj se; *kad joj dođe škerac*: u smislu: kad je spopadne vrag

brosti da budu među onim ljudima koji su vezani i sputani sitnim obzirima, koji robuju zastarelim tradicijama i čije je sve biće sazdano iz malodušnosti. Život te sredine teče jednolično i odmereno, kao šetalica na zidnome satu; pokreti te sredine su mali, tihi, bez uzbuđenja, bez velikih brazda, bez jačih tragova, kao oni blagi talasići koji kruže po ustajaloj vodi kad na površinu njenu padne tičje perce. U toj maloj sredini nema bura, nema nepogoda, nema zemljotresa, ni požara; ta sredina je ograđena debelim zidom od oluja i vihora koji vitlaju kroz društvo. Ona živi u svojim sobama, ulica je za nju strani svet, inostranstvo, za nju su događaji koji uzbuđuju kontinente samo novinarska lektira. (...)

I, eto, iz te i takve sredine ja sam uzeo za ruku jednu dobru ženu i dobru domaćicu — gospođu Živku Popović — i izneo je naglo, neočekivano i iznenadno, iznad njene normalne linije života. Takav jedan poremećaj na terazijama života kadar je učiniti, kod ljudi iz male sredine, da izgube ravnotežu te da ne umeju da se drže na nogama. I eto, u tome je sadržina Gospođe ministarke, u tome sva jednostavnost problema koji taj komad sadrži.

KOMPOZICIJA

Kompozicija – u najširem smislu riječi označava postupak slaganja nekih manjih dijelova u cjelinu, odnosno njihovog raspoređivanja unutar te cjeline. Naprimjer, pjesma je sastavljena od *strofa*, roman od poglavlja, *drama* od *činova* i *scena*, *ep* od *pjevanja*. Autor *kompozicijom* određuje redosljed i način kojim će čitalac dobijati određene informacije, tako da je ono jedno od najvažnijih sredstava koje autoru stoje na raspolaganju. U Homerovom čuvenom *epu Odiseja* najzanimljiviji dio, Odisejeva putovanja, *dolazi na red* tek u devetom poglavlju i o njima saznajemo izravno od glavnog aktera. Tako Homer produžava *napetost*, i povećava vjerodostojnost i dinamičnost *pripovijedanja*.

Kompozicija je često i formalno određena. Tako Danteova *Božanska komedija* ima tri dijela i u svakom po trideset tri pjevanja. Neke zbirke Vaska Pope sastoje se od sedam ciklusa od kojih svaki ima sedam pjesama. *Sonet* uvijek ima četrnaest stihova, *sonetni vijenac* petnaest soneta, Bokačov *Dekameron* je zbirka od stotinu *novela*, svrstanih u deset poglavlja (*dana*) sa po deset priča povezanih zadanom temom. (S tim što deseta nije obavezna da to poštuje, jer se jedan od likova izborio za pravo da sam određuje temu.) Zato *kompoziciju* ne treba shvatati isključivo formalno, kao neku matematičku strukturu, nego kao složeni odnos različitih i mnogobrojnih piščevih rješenja koja baš tako povezana čine određeno djelo drugačijim, jedinstvenim. Nerijetko i ona sama sugeriraju neko značenje. (Tri dijela *Božanske komedije* upućuju na broj tri, koji se smatra svetim.) *Aleksandrijski kvartet* Lorensa Darelja, naprimjer, sastoji se iz četiri knjige zato što pisac u svakoj daje drugom od četiri glavna junaka da ispričavaju iste događaje, što mu omogućava da pokaže složenost i njihovih međusobnih odnosa i zavisnost istine od *tačke gledanja*, zbog čega onda ni ponavljanja nisu dosadna, kako bi se očekivalo, nego sve zanimljivija i uzbudljivija.

U užem smislu, pojam *kompozicije* se vezuje za klasičnu *dramu*, koju čini pet dijelova:

uvod (ekspozicija) – upoznavanje s likovima; *zaplet* – suprotna mišljenja, *sukob* među likovima; *vrhunac (kulminacija)* – najnapetiji trenutak u *radnji*; *preokret (peripetija)* – *radnja* još jednom skreće kako bi se odgodilo razrješenje; *rasplet* – sukobi se rješavaju. Moderne *drame*, kao što je *drama apsurdna*, odstupaju od ovakve stroge kompozicije.

KONTRAST

(...) – Vidiš, jade, gledaj, sirotinjo kratkoruka, izbulji oči, bi-jedo tupoglava, evo **nožurinu** sam prebio, ali ne za drugoga, ne za drugoga! Nije kriv nitko tome, nego jela, **jeletina**, koja se sklizala. A ja, da se osvetim, rušim hrastove, obaram bukve, siječem šumi **nožurde** za svoju jednu! – A da sam drugom služio i u njegovoj službi nogu izgubio, pa da mi je ne naplati – ja bih mu tako noge podsjekao – kao deblo jeli! – Nisi valjda **djetetina**, da bunčaš toj milodarnoj mrcini prosjačke riječi nedostojne čovjeka!

– Golubo, **Golubice moja!** – tepao je žalostivo uvrijeđeni Jačica **kravici**, gladeći joj rukom sjajnu zlačanu dlaku na nabrekliom steonom trbuhu, koji se teško ljuljao u hodu. – Milosnice moja stara, i opet će **Jačica** ljubiti **Teoce** u čelo kovrčasto, u vlažnu **gubičicu!** – grlio je radosno, dok je mučno stenjala u brzanju.

– Patuljak, a ne ljudina! – promrsi Brdar za Jačicom i svali s ramena trupac za ogrjev, koji popraćen kletvom bučno udari o ledinu.

(Ivan Goran Kovačić, *Mrak na svojjetlim stazama*)

Ah, kakav bi to krasan par bio da se uzmu! On lep, **visok**, a ona lepa i **malo niža**; ali žena i treba da je malo niža, to je mnogo lepše nego kad su i muž i žena visoki, a sačuvaj bože kad je **muž mali**, a **žena se oteгла u visinu!** Eno kako ružno stoji kad Arsa Grk pođe kudgod sa ženom, pa **ona dugačka k'o toranj**, a **on mali i snizak k'o patak**. Pa još kad se uzmu ispod ruke, izgleda ona žena, izdaleka kad gledate, kao da je uprtila s pijace kakav ceger pa ga vuče kući. (...)

(Stevan Sremac, *Pop Ćira i pop Spira*)

A ovo o sviralama moglo je samo njemu pasti na um. I **pametno** je i **glupo**, i **tužno** i **veselo**, sve nekako istovremeno.

(Meša Selimović, *Tvrđava*)

Mlad me prosi, za stara me daju
Star je vojno truhla javorina:
Vjetar duva, javorinu ljulja,
Kiša pada, javorina trune.
Mlad je vojno ko u ruže gondže:
Vjetar duva, ruža se razvija,
A od kiše biva veselija,
Sunce sija, ona rumenija.(25)
(Djevojka je pod đulom zaspala)

Pitala si
Je li to što šutiš
Sve što mi imaš reći
Odgovorio sam
Je li to što mi govoriš
Jedino što nećeš prešutjeti
(Predrag Lucić, Ljubavnici iz Verone)

(...) Poslali su mi lijepo obavještenje; sve je precizno i tačno napisano.

Po njima: sve je u najboljem redu:

“Bolesnik se po drugi put radi istih tegoba liječi u ovoj ustanovi, a prethodni put je verificiran bronhitis spastičnog tipa, ventilatorna insuficijencija, a ranije je takođe radi istih tegoba liječen na internim klinikama u Sarajevu, ali su tegobe skoro stalno perzistirale, tj. th. nije imala efekta na tegobe koje bolesnik navodi. Prilikom prošlog liječenja predloženo je klimatsko liječenje na moru, ali bolesnik nije upućivan, pa je ponovno radi istih tegoba zatražio prijem. U toku daljeg liječenja skoro iste tegobe, na svu terapiju sa bronhodilatatorima, antibioticima, kardiotonicima stanje bez promjene, objektivno nije imao znake kardijalne dekompenzacije, ali su astmatične forme tegobe stalno prisutne uz stalnu disponiju naročito pri naporu, pojačan

(25) *vojno*: vojnik, *gondže*: pupoljak

kašalj. SE je stalno visoka. Pregledani snimak pluća je pokazao u odnosu na prethodni pri ranijem boravku isto stanje. Pored ovih tegoba se žalio na tegobe od strane prostate, učestalu bol, na mokrenje itd. Bolesnik je nakon dva dana lakih diaričnih tegoba, naglo exitirao, najvjerojatnije se radilo prema kliničkoj slici o infarktu miokarda, jer je exitirao naglo u roku od par minuta sa tegobama koje su karakteristične za ovakvu smrt, tj. infarkcije miokarda, a i što je moguće očekivati obzirom na dosadašnji tok bolesti, kao i na dob bolesnika.”

Slijede potpisi dvojice ljekara.

Nigdje ne piše da sam ja sada ostao potpuno sam. (...)

(Dario Džamonja, *Moj djed*)

Kontrast – književni postupak kojim se dvije stvari dovode u vezu po suprotnosti, s ciljem isticanja, pojačavanja ili dinamičnosti. Kontrastirati se u književnom djelu mogu *likovi* (*dobar – zao, visok – nizak, debeo – mršav, vješt – nespretn, hrabar – kukavica, darežljiv – sebičan* itd.) ili *motivi* (npr. statični, dinamični), *perspektive* (npr. dva suprotstavljena lika), gramatički oblici riječi (upotreba augmentativa i deminutiva u Kovačićevoj priči *Mrak na svijetlim stazama*), ili različiti *stilovi* (hladni i nerazumljivi naspram prostog i toplog, kao u priči Darija Džamonje). Riječi koje stoje u *kontrastu* nazivaju se *antonimi*: *dan – noć, crno – bijelo, toplo – hladno*, i sl. Na *kontrastu* je zasnovana i stilska figura *antiteza*.

KRITIKA

(...) Ovakvim stihovima Vučo pruža deci ono što im je u osnovi najbliže: slobodnu i živu igru duha koji nije ometan teškom kontrolom starmale mudrosti i uštogljenih obzira. Ukoliko takvi stihovi mogu da izgledaju, ili čak i zaista i da budu, deci donekle nepristupačni svojom alogičnom, sinkopiranom slikovitošću, to dolazi otuda što je dečji način mišljenja formiran, upravo deformiran logičkim i racional-

lističkim shemama koje im stariji nameću. Jer, ustvari, iracionalna alogičnost odgovara prirodnom obliku dječje misli. Da bi se, pod današnjim uslovima vaspitanja, dete približilo toj spontanoj poetskoj igri duha, potrebno je, možda, izvesno kontra-vaspitanje, izvesno učenje koje je odučavanje od nametnutog i veštačkog, vraćanje na sponatano i prirodno. Stihovi Aleksandra Vuča znače, u isti mah, i samu sadržinu te spontanosti, i takvo jedno odučavanje, to jest put kojim se do sadržine brže dolazi. Svojim pravim humorom, ti stihovi imaju još i taj uticaj na detinji duh što mu uparađenu građansku stvarnost koja ga okružuje čine komičnom, prokazuju kao lažnu. Razume se da u tu karikaturnu i onemogućenu stvarnost spada i ono reakcionarno, bljutavo i zaglupljujuće, poučno, pobožno i šovinističko pesništvo koje se detetu neprestano nameće, a koje će mu, kada mu jednom pruži malo svežeg vazduha poetskog humora, izgledati još lažnije i gluplje.(26) (...)

(Marko Ristić, *O modernoj dječjoj poeziji*)

(...) Dučiću nije dosta bizarna, poetska drevna riječ car, cesar i Caesar, (kojega Grci zvahu Kaisar), pa zove svog imperatora ke s a r o m, etimološki tako bliskom našim prozaičnim kesarošima! I arhitektura, kompozicija mnogih, osobito kratkih pjesama je sasvim vojislavljevaska: misao, simbol, slika na kraju, a zbog te jamačno prije dotične pjesme zamišljene misli, simbola ili slike sastavljeni su oni naprijed stihovi. Pravi su pjesnici u svojoj umjetnosti tajanstveni kao priroda, kao magi, dok mnoge od *Pjesama* nisu neprovidna magija. Da me ne mrzi, sklepao bih jedan sonet u ovakvom majstersingerskom maniru, uzeo bih nekoliko lijepih, poetičnih, punih metafora slika, na primjer tragiku ženske kose u briačkim izlozima ili probušen bar-

(26) *sinkopa*: skraćivanje riječi izbacivanjem iz sredine slova ili sloga; *šovinističko*: zagovaranje nacionalne isključivosti, mržnja na druge nacije; danas se riječ koristi da označi bilo kakvu isključivost

šunast plašt u mrtvom, crnom i tirjanskom Escorialu, napisao bih svakoj od slika verzifikovan uvod i — kom obojci, kom opanci! (...) Dojam drugih pjesnika u *Pjesmama* je tako silan da je Dučić, tako reći, zatajio zbog njih samog sebe i da često opetuje tuđe misli i fraze kao da su njegove. Jedina realnija osoba u *Pjesmama* je lik pjesnikova prijatelja na kojega se Dučić sjetio vrlo pjesnički, ali, na žalost, tuđom, Vojislavljevom frazom. Da se ova recenzija toliko neotegnu, pokazao bih citatima kako je Dučić pun, narkran, pretovaren tuđim dojmovima, franceskim, ruskim, njemačkim. Već se i u nas eto prikučuje vrijeme te će savjensnije recenzenti zbog načitanih pjesnika morati poznavati europsku mnogojezičnu literaturu.(27) (...)

(Antun Gustav Matoš, *Jovan Dučić: Pjesme*)

Kritika – tekst u kome autor analizira i ocjenjuje neko djelo. Predmet književne kritike su književna djela. Kritika ne mora biti nužno negativna, iako se izraz *kritikovati* često shvata u smislu loše ocijeniti, pokuditi. Ukoliko je utemeljena na naučnim principima (objektivna, obaviještena, potkrijepljena čvrstim dokazima) smatra se jednim od tri područja (pored teorije i istorije) nauke o književnosti.

LEGENDA

(...) Zove zvonce u hram sveti,
 Sad će svati doći k svrsi.
 Na prag kući stara leti,
 Gnjevnom rukom srce tisnu,
 Gnjevnim grlom ljuto vrisnu:

(27) *vojislaveljevska*: misli se na pjesnika Vojislava Ilića; *majstersingerski*: misli se na srednjovjekovno profesionalno udruženje majstora poezije, koje je imalo stroge standarde za bavljenje tim psolom, ovdje ironično; *Escorial*: palača nedaleko od Madrida, rezidencija španskih kraljeva; *verzifikovan*: u versima, stihovima, ustihovan

“Ubila me strijela mahom
 Ak’ mi Janja bude snahom!
 Kleta družbo, na toj stijeni
 Kamenom se okameni!”
 Zahujila olujina,
 Razvali se nebesina,
 Puče strijela
 Usred sela:
 Bijeli zidi lijepog mlina
 Crna sad su razvalina.
 Svati, otac, muž i žena
 Tvrd su kamen do kamena,
 Stara svijetom kud vrluda,
 Kažu ljudi da je luda.
 Projurilo mnogo ljeta
 Preko bijelog Božjeg svijeta,
 A zidine Susjedgrada
 Prah, pepeo već su sada.
 Jošte stoje kamen-svati,
 Lako ćeš ih prepoznati,
 Mladu, mladog, kuma vitog
 I djevera kamenitog.

(August Šenoa, *Kameni svatovi*)

Legenda – priča u *prozi* ili *stihu* koja govori o događajima iz prošlosti miješajući realno s nerealnim, tako da stvarne historijske ličnosti dobijaju neke nadnaravne osobine a sami događaji fantastična objašnjenja. *Legendama* se u folklornoj (narodnoj, pučkoj) kulturi objašnjavaju porijeklo prirodnih fenomena i nastanak njihovih imena. *Legende* su često inspiracija književnicima, čemu su primjer Šenoini *Kameni svatovi*.

Danas se često za nekoga pohvalno kaže da je *legenda* (*To, legendo!*). Time se hoće reći da nije običan, da je nekim postupkom učinio nešto važno i korisno za sredinu ili grupu kojoj pripada.

LIK

(...) Drugi dečko, ždera Njore, koga kraće zovu Njog,
 Ni po koju cenu neće da napusti druga svog.
 Brz je kao ljuti talas,
 Lagan kao čamca dno,
 Strpljiv kao stari alas,
 I tvrd kao morska so.
 Nema dana niti noći kad je Njore sasvim sit;
 U fabrici trikotaže,
 Gde mašine celog dana pletu vunu nit po nit,
 Od maloga Njora traže
 Da, pogrbljen, patos maže,
 I da nema apetit... (...)

(Aleksandar Vučo, *Podvizi družine "Pet petlića"*)

(...) Ben je išao poskakujući, cupkajući i đipajući, što je bio dovoljan dokaz za to da mu je srce bezbrižno, a očekivanja visoka. Jeo je jabuku i od vremena do vremena ispuštao neko dugo i zvučno tuljenje poslije kojega bi uslijedilo duboko ding-dong-dong, ding-dong-dong – to se on igrao parobroda. Kada se približio, smanji brzinu i uputi prema sredini ulice, nagnu se, što je više mogao, na desni bok pa stade zaokretati sporo i sa silnom uzvišenošću i ozbiljnošću – oponašao je "Veliki Missouri" i zamišljao da mu gaz iznosi devet stopa. On je bio brod, kapetan i brodska zvona, sve u isti mah, tako da je sebe u mašti morao doživljavati kao da istodobno stoji na vlastitoj gornjoj palubi, izdaje zapovijedi i izvršava ih...(28) (...)

(Mark Tven, *Pustolovine Toma Sojera*)

(...) Kad se približi krčmi koja mu se učinila dvorom, pritegne malko uzde Rocinantu, jer se ponadao da će kakav patuljak iskrsnuti navrh kule i javiti trubom da se vitez pribli-

(28) *gaz*: dubina do koje brod tone u vodu

žuje dvoru. Ali kad razabra da ondje zatežu i da Rocinante navaljuje u staju, dojaše on krčmi do vrata. Tu opazi one dvije razuzdanice, i njemu se učini da su dvije krasote gospođice ili umiljate dame koje se dvoru pred vratima šetaju. Uto se slučajno dogodi da svinjar potjera sa strništa krdo svinja koje se, da prostitute, tako zovu i zatrubi u rog, da se svinje skupe. I odmah se don Quijotu pričini ono što želi, to jest da to patuljak objavljuje sada tim znakom njegov dolazak. Jako zadovoljan priđe dakle krčmi i damama, ali kad one ugledaju onako oboružana čovjeka, s kopljem i sa štitom, poplaše se i nagnu bježati u krčmu. No don Quijote, koji im po bježanju razabra strah, odigne vizir od ljepenke, otkrije svoje suho, zaprašeno lice, te progovori uljudnim i smirenim glasom:

– Ne bježite, milostive gospođice, i ne bojte se nikakva zazora, jer viteškom redu u koji se i ja brojim, niti dolikuje niti je posao da ikomu zazor čini, a pogotovu takvim uzvišenim djevicama kakve se vi jasno ukazujete.

Gledaju ga djevojke i zaviruju, da mu razaberu lice, koje je zakriveno lošim vizirom; ali kad začuju da ih krsti djevicama, što im se nikako ne slaže sa zanatom, ne mogoše se suspregnuti, nego prasnuše u toliki smijeh da se don Quijote ražestio i reкао:

– Krasoti jako dolikuje uljudnost, a dalje, velika je ludost smijati se ni zbog čega. Ali ja vam to ne velim zato da se razjadite ili ozlovoljite, jer moja je volja jedino da vam na službu budem.(29) (...)

(Miguel de Servantes, *Don Kihot*)

Ja sam Gimpl, bena. Ali ja sebe uopšte ne smatram za budalu. Naprotiv. Samo me ljudi tako zovu, tim nadimkom. Tako su počeli da me nazivaju još u hederu, osnovnoj školi. Imao sam sedam nadimaka, kao Jisro u Svetom pismu:

(29) vizir: prednji dio kacige, kroz koji se može vidjeti; zazor: ovdje u smislu sramota

blesko, hamer-magarac, zvekanj, pan, zabun i bena. Posljednje se ime lijepo prilijepilo uz mene. U čemu se sastojala moja budalaština? U tome što su od mene lako pravili budalu. Rekoše mi: Znaš li, Gimpl, da se učiteljeva žena porađa, a ja iz istih stopa, pa ne odoh u školu. Nu, šta je da je, pokazalo se da je to bila obična laž. A otkuda je trebalo da ja to znam? Jer ona uopšte nije imala veliki trbuh. Nu, pa šta je, ja nisam učiteljevu ženu zagledao u trbuh. Je li to budalaština? Ali klinci su se smijali, cerekali, opleli kolo oko mene i očitali mi ovakvu molbu: Bože svemogući, gusane, idi kući! Umjesto groždica, koje se dijele kada se ide na babinu, nakljukaše me gomilom kozijih brabonjaka. Kako me vidite, nisam bio baš neko bespomoćno djetesce. Kada bih ja udario nekome šljagu, taj bi vidio Krakov. Ali ja po prirodi nisam nikako rad tući. Jer ja mislim: svako će doći na svoje. A ljudi to zloupotrebjavaju.(30) (...)

(Isak Baševiš Singer, *Gimpl bena*)

Lik – u književnom djelu, izmišljena (*fikcionalna*(31)) osoba kojoj pisac daje određene fizičke i psihičke osobine i vodi je kroz zamišljene situacije, dovodeći je u odnose sa drugim istim takvim osobama. U istom značenju koriste se i pojmovi *junak, ličnost, karakter*. *Lik* se u književnom djelu ponaša *motivisano*, tj. za svoje postupke ima motiv, uzrok, razlog, opravdanje... *Likovi* mogu biti i bića koja nisu ljudi, ali imaju neke ljudske osobine, ili u nekom smislu predstavljaju ljude, naprimjer: Bijeli Zec iz *Alise u zemlji čuda*, Strašilo i Limenko iz *Čarobnjaka iz Oza*, Lesi, Bijeli Očnjak, likovi iz *basni, bajki*, i uopšte *fantastične književnosti*. *Likovi* se mogu predstaviti kroz djelovanje ili opisom, ili indirektno, opisom sredine u kojoj obitavaju ili stvari kojima su okruženi. Primjer za ovo posljednje:

(30) *brabonjci*: izmet ovce, koze, zeca i sličnih životinja; *šljaga*: šamar

(31) *fikcija*: izmišljen, izmaštan tekst, koji se ne smije shvatiti kao dokument, čak i onda kad vjerno i tačno opisuje stvarnost

(...) Putovali smo bez mnogo prtljaga; svi smo sa sobom nosili samo ono za što smo bili uvjereni da je neophodno za preživljavanje. Kad smo na carini otvorili prtljag za inspekciju, sadržaj naših torbi pristojno je ukazivao na naše karaktere i zanimacije. Tako je prtljag koji je teglila Margo sadržavao gomilu prozirnih haljina, tri knjige o mršavljenju i gomilu flašica, a svaka od njih bila je puna nekog čudotvornog napitka koji garantovano liječi bubuljice. Leslijev kofer sadržavao je par pulovera sa rol-kragnom i pantalone u koje su bila umotana dva revolvera, jedan vazdušni pištolj, knjigu Sam svoj puškar i flašu ulja koje je curilo. Larija su slijedila dva sanduka s knjigama i aktovka u kojoj su bila njegova odijela. Majčin prtljag bio je razumno podijeljen između odjeće i različitih knjiga o kuhanju i povrtlarstvu. Ja sam putovao samo s onim stvarima koje sam smatrao nužnim da mi olakšaju dosadu dugog putovanja: četiri knjige iz prirodopisa, mreža za leptirove, jedan pas i tegla za džem puna gusjenica kojima je svima odreda prijetila neposredna opasnost da se začahure. Tako smo – prema vlastitim mjerilima potpuno pripremljeni napustili hladne i masne obale Engleske.

(Džerald Darel, *Moja porodica i druge životinje*)

LIRIKA

Promatram iz dalčka čovjeka koji pjeva
a ne čujem ga, mogu izmisliti bilo koju
pjesmu i staviti mu je u usta jer on zijeva
samo, bar što se mene tiče, a ipak meni
možda je namijenjena ta pjesma, kad je cijeni
toliko da je pjeva za sebe sav u znoju

nevidljivom također, koji se ipak cijedi
i meni jer ga gledam s naporom što ga stvara
ta udaljenost moja i njegova, u zraku
nastaje iznenada večer i možda vrijedi
uputiti se tamo, do njega, možda vara
oko me, ili čovjek, taj, koji pjeva, laku

namjestivši mi klopku u kojoj, kad mu priđem,
čeka me njegov (?) glas

(Luko Paljetak, *Čovjek koji pjeva*)

Nasred jednog čudnog rama
Ukaza se slika nama:

Kroz kišu što pada, pada,
Leti ptica ponad grada.

Al kroz trenut: nema više
Ni te ptice, ni te kiše.

Iz istoga rama sada:
Sija sunce iznad grada.

(Još da dodam: sliku ovu
Svi sem mene prozor zovu.)

(Duško Radović, *Čudna slika*)

Lirika – jedan od tri *književna roda*, karakterističan po formi teksta u kojoj se prepoznaju *stihovi* i *strofe*, ali još više po sadržaju, okrenutom pojedinačnom doživljaju, utisku, osjećaju. Za razliku od *epa* i *drame*, gdje su u prvom planu *sukob* i *radnja*, *lirika* je intimnija, i uglavnom znatno kraća. Jezik *lirike* se razlikuje od jezika *proze*, manje liči svakidašnjem govoru, bogatiji je zvučnim i ritmičkim figurama, više odstupa od gramatičkih i pravopisnih pravila, zbog čega se od čitaoca često traži veći napor u razumijevanju smisla.

U vezi s *lirikom* su pojmovi:

Lirski subjekt – zamišljeno biće koje nam govori i predstavlja svijet lirske pjesme, glas koji čujemo dok čitamo, ono *ja* čija zapažanja, utiske, razmišljanja prepoznamo u pjesmi. (U *Ševinoj pjesmi*, recimo, lirski subjekt je ptica.) Umjesto *lirski subjekt* može se reći i pjesnik, ali treba paziti da se on ne poistovjeti sasvim sa stvarnim autorom pjesme.

Lirska slika – manja cjelina unutar lirske pjesme, dovoljna da zamislimo neku sliku iz stvarnog života. Tu sliku *vidimo*, ali ona nikad nije kopija stvarnosti, jer joj nedostaju mnogobrojni detalji. Ona je *izoštrena* slika, sa svrhom da nam usmjeri pažnju na ono što pjesnik *vidi*, pozivajući nas da otkrijemo i razumijemo zašto baš u to gleda, kakvim se odabirom riječi poslužio kreirajući tu sliku i u kakvom je odnosu sa slikama koje joj prethode i s onima koje je slijede. Prema tome kojem se našem čulnom iskustvu obraćaju, slike mogu biti, u primjerima koji slijede: *vizuelne*, koje se odnose na čulo vida (Musabegović, *U mekoj plahti*), *zvučne* ili *akustične* (M. Alečković, Kišević, Preradović, Davičo), *taktilne*, koje se odnose na dodir, opip (Kovačić) i *olfaktivne*, koje se odnose na njih (Davičo, Matoš).(32)

Sever onda urlik pusti
i fijuče, i fijuče,
i rešeta ševar gusti
i dudove grane huče
i postanu mrtve vode
po rekama ljudi hode
(Mira Alečković, *Vojvodina*)

Iz vedra neba
iz šupljeg vedra
srebrn tuš
u doboš zagrominja
(Enes Kišević, *Kiša*)

Umjesto istaknutog mjesta
u dugoj povorci šarenih vijenaca,
crnih odijela skvrčenih kao u švrake,
naočala na kukastom nosu

(32) Ni ovdje primjeri nisu čisti: pjesma *U mekoj plahti*, naprimjer, sadrži i zvučnu i olfaktivnu sliku.

iz kojih izvire posmrtni govor,
sporih koraka u blatu,
udara vlažne zemlje od kovčeg,
umotao sam se u toplo ćebe,
stavio glavu pod jastuk,
udahnuo na usta oprana kaladontom,
i skupio se u fetus što pluta
po hemijskim tvarima u staklenoj posudi.

(Senadin Musabegović, *U mekoj plahiti*)

(Kakva moć je vjetra koga) –
Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči –
To je jezik roda moga!

(Petar Preradović, *Jezik roda moga*)

Po goloj koži, po leđnome jarku,
Niz trbuh, prsa, slabine i bute
Potočić studen pali vatru žarku,
Dube u mesu kanaliće ljute.

(Ivan Goran Kovačić, *Jama*)

Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Ćuk il netopir;
Ljubav cvijeća – miris jak i strasan
Slavi tajni pir.

(Antun Gustav Matoš, *Notturmo*)

Ura! U rat! – ori se iz kafane.
Peskar i Mandil Afera ljube se i skaču:
– Junaci! – viču uglas – unapred nam srećne rane!
Smrdi rakija i pivo.
Ljudi se smeju i plaču.

(Oskar Davičo, *Detinjstvo*)

Lirske slike mogu se javiti i u *proznim djelima*. Naprimjer, u kratkoj priči *Tišina* Davida Albaharija:

Prvo se čuje tišina. Posle uvo počne da razabira detalje: puketanje, bruj, tihi huk, zvon. I bilo se oglašava, potmulo, onako kako se krv obrušava. Škripne pod. Kvrčne greda. Zazveči prozorsko staklo. Pomeranje prsta je eksplozija od koje zbole bubne opne. Onda se sve primiri. Potom se kap otkine sa slavine i tresne na dno sudopere. Metal odjekne bolno, kao starac. Usne se razdvoje uz prasak. Trepavice šušnu. Vazduh zacvili u nozdrvama. Ništa više ne može da primiri srce, ponajmanje ruka koja se spušta na grudi i steže ih sve dok prsti ne pobele.

To znači da podjela književnosti na rodove ne može biti dosljedno provedena. Umjetnici su sa svojom potrebom da narušavaju pravila uvijek za korak ispred onih koji ta pravila nastoje uspostaviti, opisati i poučavati.

Uslovna je, prema tome, i školska podjela lirskih pjesama na *refleksivne* (u kojima se pretežno iznose neka apstraktna razmišljanja), *deskriptivne* (u kojima se nešto konkretno opisuje, npr. pejzaž ili osoba ili predmeti) i *osjećajne* (u kojima se izražavaju osjećanja), jer u većini pjesama postoji više nego samo jedan od navedenih osnovnih sadržaja.

METAFORA

Iza Morža koji se cerio na vratima autobusa pojavi se djevojka. On iste sekunde zaboravi trgovanje i strpa košulju u pantalone. Crvena kosa sa crnim šnalama, crveni šal na crne linije, crvene štikle sa crnim kopčama, broj cipela petnaest uvrh glave. I bluza sa dubokim izrezom i mini suknja bile su crveno-crne. **Bubamara** se nasmija, a meni laknu kad vidjeh da su joj zubi bili bijeli.

(Saša Stanišić, *Kako vojnik popravlja gramofon*)

MAJKA IBI: Kako je lep u šlemu i oklopu, reklo bi se, naoružana bundeva.

(Alfred Žari, *Kralj Ibi*)

Maloj kutiji rastu prvi zubi
I raste joj mala dužina
Mala širina mala praznina
I uopšte sve što ima
Mala kutija raste dalje
I sad je u njoj orman
U kome je ona bila
I raste dalje i dalje i dalje
I sad je u njoj soba
I kuća i grad i zemlja
I svet u kome je ona bila
Mala kutija seća se svog detinjstva
I od prevelike čežnje
Postaje opet mala kutija
Sada je u maloj kutiji
Ceo svet mali malecan
Lako ga možete u džep staviti
Lako ukrasti lako izgubiti
Čuvajte malu kutiju
(Vasko Popa, *Mala kutija*)

Iz rasprsnutih šipaka u vrtu
Krv se cijedi.
(Antun Branko Šimić, *Gorenje*)

I lete u nebo oblaci
Purpurni sancij dana.
(Vladimir Vidrić, *Sjene*)

Uhapšen u svojoj magli,
Zakopčan u svome mraku,
Svako svojoj zvijezdi nagli,
Svojoj ruži, svojem maku.
(Tin Ujević, *Uhapšen u svojoj magli*)

Jata bijela! Tiha jata –
i ko priča iz davnine
sav od srebra, sav od zlata
trepti, bliješti bijeli grad.

(Gustav Krklec, *Bijeli grad*)

Gasne se krvavo oko lipanjskog plavetnog dana
I rujni već dašak struji večeri snene i meke
a parkom cvijetnim tiho – ko b'jele sablasti neke
Nijeme se pružaju sjene visokih bujnih platana.

(Musa Ćazim Ćatić, *U Aleji*)

I neka taj miš crveni
U tvojim ustima
Prestane gristi srčiku
Dušinih suncokreta.

(Marko Vešović, *Vaga apotekarska*)

Metafora – *stilska figura* u kojoj se jedna stvar imenuje uobičajenim nazivom za neku drugu. Naprimjer, za *zastakljeni ram* okna koji se može otvarati i zatvarati kaže se: *krilo* prozora, za stub na kojem stoji ploča stola: *noga*, a za ranije *nepoznatog pjevača ili sportaša koji privuče veliku pažnju javnosti svojim kvalitetom* kaže se da je *zasjala nova zvijezda*.⁽³³⁾ Da bi se ime jedne stvari moglo *prenijeti* na drugu (*metafora*, grč. *prijenos*), potrebno je da između njih postoji neka (najčešće vizuelna) sličnost. Ta sličnost može biti fizička, spoljašnja (i tada se za metaforu često govori da je *skraćeno poređenje*, skraćeno u smislu da je izostavljena poredbena riječca i ono šta se poredi), kao u primjeru sa ženom obučenom u crveno-crno koju pisac nazove *bubamarom*, ali može biti i dublja. Naprimjer, filmske *zvijezde* i *zvijezde* na nebu slične su po tome što se nalaze iznad običnih

(33) Krilo prozora, list papira – primjeri su za tzv. *okamenjenu* metaforu (ili katahrezu). Zato što se odnose na uobičajenu stvar za koju nema druge riječi, ove metafore nemaju pjesnički potencijal.

Ljudi i što ljudi u njih gledaju sa poštovanjem i osjećajem sreće. U govoru se često za iskaz koji ima neko preneseno značenje (nedoslovno) kaže da je *figurativan* ili *metaforičan*. Dubravko Brigić u svojoj priči *Lijepo je bilo u Sarajevu* duhovito upozorava čitaoca da jednu riječ *nije* upotrijebio *metaforično*:

Samo je Zeko pio konjak, svi drugi pili su gorko Sarajevsko pivo. Gorko zbog riže i nezavršene fermentacije, ne zbog pjesničkih razloga.

Metafore, dakle, nisu neke posebne riječi, nego to može biti svaka riječ, ukoliko je pisac na taj način upotrijebi. A mogu biti i cijele jedna pjesma, kao *Mala kutija* Vaska Pope.

Lisica u romanu *Mali princ* Antoana de Sent-Egziperija objašnjava kako obične stvari dobijaju nova značenja:

(...) Vidiš li, tamo dole, polja na kojima raste žito? Ja ne jedem hleb. Žito mi ništa ne znači. Žitna polja me ne podsjećaju ni na šta. A to je baš tužno. Ali ti imaš kosu boje zlata. Biće divno kada me pripitomiš! Žito, koje je zlatasto, podseća me na tebe. I ja ću voleti šum vetra u žitu.

Ili, obrnutim putem, u priči Alme Lazarevske *Dobra berba*:

– Topi se mjesec... u čaši, rekla sam. Ovo je bila proba pred premijeru čija je publika trebao biti dječak.

– Nešto si rekla? uslijedilo je pitanje. Očito nije bilo interesa za predstavu.

Odgovorila sam:

– Kao da se topi mjesec... u čaši.

Pogledao je moju pa svoju čašu. Rekao kao da mi, doduše bezvoljno, udovoljava:

– U mojoj čaši ga više nema.

Tableta se u njegovoj čaši već bila rastvorila.

METONIMIJA

Čovjek je sazdan od trideset i tri luka,
ko tetiva je laka svaka naša ruka,
a glava nam je puna snova, ko lađama bogata luka.

(Miroslav Krleža, *Čovjek je lava*)

Šezdeset i osam je dana bez i kapi struje. Liježem kao kokoš, budim se kao pijetao.

(Dubravko Brigić, *Miš*)

Dalmacija ima: šest biskupa, četiri mitronosna opata, šest kaptola, deset bogoslovskih sjemeništa, četrdeset dekanata, dvjesta devedeset i sedam parohija, sto trideset i tri kapelanije, sedamdeset i tri manastira i u njima oko dvije hiljade pet stotina manastirske čeljadi. U Dalmaciji ima katoličkog naroda oko četiri stotine hiljada duša; ona je siromašna, te se njezina djeca klancaju na sve četiri strane svijeta radi hljeba nasušnoga, pa ko to zna, taj bi mogao reći da u tome vinogradu gospodnjem prema prostoru zemljišta i broju čokota, ima rabotnika i odviše. Ali većini Dalmatinaca i danas je jad na Francuze koji, početkom ovoga vijeka, ukidoše još toliko biskupija, opatija, kaptola, sjemeništa, dekanata, parohija, kapelanija, manastira i crkava.

(Simo Matavulj, *Bakonja fra Brne*)

Povetarac ko at skače
od jednog do drugog brega.

Antonio Eredija,
silnih Ćida sin i nećak,
bez štapa, sred pet šešira (...)

(Federiko Garsija Lorca, *Ciganski romansero*)

Metonimija – *stilska figura* u kojoj se jedna stvar zamjenjuje drugom koja je s prvom u nekoj logičkoj vezi. Naprimjer, *smazao je cijelu tepsiju* (zapravo nije tepsiju, nego pitu ili baklavu koja je bila u tepsiji), *okačila je Pikasa na zid* (Pikasovu sliku!), *uništila ga je kocka* (ustvari kockanje). U gornjim primjerima: struja ne kaplje, kaplje voda, ali obje su neophodne u životu građana. Trideset i tri luka su pršljenovi u kičmi čovjeka, koja ga drži uspravim. Matavulj Dalmaciju zove vinogradom gospodnjim, kazujući na taj način ironično da su obični ljudi čokoti koje popovi is-

korištavaju. A pet šešira su pet žandara koji vode uhvaćenog Antonija Erediju...

MIT

Jednog dana, u blizini Tempe, u dolini reke Peneja, Euridika je susrela Aristaja, koji je pokušao da je siluje. Bežeći od njega, nagazila je na zmiju i umrla od njenog ujeda. Ali Orfej je hrabro sišao u Tartar nadajući se da će je vratiti u život. Pošao je prolazom koji je bio otvoren u Aorni u Tespotiji, i kad je stigao, on ne samo da je svojom žalostivnom muzikom zadivio vozača Harona, psa Kerbera i trojicu sudija mrtvima, već su privremeno obustavljena mučenja prokletih; do te mere je omekšao Hadovo svirepo srce da je dobio odobrenje da vrati Euridiku na gornji svet. Had je ipak postavio jedan uslov: da Orfej ne sme da se osvrne na Euridiku sve dok ne izađu na svetlost dana. Euridika je pošla za Orfejom kroz tamni prolaz, vođena zvucima njegove lire. Ali kad je izašao na svetlo dana, Orfej se osvrnuo da vidi da li ga Euridika još prati i tako je izgubio zauvek.

(Robert Grevs, *Grčki mitovi*)

Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva. Jahve, Bog, zapovjedi čovjeku: "Sa svakoga stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznaje dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!"

I reče Jahve, Bog: "Nije dobro da čovjek bude sam: načinit ću mu pomoć kao što je on." Tada Jahve, Bog, načini od zemlje sve životinje u polju i sve ptice u zraku i predvede ih čovjeku da vidi kako će koju nazvati, pa kako koje stvaranje čovjek prozove, da mu tako bude ime. Čovjek nadjene imena svoj stoci, svim pticama u zraku i životinjama u polju. No čovjeku se ne nađe pomoć kao što je on. Tada Jahve, Bog, pusti tvrd san na čovjeka te on zaspa, pa mu iz-

vadi jedno rebro, a mjesto zatvori mesom. Od rebra što ga je uzeo čovjeku napravi Jahve, Bog, ženu pa je dovede čovjeku. Nato čovjek reče: "Gle, evo kosti od mojih kostiju, mesa od mesa mojega! Ženom neka se zove, od čovjeka kad je uzeta!" Stoga će čovjek ostaviti oca i majku da prione uza svoju ženu i bit će njih dvoje jedno tijelo. A bijahu oboje goli – čovjek i njegova žena – ali ne osjećahu stida.

Zmija bijaše lukavija od sve zvjeradi što je stvorio Jahve, Bog. Ona reče ženi: "Zar vam je Bog rekao da ne smijete jesti ni s jednog drveta u vrtu?" Žena odgovori zmiji: "Plodove sa stabala u vrtu smijemo jesti. Samo za plod stabla što je nasred vrta rekao je Bog: 'Da ga niste jeli! I ne dirajte u nj, da ne umrete!'" Nato će zmija ženi: "Ne, nećete umrijeti! Nego, zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli, otvorit će vam se oči, i vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo." Vidje žena da je stablo dobro za jelo, za oči zamamljivo, a za mudrost poželjno: ubere ploda njegova i pojede. Dade i svom mužu, koji bijaše s njom, pa je i on jeo. Tada se obadvoma otvore oči i upoznaju da su goli. Spletu smokova lišća i naprave sebi pregače.

Uto čuju korak Jahve, Boga, koji je šetao vrtom za dnevnog povjetarca. I sakriju se – čovjek i njegova žena – pred Jahvom, Bogom, među stabla u vrtu. Jahve, Bog, zovne čovjeka: "Gdje si?" – reče mu. On odgovori: "Čuo sam tvoj korak po vrtu; pobjah se jer sam gol, pa se sakrih." Nato mu reče: "Tko ti kaza da si gol? Ti si, dakle, jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti?" Čovjek odgovori: "Žena koju si stavio uza me – ona mi je dala sa stabla pa sam jeo." Jahve, Bog, reče ženi: "Što si to učinila?" "Zmija me prevarila pa sam jela", odgovori žena.

Nato Jahve, Bog, reče zmiji: "Kad si to učinila, prokleta bila među svim životinjama i svom zvjeradi divljom! Po truhuhu svome puzat ćeš i zemlju jesti sveg života svog!

Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvogog i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu."

A ženi reče: "Trudnoći tvojoj muke ću umnožit', u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodariti nad tobom."

A čovjeku reče: "Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! – evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta:

s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš: ta iz zemlje uzet si bio – prah si, u prah ćeš se i vratiti."

(Biblija)

NARCIS – momak koji je u jezeru video svoj lepi odraz i toliko se zaljubio u samog sebe da se potpuno pogubio. Na kraju je čak umro od čežnje za samim sobom (koja dileja!) Kasnije su bogovi pretvorili njegov leš u cvet koji su nazvali po njemu. Danas se kaže da je neko narcis ako je opsednut svojim izgledom.

EDIP – u neznanju je ubio rođenog oca, a oženio se još rođenijom majkom sa kojom je (da stvar bude još grđa) imao i četvoro dece. Kada su saznali šta su uradili, majka se odmah ubila, a Edip se ubio malo posle (prvo se oslepio). Edipov kompleks je obrađen u mnogim slavnim umetničkim delima, ali i u svađama supružnika.

SODOMA I GOMORA – biblijski gradovi greha, bluda i razvrata koji su izgoreli u sumporu i smoli. Nalazili su se na mestu gde je danas Mrtvo more (onda vam je sve jasno). Sodomija je seksualni odnos između čoveka i životinje. Tu nema nikog pametnog i ničeg normalnog.

(Jasminka Petrović i Bob Živković, *Seks za početnike*)

Mit – sveta priča koja iskazuje vjerovanja jedne zajednice (plemena, naroda) o nastanku svijeta, o razlozima postojanja prirodnih pojava ili o vlastitom porijeklu. Junaci mitova su bogovi, besmrtni i moćni, te smrtni ljudi koji im pri nose žrtve poštujući ih u strahu, a onda i mnogobrojna dru-

ga izmaštana bića, često čudesnih oblika i osobina (kao Sfin-ga, lavica s glavom ptice i repom zmije; kiklopi, jednooki džinovi; Gorgona, žena s kosom od zmija). Posebnu grupu čine heroji (Herakle, Tezej, Perzej, Ahilej...), ljudi nastali iz veza besmrtnih sa smrtnima, koji onda i sami imaju neke nadnaravne, jedinstvene osobine, najčešće hrabrost i snagu. U evropskoj kulturi najpoznatiji su, sačuvani, sakupljeni i zapisani *grčki mitovi*, nastali prije više hiljada godina. *Mitovi*, kao i drugi oblici *usmene književnosti*, putuju (prela-ze) iz jedne zajednice u drugu i zato će se isti ili vrlo slični naći u *predanjima* (riječ koja ponekad znači isto što i *mit*) različitih naroda. Takav je mit o Isusovom rođenju (majka djevica, otac Bog), koji je varijacija prethodnih: npr. o Perzeju, čiju je majku Danaju Zeus oplodio tako što se pretvorio u zlatnu kišu.

Poznavanje *mitova* važno je za razumijevanje mnogih knji-ževnih djela, npr. romana *Uliks* Džemsa Džojisa ili zbirke pjesama *Modra rijeka* Maka Dizdara. (Za oboje treba pozna-vati Odiseju.) Bez toga, recimo, pjesma *Pandora* Aide Šečić nije sasvim shvatljiva.

Rastvoriću sniježnobijelu haljinu
slatkim sokom darovati tebe

Kad oslijepiš od slatkoga soka
otvoriću miraz – crnu kutiju

nakitom ću darovati svijet
(Aida Šečić, *Pandora*)

Danas se riječ mit koristi i u značenju priča koja se ne mo-že provjeriti, ali koju mnogi ljudi uzimaju za ozbiljno i do-nose važne odluke vjerujući da je istinita. Mudro je ne vje-rovati vođama koji vjeruju u mitove. Ali mitove vrijedi po-znavati i proučavati, jer su jedan od izvora našeg znanja o prošlosti ljudskog društva.

MONOLOG

Hamlet:

Bit ili ne bit – to je pitanje!
Je l' dičnije sve strelice i metke
Silovite sudbine u srcu
Podnositi il zgrabiti oružje,
Oduprijet se i moru jada kraj
Učinit? Umrijet – usnut, ništa više!
I usnuvši dokončat srca bol
I prirodnih još tisuć potresa,
Što baština su tijelu. To je kraj,
Da živo ga poželiš: umrijeti
I usnut! Usnut, pa i snivat možda!
Da, to je smetnja sva. Jer snovi, što
U smrtnom tomu snu nas mogu snaći,
Zemaljske kada muke stresemo,
Da – to je, što nam ruku ustavlja,
I to je razlog, što je nevolja
Dugovječna. Jer tko bi inače
Podnositi htio svijeta bičeve
I poruge i silu tlačitelja
I rug i podsmjeh ljudi oholih
I bol, što kini ljubav prezrenu
I tromost pravde, naprasitost vlasti
I prezir, što ga vrijednost strpljiva
Od nevrijednika trpi – kada može
Da samim bodežom svoj račun smiri?
I tko bi tovar nosio u znoju
I stenjao pod teretom života,
Kad ne bi volju mutio nam strah
Od nečeg poslije smrti, neka zemlja
Neotkrivena, kojoj nijedan
Sa granica se putnik ne vraća,
Te volimo podnositi sva ta zla
No pobjeći u nepoznata? Tako

I savjest od nas kukavice čini,
 Te srčanosti boja prirodna
 Izblijedi sva od tužnog mozganja,
 A važne i goleme zamisli
 Iz tijeka svoga zato izlaze
 I gube ime djela.

(Viljem Šekspir, *Hamlet*)

POMET: Reče se: "Tko je namuran, nije sam", – sad ja po mom Tudešku poznam. Nut što je bit čovjek i imat judicijo. Sjedeći za trpezom s mojijem Tudeškom, a pečeno bijehu donijeli – pjat, u njemu kapun. Gledam, ali je guska, ali što drugo. Onoliko velika kapuna moje oči nigda nijesu prije vidjele. Ispečen? Gledah, ali je isprigan ali je ispečen. Imaše njeku hrustu na sebi koja mi oči zanošaše, srce mi veseljaše, apetit mi otvoraše. Oko njega dvije jarebice oblahne, a sok iz njih rosi. Pjat ureševahu s strana peča vitelja mesa od mlijeka, koja para da govoraše: "Jeđ me, jeđ me", i polovica zadnja od zečića, lardica okolo nazadijevana, a garofalići neistučeni nakićena, koja para na trpezi mirisom da stvaraše veselo, drago prolitje; a na krajijeh od plitice uokolo nakitili bijehu kosovića, drazijeh kosovića, turdius inter avibus koji paraše da se uokolo uhitili bijehu i da u veras pojući govorašu: "Blaženi, uzmite!" I u tjezijeh delicijah stojeći u kontemplaciji bijeh otišao in estasis.(34) (...)

(Marin Držić, *Dundo Maroje*)

VLADIMIR: Jesam li spavao dok su drugi patili? Da li ja i sad spavam? Sutra, kad se probudim, ili kad pomislim da

(34) *namuran*: zaljubljen; *judicijo*: pamet, razum; *pjat*: tanjir; *kopun*: uhranjen pijetao; *isprigan*: pržen; *hrusta*: korica na pečenju; *peča*, *vitelja mesa od mlijeka*: meso teleta koje je još sisalo; *para*: čini se; *lardica*: komadić slanine; *garofalići*: karanfilić; *turdius inter avibus*, lat. drozd među pticama (lik govori pogrešno latinski, ispravno je *turdus inter aves*); *u veras*: u stihovima; *tjezijeh delicijah*: tim nasladama; *kontemplacijon*: razmatranje; *estasis*: zanos

sam se probudio, šta li ću reći o današnjem danu? Da sam sa Estragonom, svojim prijateljem, na ovom mestu, sve dok nije pala noć, čekao Godoa? Da je ovuda prošao POCO, sa svojim nosačem, i da je razgovarao s nama? Verovatno. Ali šta će u svemu tome biti istina? (Estragon, pošto se uzaludno borio sa cipelom, ponovo drema. Vladimir bulji u njega.) On ništa neće znati. Pričaće mi o batinama koje je dobio, a ja ću mu dati jednu šargarepu. (Pauza) Raskrećene nad grobovima i težak porođaj. Na dnu rake, oklevajući, grobar zavlaci klešta da olakša porođaj. Imamo vremena da ostarimo. Vazduh je pun naših jauka. (Osluškuje) Ali navika je veliki prigušivač. (Ponovo gleda Estragona) I mene neko gleda, i o meni neko govori. On spava, on ništa ne zna; neka ga, nek' spava. (Pauza) Ne mogu da nastavim! (Pauza) Šta sam rekao?

(Uzrujano hoda tamo-amo, pa najzad zastane na krajnjem levom krilu bine, gleda, zamišljeno snatri. Ulazi dečko s desne strane. Stane. Tišina.)

(Semjuel Beket, *Čekajući Godoa*)

URBAN: Zastao je i bez riječi, kao rezignirano, gleda u zemlju. Ode do jednog stolića na kome na indijskom batikui stoji modra kristalna posuda s bijelim ružama. Tamo je stao i gleda ruže umorno. Zatim otkine jednu i, gužvujući nervozno otkinuti cvijet, baca jednu laticu za drugom u kristalnu posudu. U mislima za sebe, kao savršeno iskreno: Čovjek ima u životu takta ako svijesno laže. Sve je u životu stvar takta! Čovjek se iz takta privikne svemu. I lažima u sebi i lažima oko sebe. Čovjek mora imati takta i mora poštovati tuđe emocije. Ako se netko divi svom vlastitom krovu, čovjek se mora diviti s njim i onda ako su mu pode-rane cipele. To je stvar takta! Ako netko ima novogradnju s prekrasnim izgledom, čovjek se mora diviti tom prekrasnom izgledu. Ako se ne divi slabim slikama, nema takta, a bez takta se ne može živjeti!

(Miroslav Krleža, *Leda*)

Monolog – glasno razmišljanje *dramskog lica*, upućeno publici, kojoj se na taj način dopušta da sazna šta on i kako misli. Pisac za *monologom* poseže onda kada nema boljeg (bržeg, kraćeg, uspješnijeg) načina da motiviše i obrazloži ponašanje svog junaka, ili kada treba da informiše publiku o nekim važnim zbivanjima izvan scene, a koja je potrebno znati da bi se dalje pratila *radnja*. *Monolog* se od duže *replike* razlikuje po tome što on nije dio *dijaloga*, njime se jedno *dramsko lice* nikada ne obraća drugom. Može se govoriti i o *monologu* u proznom djelu, onda kada *pripovjedač* prepusti *junaku* da *misli naglas*, kao u ovom odlomku iz romana *Starac i more* Ernesta Hemingveja:

Ovako unakaženu ribu nije rado gledao. Činilo mu se da je morski pas napadajući ribu nasrnuo na njega samog. No ja sam ubio morskog psa koji je napao moju ribu, pomisli. To je bio najveći dentuso koga sam ikada vidio, a Bog mi je svjedok da sam ih vidio ogromne. Sve je išlo suviše dobro da bi i dalje tako potrajalo. Divno bi bilo da je sve ovo bio san, da nisam uopće ni ulovio ribu i da se sad nalazim u krevetu na prostirci od novina.

MOTIV

(...) Živjeli starac i starica
 Kraj samoga mora plavetnoga
 U malenoj skromnoj zemunici
 Ravno tri'est i tri ljeta zlatna.
 Starac ribu po moru lovio,
 A starica, tanku pređu prela.
 Jednom tako mrežu zabacio —
 Izvukao samo morsko mulje
 Po drugi put mrežu zabacio
 Izvukao neku morsku travu.
 Kad treći put mrežu zabacio
 Izvukao jednu ribu malu,
 Ne običnu, već ribicu zlatnu!

Zlatna riba starcu govorila
I ljudskim ga glasom zamolila:
"Pusti mene u plavetno more,
Pa zaželi što ti duši drago,
Svaku ću ti želju ispuniti."
Začudi se starac, uplaši se:
Tri' est i tri ljeta lovio je,
Ali ne ču da riba govori.
Pusti ribu u plavetno more,
Pa joj ljupko starac progovara:
"Eh, ribice, zlatna ljepotice,
Ja od tebe baš ništa ne tražim,
Nego idi moru plavetnome,
Plavetnome moru, prostranome!"

(Aleksandar Puškin, *Bajka o ribaru i ribici*)

(...) "Dakle, u koje je vrijeme stvarno izvršen zločin? I tko ga je počinio? Po mojem mišljenju, a to je tek mišljenje, Ratchett je ubijen nekako oko dva sata, što je krajnji čas koji liječnik određuje kao moguć. Što se tiče toga tko je ubojica..."

Zastao je gledajući svoje slušateljstvo. Ne bi se mogao požaliti na nedostatak patnje. Sve su oči bile uprte u njega. Tišina je bila takva da bi se mogla čuti i muha. Nastavio je polako:

"Naročito mi je upala u oči neobična teškoća pri ispitivanju dokaza protiv bilo koje osobe u vlaku, kao i prilično čudna koincidencija da je u svakom slučaju svjedočenje koje je davalo alibi dolazilo od osobe koju bih mogao označiti kao nevjerojatnu."

(Agata Kristi, *Ubojstvo u Orient Expressu*)

(...) Polako penje se u brda,
A kuda prođe, njezin put
Od otpalog je lišća žut
I u dol njime idu krda.

(Dobriša Cesarić, *Jesen*)

Motiv – najmanji element *kompozicije* književnog djela, u kojem se opisuje jedna slika, jedna situacija, jedna radnja. U *bajkama* je to, npr., motiv zlatne ribice koja ispunjava tri želje, ili motiv princeze pretvorene u neku životinju (zmiju, žabu, paunicu). Takve *ustaljene motive* nalazimo i u *komedijama* (npr. prevareni muž), u *lirskim pjesmama* (žuto lišće, zalazak sunca), u *detektivskim pričama* (sat koji je prestao raditi u trenutku ubistva, *monolog* detektiva u kojem rješava slučaj), u *ljubaonim romanima* (pismo skvašeno suzama). Ali *motivi* mogu biti i jako posebni, tako da se cijelo djelo prepoznaje po njima, kao ubistvo starice sje kirom u romanu *Zločin i kazna* F. M. Dostojevskog.

Motivi mogu biti *statički* (usporavaju radnju) i *dinamički* (pokreću radnju). *Statički motivi* su opisi, unutarnji *monolozi*, sjećanja, a oni koji mijenjaju situaciju i tako pokreću radnju su djelovanja *junaka, sukobi, dijalozi*.

Pojam motiva može se odnositi i na pobude, razloge nekom postupku (npr. u *detektivskim romanima* sumnjivi su oni koji su imali *motiv* za ubistvo). S ovim značenjem riječi u vezi je pojam *motivacija*, koji se odnosi na postupanje *likova* tokom razvoja radnje.

Motiv koji se ponavlja više puta u jednom djelu naziva se *lajtmotiv*. Tvrtko Kulenović u svom romanu *Historija bolesti* kao *lajtmotiv* koristi *refren* dječije pjesme *Zeko i potočić: I žali, žali, zeko mali, / žali srcem svim / I žali, žali, zeko mali, / za potočićem tim*, čime naglašava tugu zbog smrti dragih ljudi i gubitka dotadašnjeg načina života. *Lajtmotiv* kao elemenat *kompozicije* doprinosi utisku kompaktnosti, cjelovitosti djela. Takav je slučaj u sljedeća dva primjera:

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Vrtim penkalo po rukama. Poklopac mi pada u krilo. Pokušavam da ga uhvatim, ali ne uspevam. Uudara u pod i kotrlja se. Svi pilje u mene. Mastilo mi se sliva niz prste. Koraci. Ne dižem pogled. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Mama je u bolnici. Na osnovu isečka tkiva lekari će utvrditi da li je stvar opasna ili ne. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Zaglavio sam se u liftu. Nemam kredita, tako da ne mogu nikome da se javim. Lupao sam na vrata, vikao, pritiskao dugme za uzbunu, i ništa. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Sedim na klupi ispod Brankovog mosta i čekam Mašu. A šta ako ne dođe? Ako me ispallila? Možda im je stiglo to garantno pismo od tate i sad se brže-bolje spremaju za Toronto. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Evo me u bolnici. Pretukli me mangupi i oteli mi bicikl. Taman sam smislio ekstra plan – da ga prodam i vratim pare tetka Leli kako bi Maša mogla da ode na matursko veče. (...)

Ovo je najstrašniji dan u mom životu! Odlučio sam da se upišem u gimnaziju. Nisam baš sasvim siguran zašto, ali ne znam zbog čega to ne bih uradio. Bar imam vremena da smislim šta ću da studiram. (...)

(Jasminka Petrović, Ovo je najstrašniji dan u mom životu)

28.3.1994.

Jutros sam bila vrlo napeta u očekivanju hoću li se probuditi. Bila sam sva sretna kad sam shvatila da sam budna. To je divan osjećaj. Jedna moja prijateljica ima mnogo divnih osjećaja. Njoj je najdivniji osjećaj kad shvati. Onda je ponosna na sebe. Jedanput je dva puta zaredom shvatila. Ona se zove Elvira, isto kao i ja. No, da nas ne bi miješali meni su roditelji, nakon što sam se rodila, dali ime Dora. To je skraćeno od Elizabeta. Tako se zvala moja učiteljica Ivanka, koju smo mi zvali Drugarica. (...)

23.6.1995.

Jutros sam se probudila kao pepeljara. Nije ugodno kad te pune, a još je gore kad te ne isprazne. (...)

30.9.1995.

Jutros sam se probudila strogo namjenski. Naime, još dok sam bila mala, odlučila sam ovaj dan posvetiti dobročiniteljstvu. Najprije sam se dobro pomokрила, zatim sam se dobro najela, pa dobro obukla, a onda sam pozvonila kod susjede Zlate i dobro je natukla. Dobro je činiti dobro.

Vratila sam se u stan baš u trenutku kad su mi pločice bile na zidu. (...)

12.9.1996.

Jutros sam se probudila kao da sir prelazi na žuto. Ili, još bolje, kao da more udara u stijenje. Izvana se činilo kao da je sve mirno, a samo oni koji su to sve prošli znaju dokle to ide. Na trenutak me ispunila beskrajna praznina, dok se na rubovima već počeo hvatati led. (...)

30.10.1996.

Jutros sam se probudila ko najgora budala i odmah sam se javila na natječaj. (...)

(Đermano Ćićo Senjanović, *Dorin dnevnik*)

Naravno, kao i svakim ponavljanjem, *lajtmotivom* se mogu proizvesti i drugi efekti. Senjanović postiže komiku, a Jasminka Petrović naglašavanje (*pripovjedačke tačke gledišta*, koja je ključ za razumijevanje i uživanje u priči).

MOTO ILI DEVIZA

(...) "NE DOSTAJE DA MISAO SILI ZA OSTVARENJEM, SAMA STVARNOST MORA TJERATI NA TO DA SE PRETVORI U MISAO", ta bi se Marxova teza mogla postaviti za motto svima pjesnicima, umjetnicima, slikarima, kiparima i romanisijerima koji hoće da stvaraju s namjerom prije svega da prikažu stvarnost kakva jest, i to tako da to izražavanje bude po mogućnosti sugestivno, kako bi se sama stvarnost mogla pretvoriti u misao da je došlo vrijeme da čovjek tu današnju stvarnost preobrazi u drugu, humaniju, svjetliju,

bolju, plemenitiju, dakle ljepšu, sebe kao čovjeka svijesnog
tog svog poziva da stvarnost preobražava dostojniju!

(Miroslav Krleža, *Dijalektički antibarbarus*)

Moto ili deviza – sažeta misao koja u književnim djelima
stoji ispred teksta i upućuje na njegov smisao. Najčešće je
citāt.(35)

NOKTURNO

Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Ćuk il' netopir;
Ljubav cvijeća – miris jak i strasan
Slavi tajni pir.

Sitni cvrčak sjetno cvrči, jasan
Kao srebrn vir;
Teške oči sklapaju se na san,
S neba rosi mir.

S mrkog tornja bat
Broji pospan sat,
Blaga svjetlost sipi sa visina;

Kroz samoću muk,
Sve je tiši huk:
Željeznicu guta već daljina.(36)
(Antun Gustav Matoš, *Nokturno*)

(35) Citat je *navod*, dio teksta koji se preuzima iz drugog teksta, bilo pisano
ili govornog. U širem značenju to je svaki dio neke cjeline koji nije
originalan, ali se na njegovo porijeklo upućuje, izravno ili posredno.
Obično se označava navodnicima ili *kurzivom*, kosim slovima.

(36) *ćuk*: manja noćna grabljivica iz porodice sova; *netopir*: šišmiš

Stari crkveni toranj kao svjetionik stoji
iznad krajine modre i zavjesa daljine.

Talas za talasom zemlje u predvečerje gine,
vijugaju se ceste, njive, serpentine,

lepršaju na vjetru nad tratinama staze
I ploče žita po livadama plaze,

a vjetar pod bakrenom kupolom bruji
i dira vjetrokaze.

(Miroslav Krleža, *U predvečerje*)

Nokturno (tal.) – *lirska pjesma* smirenog tona čiji se osnovni *motiv* odnosi na noć, na smiraj koji sa svršetkom dana dolazi.

NOVELA

Prelazeći dakle na stvar velim vam da je nekoć živio u gradu Kapsi u Berberiji jako bogat čovjek koji među ostalom svojom djecom imaše lijepu i ljupku djevojčicu po imenu Alibek. Budući da nije bila kršćanka, a od mnogih je kršćana u gradu slušala kako hvale kršćansku vjeru i služenje Bogu, jednoga dana upita nekoga kako se na najlakši način može Bogu služiti. Ovaj joj odgovori da najbolje Bogu služe oni koji bježe od svjetskih napasti, kao što to čine oni koji su se sklonili u samoću Tebaidске pustinje.

Bezazlena mladica, koja jedva bješe četrnaest godina napunila, potaknuta više dječijom radoznalošću nego svjesnom željom, ne rekavši nikomu ništa o tom narednoga se jutro kriomice i posve sama uputi prema Tebaidskoj pustinji i poslije nekoliko dana muke i napora, gonjena još uvijek radoznalošću stiže do tih pustih mjesta i opazivši izdaleka kolibicu pristupi k njoj, tu nađe nekog svetog čovjeka na pragu, koji se začudi što je tu vidi pa je upita što onuda

traži. Ona mu odgovori da po Božjem nadahnuću traži da mu služi i da iste nekoga tko bi je poučio kako se dolično obavlja njegova služba.

Vrli čovjek videći je onako mladu i lijepu i bojeći se da ga zloduh ne dovede u iskušenje ako je zadrži pohvali mnogo njezinu dobru nakanu i davši joj da jede malo korijenja od trave, i divljih jabuka, i datulja, i vode da pije reče joj: "Kćeri moja, nedaleko odavde živi čovjek svetac koji te mnogo bolje od mene može poučiti u onom što ti išteš, otiđi ti k njemu"; i pokaza joj put.

A ona došavši k njemu i čuvši od njega iste takve riječi krenu dalje i stiže do ćelije nekoga mladog pustinjaka, veoma pobožna i dobra stvorenja, koji se zvao Rustico, pa i njega upita ono isto što i druge. A on je želeći na veliku kušnju staviti svoju čvrstinu ne otpremi kao oni drugi i ne posla je dalje, nego je zadrža kod sebe u svojoj ćeliji, a kad pade noć, prostrije joj u kutu ležaj od palmina lišća i reče joj neka na njemu otpočine.

Tek što je to uradio, kad li napasti bez oklijevanja zamegnuše boj s njegovom postojanošću, i on ubrzo uvidje da se uvelike prevario te im bez borbe podleže i predade se; i brzo mu iz glave ishlapiše svete misli, i molitve, i trapljenja, a umjesto njih mu se po pameti poče motati njezina mladost i ljepota te stade smišljati kako bi se prema njoj ponašao da dobije ono za čim je žudio a da ona ne pomisli kako je razuzdan.

I poče je riječima iskušavati i spozna da još ne bješe muškarca upoznala i da je doista tako bezazlena bila kao što se činilo, pa se dosjeti da bi je najlakše priveo onomu što želi pod izlikom da je to služenje Bogu. Stoga joj ponajprije mnogim besjedama prikaza kako je vrag gospodinu Bogu neprijatelj, a zatim joj nabaja da će Bogu najbolje služiti ako vraga utjera u pakao na koji ga je Gospodin Bog osudio. Mladica ga upita kako se to radi;

Rustico joj reče: "Ubrzo ćeš saznati i zato radi sve što vidiš da ja radim." I on poče svlačiti ono malo odjeće što je na se-

bi imao i ostade gol golcat, a to isto učini i mladica, i zatim on kleče kao da hoće klanjati, a nju postavi sebi sučelice. I dok su tako klečali, budući da Rustico usplamti požudom kao nikada dotad gledajući je onako lijepu, javi se uskrsnuće puti; videći to Alibek i čudeći se reče. "Rustico, što je to što u tebe tako strši, a u mene ga nema?" (...)

(Đovani Bokačo, *Dekamerom*, 3.10)

Novela – priča koju karakteriše jednostavnost i brzina *pripovijedanja*, s malim brojem *likova* i jednim događajem u središtu pažnje. U *noveli* pisci izbjegavaju duge opise, ne posećuju se detaljima, ne bave se dubinskim psihološkim analizama *karaktera*. Njihova je osnovna namjera ispričati priču koja će imati zanimljiv *zaplet* i brz *rasplet*, s ciljem da čitaoca zabave zanimljivom i neobičnom, *novom*, *fabulom*. Otuda joj i naziv (tal. *novella*: novost). Zbog svoje *kompozicije novela* se lako može *dramatizovati*, razviti u kraći *roman*, ili svesti na *kratku priču*.

ODA

(...) Čujte me i vi, kćeri najvišeg božanstva,
 ti Aglajo, ljepote sjajna božice,
 ti pjeva prijateljice,
 Eufrosino, i ti, glazbe zaštitnice,
 Talijo!
 Pogledajte ovaj ophod, što svečano korača,
 da uspjeh isprosi radosni!
 S veselim napjevom upućujem
 Asopihu riječi,
 jer zaslugom vašom grad minijski
 ovjenčan je olimpijskim vijencem bio.
 Ti, Jeko, sad u Podzemlje tamne Persefone siđi
 i ocu Kleodamu s viješću priđi,
 radosnom viješću pobjede!

Sve mu po redu reci,
da si u dolu Pise vidjela njegova sina,
što je ovjenčao kosu na slavnim igrama,
pobjeđivši krilatim nogama.

(Pindar, *Asopihu iz Orhomena*)

(...) O liro, ti si slava Febova,
ti si mila pratilica gozbama
uzvišenog Jupitra.
O utjeho slatka moga jada,
ti mi sklona sada budi,
kad te u zanosu po obredu svetom
svih pjesnika pozdravljam i sada!

(Horacije, *Liri*)

O divlji Zapadnjače, žive si Jeseni dah,
Nevidljivo tvoje prisuće mrtvo razgoni lišće;
Ono, ko dusi pred vračem, sve se kovitla kroz prah,

Žuto, blijedo crno; bolešću rud ga stišće
Ko pošast tužno mnoštvo. O, ti, na tamni log
Krilato sjeme s hukom voziš u zimovište

Da hladno čami tamo bez soka životnog,
Svako ko leš u grobu, sve dok nad zemljom zpava
Plavooka ti sestra, Vesna, ne maši svoj rog

Sunčani, pa trubeć san goni s mrtvih trava
I mirisom i bojom oživi doline, brijeg
(Pupoljke slatke na zrak ko stada istjerava.)

Ti divlji duše, čiji huk svugdje stiže i zuj,
Uništitelju, čuj me, sačuvatelju, čuj! (...)

(Persi Biš Šeli, *Oda zapadnom vjetru*)

Oda – vrsta *lirske pjesme* koja slavi neku zaslužnu osobu, prirodnu pojavu ili neku uzvišenu ideju. Piše se često nekim povodom, *stilom* koji je patetičan i pun pretjerivanja u veličanju i laskanju. Razvila se u staroj Grčkoj, kada je bila posvećena značajnim ličnostima, vojskovođama i pobjednicima na olimpijskim igrama. Upravo zbog patetike (pretjerivanja u emocijama) pogodna je za *parodiranje*, pa se često koristi *ironično*, kao u dva naredna primjera:

Što se krijete u robijaški vrt
i cvetate iza zida?
Još nas ima što volimo smrt
i na vama visiti – od stida.

Što ne bi pošla na vrhunce,
ko kraljevi i vođe?
Silnija ste no jarko Sunce,
nek vam se klanja ko prođe.

Ta grlili smo gore od vas
i nosili na oltare.
Pa kad Isus ne spase nas,
vaše će ruke stare.

(Miloš Crnjanski, *Oda vešalima*)

Čuturo moja, sunašce sjajno!
vel'ke mi žudi, vel'ka kolajno,
nikad u tebi ne bilo truna,
ostaj mi uvek zdrava i puna!
Srećna ti bila dušica tečna,
slava joj večna!

(Jovan Jovanović Zmaj, *Oda čuturi*)

ONOMATOPEJA

ZMIJA:

Razumećeš o čemu guske gaču,

o čemu golubovi guču,

o čemu magarci njaču,

o čemu telci muču.

Pa onda:

o čemu vrane grakću,

o čemu prasci grokću,

šta žabe krekeću,

o čemu kokoške kakoću.

I još:

o čemu ptice cvrkuću,

šta kosovi zvižduću,

o čemu prepelice pućpuriću,

o čemu jarebice ćurliću...

i još...

(Miša Stanisavljević, Nemušti jezik)

Grakće gavran: – Kvar, kvar, kvar,

sto godina ja sam star!

A vrabac će: – Živ, živ, živ,

a tko ti je, starče, kriv?

(Gustav Krklec, Telegrafske basne / Bezobrazni vrabac)

Uvis!

Uvis ću se dići!

Do sunca ću

da ga budim

ići

ići

ići...

Ponijet ću

tamburicu

tamburicu

tamburicu
 Sipat ću zvonca dolje
 zelenim
 žutim
 i modrim
 beskrajnim poljem
 Gdje mi je gnijezdo?
 Gdje su mi **ptići**?
 Morat ću
 sići
 sići
 sići
 ptiće obići...
 Onda ću opet
 do sunca
 ići
 ići
 ići...

(Grigor Vitez, *Ševina jutarnja pjesma*)

Onomatopeja – *figura* u kojoj se glasovima oponaša zvuk iz prirode, poput životinjskog glasanja, naprimjer: *kukavica, mumljati, cvrčati, graktati*... Svaki jezik stvara *onomatopejske* riječi spontano. Primjeri *onomatopejskih* riječi su: **tandrču** kola, **klopara** mlin, **klokoće** voda, **šušti** svila.

OKSIMORON

Mala velika moja,
 Večeras ćemo za njih voljeti.
 (Izet Sarajlić: *Rođeni 23, strijeljani 42.*)

Ne umem da živim a živi mi se
 kad **umrem** rodiću se čini mi se
 (Branimir Petrović, ***)

Stećak mramorni *ćuti* govorom scena po boku

(Skender Kulenović, *Stećak*)

Pogledaj, sve što je izrečeno
sve što je neko viknuo, šapnuo,
i sve što šuti,
il' šuteći zbori,
sve lebdi u piskavom obličju
plamenih jezika,
sve gori – sve gori –

(Nikola Šop, *Bosanska trilogija*)

Sve uspomene – o mrtvi živote!

(Dobriša Cesarić, *Pjesma mrtvog pjesnika*)

Oksimoron – *stilska figura* u kojoj su spojena dva protivrječna pojma, kako bi se tim spojem naglasilo neko izuzetno stanje (*živi mrtvac, luda pamet, javna tajna...*). Tako stećak istovremeno i govori i ćuti, i to ga čini posebnim. Ali posebna je i sposobnost slušanja i gledanja, koju nema svako, nego samo onaj ko u tišni stoji i razmišlja o tome šta stećak stvarno predstavlja. Naslovu zbirke pjesama *Cvijete zla* Šarla Bodlera je *oksimoron*, kojim pjesnik pokušava da skrene pažnju na ljepotu u onome što njegova konzervativna sredina smatra izopaćenim.

OPIS

Majka, koja je tokom cijele vožnje držala oči čvrsto zatvorene, sad ih je oprezno otvorila i pogledala. Spiro je pokazivao na blago zaobljenu padinu što se dizala iz blistavog mora. Brijeg i doline uokolo bili su okruženi paperjem maslinjaka što su odsijevali ribljim sjajem kad bi im povjetarac dodirnuo lišće. Na pola puta uz uspon, okružena gomilom visokih, vitkih čempresa kao tjelohraniteljima, ugnijezdila se sićušna vila ružičaste boje kao jagoda, sa-

svim nalik nekom egzotičnom voću što počiva u rasadniku. Čempresi su se nježno lelujali na povjetarcu, kao da – u čast našeg dolaska – vrijedno farbaju nebo još plavljom bojom. (...)

(Džerald Darel, *Moja porodica i druge životinje*)

Pipi Duga Čarapa, koja je krenula u jutarnju šetnju. Evo kako je izgledala: Kosa joj je bila boje mrkve, spletena u dvije pletenice što su stršile potpuno ravno. Nos joj je ličio na krompir i bio je osut pjegama. Ispod nosa su se nalazila široka usta sa zdravim, bijelim zubima. Haljina joj je bila veoma čudna. Pipi ju je sama sašila. Trebalo je da bude plava, ali joj je nestalo plave tkanine, pa je Pipi, tu i tamo, dodala i komadiće crvene. Na duge, mršave noge navukla je par dugačkih čarapa, jednu smeđu, a jednu crnu. Imala je i crne cipele dvostruko duže od njenih stopala. Te joj je cipele kupio tata u Južnoj Americi i Pipi nije željela nikada obuti druge. Ali, ipak, ono što je najviše začudilo Tomija i Aniku bio je majmun koji je stajao na djevojčicinu ramenu. (...)

(Astrid Lindgren, *Pipi Duga Čarapa*)

Opis – predstavljanje riječima onoga što se gleda, isticanjem pojedinih detalja, s ciljem da se čitaocu ili slušaocu prenese što vjernija slika. Opisivati se može priroda (*eksterijer, pejzaž*), prostorija (*enterijer*), čovjek, praktično bilo šta što okupira autorovu pažnju, a što on smatra da je važno da i čitalac *vidi*.

OPKORAČENJE

Iz šume, s rikom gora, prasak muko
zatatnji. Za njim tanad raspršeno
ciknu, ko djeca njegova. Pijuko
nada mnom zvuk visoko, izgubljeno.

(Ivan Goran Kovačić, *Jama*)

Kula je nameštena u baroknom stilu

Bogato, ali sa ukusom

Pepela u ustima

(Tomislav Marković, *Nekretnine. Izdavanje*)

Iza mokrih njiva magle skrivaju

Kućice i toranj; sunce u ranama

Mre i motri kako mrke bivaju

Vrbe, crneći se crnim vranama.

(Antun Gustav Matoš, *Jesenje večer*)

B'jel oblačak lebdi iznad mora. Je li

Iz carstva zvijezda jutros sišo amo?

Je l' se digo iz dna slanog? Il je samo

Grad što sni ga naši ove noći spleli?

Ne znam. – Šum dok ide cv'jećem morske pjene,

On se tiho ziba, diže, tanji, pline...

Ja osjećam: nešto divno se od mene

Kida, pa se s njime gubi sred visine.

(Vladimir Nazor, *Oblačak*)

Opkoračenje – *stilski postupak* u kojem se misao započeta u jednom *stihu* dovršava u narednom. Onaj *stih* u kome je misao *prekinuta* zadržava *ritam* i *rimu*, ali u njemu nije sadržano sve ono što se njime htjelo reći.

PARADOKS

Znam da ništa ne znam.

(Sokrat)

I što smo nebu bliži, sve od neba smo dalji!

(Silvije Strahimir Kranjčević, *Eli! Eli! lama azavtani?!*)

Guslara sretoh, bio je slijep.
Al' reče: "Sinko, život je lijep!"
Zbunih se malko: "Zar zbilja lijep?"
"Vidjet ćeš, sinko, kad budeš slijep!"
(Gustav Krklec, *Guslar*)

Nisam više tu
s mesta se nisam pomerio
ali tu više nisam
(Vasko Popa, *Odlazak*)

Majko, zašto je hladno u našoj sobi?
Jer, nema ugljena, sine.
A zašto nema ugljena?
Jer tata nema posla.
A zašto tata nema posla?
Jer ima previše ugljena.
(Ivan Dončević, *Ljudi iz Šušnjare*)

Paradoks – *figura* kojom se izražava misao zasnovana na dva suprotna pojma, od kojih se jedan najčešće javlja na kraju rečenice. Na prvi pogled je nemoguće to što se veli, ali je upravo u tom protivrječju sadržan dublji smisao. U svakodnevnom govoru paradoks se često miješa s *apsurdom* pa možete čuti za nešto da je *paradoksalno*, a ustvari je *apsurdno* ili obratno. Za razliku od *paradoksa* koji je samo prividno besmislica, *apsurd* je zaista besmislica.

PARODIJA

Brlja, mrndža i toroče
Truća, frflja i poriče
Vergla, bunca, prećutkuje
O ćutanju ćutke snuje
To je jezik krda mog
(...)

Čantra, džvanjka i džavrlja
Drnda, zvrnda i baljezga
Tupi, lupa i mekeće
Praznoslovi i krekeće
To je jezik stada mog

(...)

Melje, kevće i klopara
Trtlja, prtlja i lapara
Bubeta i zanoveta
Takva mu je sudba kleta
To je jezik jata mog

(...)

Čas blebeće, čas klepeće
Sad naklapa, sad tambura
Tandrče i palamudi
Na jedinoj žici gudi
To je jezik roda mog

(...)

(Tomislav Marković, *Od mučenja do mučanja*)

Kukumavke guču. Paunice brekću
Javorovi šušte, jasenovi šume
Jauču jablani i lavovi štekću
Jedeci fijuču: carski glumci glume.
Carski glume glumci.
Car sedi i sluša
Danas car je veso, i sav dvor to znade.
I kad najzad dođe kraj zlatne parade
Uze care cvetnu citru od čauša.
I sviro je dugo s puno vere čvrste
A tice i zveri, ljudi, čeljad razna
Gledahu sa slutnjom na careve prste
Lijući na patos ulja grčkih vazna.

(Stanislav Vinaver, *Scena iz Dvora Dušanova*)

Lutam, još, modar
 Po, brežuljcima, rujnim
 Lutam, još, bodar
 Po; vidicima, nečujnim.
 Vidici sve; su, mi tešnji
 U grimizu: i agatu
 I sanjam, o jednoj tihoj trešnji
 Urasloj u tarčužak i "lepu katu"
 Što raste – baš u ovome satu –
 Tamo daleko, u Banatu.

(Stanislav Vinaver, *Nova pantologija palengirike*)

(...) Na tu stranu ja okrećem glavu,
 U Arenu glas me zove,
 Sklapam pos'o, pružam ruke,
 Kažem: Nije to zbog love.
 Sklapam pos'o, pružam ruke,
 Poslije idem na splavove.

Ne bi sjala ovako jako
 Niti Zetra nit Skenderija,
 Ja bih svjetlo zvaao mrakom
 Da te nije, Srbija.(37)

(Predrag Lucić, *Da te nije Srbija*)

Kasno noću pod okriljem mraka
 Na Kosovo stiže pet junaka,
 Videlo se odmah da su stranci
 Al' ne Turci neg' behu Japanci. (...)

(Boris Starešina, *Marko Kraljević i samuraji*)

(37) Dio pjesme Dine Merlinina *Da te nije Alija*, na koji se odnosi citat iz parodije Predraga Lucića.

(...) *Na tu stranu ja okrećem glavu / u te dvoje glas me zove / sklapam oči, pružam ruke / pustim snove da zaplove // Ne bi sjala ovako jako / ova moja lijepa avlija / ja bih svjetlo zvaao mrakom / da te nije Alija*

Parodija – u književnosti, oponašanje nečijeg načina pisanja tako da se neke odlike tog pisanja preuveličaju, iskarakteriraju, s ciljem da se takvo pisanje ili djelo u cjelini ili pisac koji tako piše ili uopšte neka precijenjena pojava ismije. Tako se Vinaver podsmijeva načinu na koji Crnjanski upotrebljava interpunkciju, a Dučića ismijava zbog banalnosti njegovih *motiva*. Marković se ruga patriotizmu koji jezik prisvaja kao svoje oružje koristeći u tu svrhu pjesmu Petra Preradovića *Jezik roda moga*, Lucić *parodijom* ismijava lažno rodoljublje i koristoljubivost estradnih umjetnika, dok se Boris Starešina podsmijeva svima koji precjenjuju *epiku*, i uopšte *folklor* (narodno, anonimno i kolektivno stvaralaštvo) u književnosti. Na to ukazuje i napomena na kraju njegove knjige *Marko Kraljević, natprirodni ciklus*, u kojoj parodira Vuka Karadžića:

U ovoj knjizi štampao sam h umjesto njemačkoga ch (ponajviše u tuđijem riječima).
Štamparskijeh pogrješaka mislim da u ovoj knjizi nema mnogo, ali će se opet gdjekoja naći; ja sam za sad opazio samo na strani 33. u pjesmi "Kraljević Marko i samuraji" u trećem redu riječ Jepanci na mjesto Japanci. To ispravih.
B.S.

PERSONIFIKACIJA

U bolničkim kolima umire Ševeljeov, komandant puka.
Kraj njegovih nogu sedi žena. Noć, probodena odsjajima
kanonade, pogrbila se nad samrtnikom.

(Isak Babelj, *Udovica*)

Ništa u rukama
nije nosio tata
kad je iznenada, s vrata
reko: "Evo me! Niste zar
Mislili da sam umro?"

Kuća tako skočila

Da majka kroz nju propade (...)

(Abdulah Sidran, *Otac se vraća sa službenog puta*)

Stare kuće prave stoj na rukama.

(Adisa Bašić, *Na Stradunu*)

Kad jednom dođeš u grad od sunca,

Da budeš najdraži gost,

Vidjećeš kako obale travne,

Na ruci drže most.

(Nasiha Kapidžić-Hadžić, *Vezeni most*)

Zašuškao list uveli,

sletio na put,

i zaspao snom dubokim

rasplakan i žut.

(Šukrija Pandžo, *List na putu*)

U šumarku

topole zajedno

igraju.

I stablo

sa svoja četiri lista

također igra.

(Federiko Garsija Lorca, *Ireni Garsiji*)

Gaj ima bundu bijelu,

plotovi iz snijega vire,

navukle kuće u selu

meke, snježne šesire.

(Dragan Kulidžan, *Vrapčeva žalost*)

Personifikacija – *figura* kojom se stvarima, prirodnim pojavama, predmetima, biljkama i životinjama daju ljudske osobine. *Personifikacija* je najčešće znak čitaocu da *opise* pri-

rode u kojima se javlja shvati u nekom odnosu prema ljudskom životu i iskustvu, što obično znači da tekst ne govori samo o onome *šta* prikazuje, nego i o onome *ko* prikazuje (pjesniku, pripovjedaču).

POENTA

Našli su ga ujutro. Krenulo je još jedno žestoko granatiranje, bolnice su bile prepune i niko nije imao vremena ni volje ispitivati tko je taj čovjek rascopane lobanje. Nije uza se imao čak ni dokumenta. Sahranili su ga kao "N.N". Dežurni u mrtvačnici iz džepa neznančevog kaputa uzeo je plišanog majmunčića s činelama i odnio ga kući. Njegov sin, kome su granate otkinule ruke, vrištao je od sreće.

(Dubravko Brigić, *Majmun s činelama*)

Dok neko pije
– ja pijuckam.

Dok neko grize
– ja samo grickam.

Dok neko glođe
– ja samo glockam.

Dok neko bode
– ja samo bockam.
Dok neko peva
– ja pevuckam.

Dok neko drema
– ja dremuckam.

Dok neko radi
– ja raduckam...

I tako malo, sitno živuckam.
(Duško Radović, *Mali život*)

Meni je mnogo prijatnije
 Da gledam zvezde
 Nego
 Da potpisujem smrtnu presudu.
 Meni je mnogo prijatnije
 Da slušam glasove cveća što šapuće "to je on!"
 Dok prolazim baštom
 Nego da vidim puške
 Koje ubijaju one koji žele
 Da ubiju mene.
 Eto zašto neću nikad,
 Nikad,
 da budem vladar.

(Velimir Hlebnjikov, *Odricanje*)

Poenta – završetak književnog djela koji ispunjava dvije funkcije: treba biti neočekivan, takav da iznenadi čitaoca i zaokupi mu pažnju, ali je još važnije da na neki način sažima smisao cjelokupnog sadržaja koji joj prethodi. *Poenta* je često pouzdan ključ za razumijevanje književnog djela, pisac *poentom* upućuje na suštinu teksta.

Za razumijevanju *poente* nerijetko je važan naslov, kao na primjer u pjesmi *Jarbol* Maka Dizdara; bez naslova ne bismo znali da je *lirski subjekat* mornar i da pjesma govori o čovjekovom strahu od smrti na neizvjesnom putovanju:

Pred kućom u strani
 šumio je jablan
 tamo
 Ovo drvo ovdje
 golo je
 poput
 prsta
 ovo drvo
 između jablana je
 i krsta.

U svakodnevnom govoru riječ *poenta* ima nešto drugačije značenje: Naprimjer, u rečenici *Svaki dan trenirati i ne biti uveđen u igru!? U čemu je poenta mojih treninga?* misli se na svrhu, smisao, razlog treniranja, ono zbog čega se nešto uopšte radi.

POREĐENJE

(...) zemlja vlažna i crna kao grob (...) gljivice pootpadale kao suve kraste (...) koralska ostrva se ljuljaju kao kotarice cveća (...) leptir šaren kao da je kroz dugu proleteo...

(Isidora Sekulić, *Bure*)

Kad su odlazili iz bolnice, isplakala je leće. Gledao ju je kako plače i onda ih skuplja iz očiju. Pažljivo ih je izvadila i stavila u papirnatu maramicu. Kao da su se suze stvrdnule pa ih sprema za uspomenu.

(Zoran Ferić, *Requiem*)

Klati se kao upijač...

Drži pištolj kao da njime osvetljava put...

Stoji skamenjen, raširenih ruku, kao strašilo za ptice...

(Dušan Kovačević, *Klaustrofobična komedija*)

Gospođa Edit dolazi k svesti kao što se otvaraju cvetovi...

Dve opatice, kao dva golema pingvina...

Ruku kratkih kao potkresana krila...

Divne, minijaturne šapice krvoločnog lava, kao ružičasto meko gnezdo iz kojega izviruje po pet ptičijih kljunova...

Oko nas su ležale razasute porodične fotografije kao svelo jesenje lišće...

Nije ni imao zadnjicu, nego su mu noge izlazile neposredno iz kukova, kao šestar...

(Danilo Kiš, *Bašta, pepeo*)

(...) starica prelazi Čobanija most
savijena kao upitnik (...)

preko puta hotela Dardanija
 penzioner zagledan u kontejner
 kao u kristalnu kuglu traga
 za pomijama

(Faruk Šehić, *Totalna pjesma*)

molitve mu na usnama
 ko ledenice
 pa se odlamaju i o zemlju razbijaju
 ostavljajući trag
 dok se ne otope

(Elis Bektaš, *Običan čovjek*)

(...) a celo gledalište izgledalo je kao crna jama bez dna, kao razjapljena čeljust iz koje je gledala hladna, surova tama... Obično skromno i udobno, sada, noću, izgledalo je bezgranično duboko, pusto kao grob i bezdušno.

(Anton Pavlovič Čehov, *Kolhas*)

Poređenje (usporedba) – *stilska figura* koja dva predmeta povezuje po sličnosti, s ciljem da na jednom od njih, prvom, naglasi neki detalj, ili neku do tada skrivenu osobinu. Naprimjer, u staklenu kuglu se gleda da bi se vidjela budućnost, u kontejneru je smeće, pa je prema tome budućnost penzionera smeće. Ta je *istina* bila skrivena ali sadržana u slici penzionera nagnutog nad kontejner. *Poređenje* se sastoji iz tri dijela: predmeta koji se poredi, predmeta s kojim se poredi i signalne riječi za poređenje kao (ili, poput, nalik na, slično...).(38)

(38) Ukoliko signalna riječ izostane, obično se više ne govori o poređenju nego o metafori, kao o *skraćenom poređenju*. Međutim, to se čini previše formalno i površno. Obje su figure (poređenje i metafora) zasnovane na sličnosti. Moguće je poređenjem smatrati sličnost koja se odnosi na fizičke osobine predmeta (izgled, ponašanje i sl.) a metaforom sličnost koja se odnosi na značenja vezana za predmete. Tako bi vezivanje molitve s ledenicama u primjeru iz pjesme Elisa Bektaša prije bila metafora, uprkos

Orhan Pamuk u knjizi *Istanbul* opisuje jedan način kako nastaju *poređenja*:

Kao što sam prednje dijelove automobila na ulici – farove, branike, haubu i prednja stakla – spontano uspoređivao s nečim, tako sam i djecu u razredu uspoređivao s nekim životinjama. Tako sam onoga sa šiljatim nosom uspoređivao s lisicom, onog krupnog – zapravo su to činili i svi ostali – s medvjedom, onog nakostriješene kose s ježom...

(Orhan Pamuk, *Istanbul*)

POSLOVICE

Ko drugome jamu kopa sam u nju pada.

Bolje spriječiti nego liječiti.

U laži su kratke noge.

Kad mati dijete hrani, niko ne zna,

kad dijete mater hrani, sve selo zna.

Ko hoće koku, hoće i voku,

Ko hoće orah, hoće i tovar.

(Reče se u smislu da nema malih i velikih krađa, ko ukrade neku sitnicu, ukrašće ako mu se pruži prilika i neku vredniju stvar.)

signalnoj riječi *kao*. Iako ovaj pristup na prvi pogled nepotrebno komplikuje prepoznavanje poređenja po signalnoj riječi, on postavlja prilično jasnu granicu između ove dvije vrlo slične figure i olakšava razlikovanje metafore. Međutim, za potrebe školskog čitanja čini se sasvim prihvatljivo i razumno držati se signalne riječi i priručne sintagme *skraćeno poređenje*.

Ko nema u džepu oraha, ne boji se zveke.

(Ko nema udjela u nekoj mahinaciji, ne boji se kad ona izađe na vidjelo.)

Kome je bog otac, lako mu je biti svetac.

(Reče se kad se neko pomoću veza domogne nekog položaja)

Porok se hrani i živi od prikrivanja.

(Vergilije)

Nesreća otkriva da li imaš prijatelja samo po imenu.

(Publije Sir)

Treba da živiš za drugoga ako hoćeš da živiš za sebe.

Prijatelje sreća stvara, a nesreća provjerava.

Vrednoća je najveća pomoć i osrednjem talentu.

Bogatstvo je u mudra čovjeka u službi, a u luda na vlasti.

Griješiti je ljudski, ali u pogreški istrajati ludo.

(Seneka)

Poslovice – kratke i vrlo sažete misaone cjeline, koje u vidu savjeta i pouka iskazuju stavove široko prihvaćene u nekom kolektivu. Najčešće su rezultat pojedinačnog iskustva koje se kroz generacije ponavlja. Poslovicama se obično ne zna autor, pa kažemo da su *narodne*, ali im to nije najvažnija osobina. Najvažnija je njihova jezgrovitost i primjenjivost na različite životne situacije.

Savjeti i pouke često upozoravaju na teške posljedice koje neko djelovanje može proizvesti i tako ne ohrabruju vrline kakve su hrabrost, istinoljubivost, povjerenje, optimizam, idealizam... Nekoliko takvih je *urimovano* u narednom primjeru:

Pokornu glavu sablja ne siječe.
Ko se boji vrabaca, nek ne sije proju.
Okolo bliže a prečicom preče.
I vuk sit i ovce na broju.

Ko će od čuvara sačuvati?
Vuk dlaku mijenja, ćud nikada.
Kad si u kolu, valja igrati.
Ko visoko leti nisko pada.

Ne traži hljeba preko pogače.
Od mača gine ko se mača laća.
Junakova majka prva zaplače.
Jezik parla a guzica plaća.

Ko traži veće, izgubi iz vreće.
Umiljato jagnje dvije ovce doji.
Gdje je sreće, tu je i nesreće.
Koga zmija ujede, guštera se boji.

Tripot mjeri jednom sijeci.
Laži, maži, pa se kruhom hrani.
Nemoj pa se ne boj. Ispeci pa reci.
Bolje vrabac u ruci nego golub na grani.

PRIPOVJEDAČ

(...) Dolje, dolje, dolje! Zar ovom padanju nikad neće biti kraja? Pošto nikakvog drugog posla nije imala, Alisa ubrzo opet poče da razgovara sama sa sobom.

“Koliko li sam kilometara dosad pala?”, izusti naglas. “Mora da se približavam središtu Zemlje. Čekaj, mislim da bi dotle moglo biti oko šest i po hiljada kilometara...” (Kako vidiš, Alisa je bila naučila nešto o tome na časovima u školi, pa iako ovo nije bila neka bog zna kako zgodna prilika da se podiči svojim znanjem, budući da nije bilo nikog da

je čuje – ipak je bilo dobro da ponešto i ponovi.) “... da, to bi otprilike bila prava razdaljina – ali na koju sam geografsku širinu ili geografsku dužinu dospjela?” (Alisa nije imala pojma ni šta je to geografska širina ni geografska dužina, ali riječi su joj se činile fine i učene.)

(Luis Kerol, *Alisa u zemlji čuda*)

(...) U svetu, ovakvom kakvog ga mi vidimo, postoji samo dvoje: rasteње i opadanje, i to usko i nerazmrsivo povezani, većito i svuda u pokretu. Sve pojave oko nas samo su izdvojene faze te beskrajne, složene i večne plime i oseke, samo fikcije, prolazni trenuci koje mi proizvoljno izdvajamo, označavamo i nazivamo utvrđenim imenima, kao što su zdravlje, bolest i umiranje. A sve to, naravno, ne postoji. Postoje samo rasteње i opadanje, u raznim stanjima i pod raznim vidovima. I sva je lekarska veština: upoznavati, hvatati i iskorišćavati snage koje idu u pravcu rasteња “kao mornar vetrove” a izbegavati i odstranjivati sve one koje služe opadanju. Onde gde čovek uspe da uhvati tu snagu, ozdravlja i plovi se dalje; onde gde to ne pođe za rukom, tone se prosto i nezadržljivo; a u velikom i nevidljivom knjigovodstvu rasteња i opadanja prenosi se jedna snaga sa prve na drugu.

(Ivo Andrić, *Travnička hronika*)

(...) Pripreme za usmrćivanje ljudi vršile su se uvijek u ime Božje ili uopće nekog tobožnjeg višeg bića, koje je čovječanstvo izmislilo i stvorilo u svojoj uobrazilji. Prije no što bi stari Feničani prerezali vrat kakvom zarobljeniku, služili su isto tako svečane službe Božje kao i nekoliko tisuća godina kasnije nove generacije, prije no što bi krenule u rat i pobile svoje neprijatelje ognjem i mačem. Ljudožderi s Nove Gvineje i Polinezijskih otoka, prije nego li svečano prožderu svoje zarobljenike ili nepotrebne ljude, kao sto su misionari, putnici, namještenici raznih trgovačkih firmi ili obični znatiželjnici, prinose žrtve svojim bogovima i vrše pritom najrazličitije vjerske obrede.

Budući da do njih još nije doprla kultura ornata, ukrašavaju svoje stražnjice vijencima šarenog perja šumskih ptica. Prije no što je sveta inkvizicija spalila svoje žrtve, služila je najsvečanije službe Božje, veliku svetu misu s pjevanjem. Pri smaknućima okrivljenih uvijek sudjeluju svećenici, gnjaveći svojim prisustvom delikvente.

U Pruskoj, takvog je jadnika vodio pastor pod sjekiru, u Austriji katolički svećenik pod vješala, u Francuskoj pod giljotinu, u Americi svećenik je vodio na električnu stolicu, u Španjolskoj na stolicu na kojoj su ga domišljatim strojem ugušili, u Rusiji bradati pop vodio je revolucionare itd. ... Svugdje su pritom manipulirali s raspelom, kao da bi htjeli reći:

“Tebi će samo odsjeci glavu, objesiti te, ugušiti, pustiti u tebe petnaest tisuća volti, ali što je tek ovaj morao propatiti!”

Velika klaonica svjetskog rata nije mogla proći bez svećeničkog blagoslova. Vojni svećenici svih vojski molili su i služili poljske mise za pobjedu one strane čiji su kruh jeli. Na pogubljenjima pobunjenih vojnika pojavljivao se svećenik. Prilikom pogubljenja bivših legionara moglo se vidjeti i svećenika. Ništa se nije promijenilo od onih vremena kada je razbojnik Vojteh, kojemu su prilijepili “sveti”, sudjelovao s mačem u jednoj, a križem u drugoj ruci, pri ubijanju i uništavanju pribaltičkih Slavena. Ljudi su u čitavoj Europi išli na klaonicu kao stoka, kamo si ih pored mesara-careva, kraljeva i drugih moćnika i vojskovođa vodili svećenici svih vjeroispovijesti, blagosloveći ih i lažno zaklinjući da: “Na kopnu, u zraku, na moru itd... itd...”

(Jaroslav Hašek, *Doživljaji dobrog vojnika Švejka*)

(...) Tek popodne, nakon što je ostao da zaključa stanicu Leopold je pročitao spisak imena koji mu je djevojčica ostavila. Na dnu stranice, nešto krupnijim štampanim slovima, bila je ispisana poruka bez imena primaoca. Nije odmah shvatio, ali zbog nečeg što je u njemu bezimeno raslo, oblažući mu utrobu kao meka mahovina, odlučio je da po-

ruku ne pokaže čak ni Karlu. Još nije znao da je to najvažnije što mu je imala reći od dana kada je odlučila da zauvijek šuti o sebi.

(Damir Šabotić, *Nađi me*)

(...) Druže isljedniče, smatram da je suvišno da vas zama-ram tehničkim pojedinostima, a inače mislim da nema potrebe da vam opisujem kakav je kvar pretrpio onaj sat, kad sam već odlučio da ga ne popravim. Značajno je jedino što sam se uz spiralno stepenište popeo na zvonik, pregledao mehanizam i uvjerio se da je kvar beznačajan. Čekićem koji sam ponio pokvario sam sat za sva vremena. Bilo ga je nemoguće ikad više popraviti tako da sam radi. Međutim, kazaljke su se mogle pokretati iznutra. Pomjerio sam ih, dakle, sa dvadeset do jedanaest, gdje se zaustavio, i namjestio ih da pokazuju tačno vrijeme (prema mom ručnom satu), to jest, deset do devet. Ravnajući se prema svom satu nastavio sam pokretati minutnu kazaljku, tako da je crkveni sat neprekidno pokazivao tačno vrijeme, sve dok nisam stigao tačno do devet. Tada je mehanizam normalno proradio i otkucao devet puta. Nastavio sam da ga pokrećem još devetnaest minuta, a onda sam se vratio u bivšu Gimnaziju.

Kad sam se pojavio pred zamjenikom komandanta, on mi je sav ushićen čestitao – očito su ga obavijestili da sat radi, možda je, štaviše, i sam čuo kako otkucava. Objasnio sam mu šta se dogodilo. Naglasio sam da se kvar ne može popraviti i da se odluka aktiva može provesti u djelo jedino tako što ćemo kazaljke okretati iznutra. Vjerovao sam, a i danas vjerujem, da olaka, improvizovana rješenja nisu rješenja. Smislio sam, dakle, da zamjenika komandanta na vedem na improvizovano rješenje.

“Kad je već jednom proradio, sad ne smije stati”, rekao je on kao da razgovara sam sa sobom.

Zapovjedio mi je da otrčim do crkve i nastavim vrtjeti kazaljke. Poslušao sam. Poslije pola sata poslao mi je četiri

borca da ih obučim kako se pokreće minutna kazaljka. Op-skrbio ih je jednim kronometrom, koji je bio rekviriran od bivšeg Atletskog kluba grada N. Uputio sam ih kako da minutnu kazaljku pokreću svakih trideset sekundi. Četiri borca radila su naizmjenično u smjenama od po šest sati i sistem je funkcionirao na zadovoljavajući način neka dva dana; međutim, poslije im je dosadilo da tako često vrte minutnu kazaljku, pa ste je mogli vidjeti kako odjednom preskače s pola deset na dvadeset šest do deset, na primjer, i zamjenik komandanta je strogo kaznio borca koji nije vršio dužnost kako treba. Radi veće sigurnosti, postavio je četiri kontrolora, koji su pratili pokretanje minutne kazaljke sa prozora gradske Vijećnice, s druge strane trga. Tako je sat normalno “funkcionirao” sve do dana kad je Nikolaos Eskidzopoulos – ali, da ne trčim pred rudu. Najvažnije je da po redu ispričam kako se sve odigralo.

(Aris Aleksandru, *Sanduk*)

Pripovjedač – osoba koja pripovijeda, od koje saznajemo šta se u priči događa. *Pripovjedač* se ne smije poistovjetiti sa osobom koja je napisala pripovjedni tekst, odnosno ono što govori ili misli *pripovjedač* ne treba se pripisati stvarnoj osobi, piscu.

Pisac može učiniti svog pripovjedača *sveznajućim*, takvim da zna sve što je za pričanje potrebno, i uvijek više od *likova*, prisutnim na svakom mjestu i u bilo koje vrijeme, u stanju čak da poznaje najskrivnije misli *likova* (kao u *Alisi*) ili čak i ono što oni još ne znaju (*Nađi me*). Tako ostavlja kod čitaoca utisak da je objektivno, pouzdano i iscrpno prikazao *likove* i *radnju*, a to mu je uglavnom bitno kad se bavi velikim istorijskim i nacionalnim temama. *Sveznajući pripovjedač* nastoji dati što više informacija, posvećuje pažnju detaljima i zbog toga su njegove rečenice obično proširene a kazivanja usporeno, prekidano razmatranjima i komentarima (kao u *Švejku*).

Pripovijedanje je znatno zanimljivije i življe ako se povjeri nekome ko ne zna sve i ko nastoji skupa s čitaocem otkriti smisao onoga o čemu se pripovijeda. Takav se *pripovjedač* naziva *nepouzdanim* i pisac ga koristi ne samo kad teži tajanstvenosti i napetosti, nego i kada želi zavesti čitaoca na pogrešan trag. *Nepouzdan* *pripovjedač* može ostati izvan zbivanja o kojima pripovijeda, a može u njih biti uključen kao jedan od *likova*, ili čak i kao *glavni junak* (npr. u *Sanduku*). Ukoliko želi svog *nepouzdanog pripovjedača* učiniti uvjerljivim, pisac mu mora dati odgovarajući jezik, u skladu s njegovim obrazovanjem, statusom, profesijom ili emocionalnim stanjem. Između ova dva uprošćena tipa *pripovjedača* nalazi se još čitav niz prelaznih i kombinovanih tipova, ali o bilo kojem da se radi, njihovo prepoznavanje i razumijevanje jeste prvi i jako važan korak u tumačenju pripovjednog teksta. U vezi s *pripovjedačem* je i pojam *perspektiva* ili *tačka gledišta*. Ona se može razumjeti na dva načina – kao idejni stav iz kojeg se govori ili kao mjesto odakle se vidi ono što se opisuje. Primjer za ovo drugo:

Okrenula se na bok i prekrila lice rukom. Između rukava i šešira i bijele trske mogla je vidjeti trokutić neba, mora i pijeska, sićušan trokutić. Pokraj nje je iz pijeska stršala sasušena vlat trave koja je svojim nazubljenim listom držala pero neke morske ptice. Pažljivo je promatrala njegovu građu, oštar bijeli korijen u sredini, a okolo tanašna, svjetlosmeđa perca laganija od zraka, koja su postajala sve tamnija i rjeđa prema vrhu i završavala u malom, ali ushićenom zaobljenju. Perce je titralo na povjetarcu koji ona nije ni osjećala. Baka je utvrdila da se vlat trave i pero nalaze na razdaljini koja savršeno odgovara njenom vidu. Razmišljala je da li je pero zapelo na vlati trave sada u proljeće, možda nekad noću, ili je tu provelo cijelu zimu. Promatrala je okruglu udubinu u pijesku oko biljke i omču od morske trave koja se omotala oko nje. Odmah uz nju, ležao je komad kore drveta. Kad ga dovoljno dugo promatraš,

on naraste i postane vrlo stara planina, s vanjske strane prepuna kratera i iskopanih rupa koje sličje na kovitlace. Kora je bila lijepa, dramatičnog izgleda. Ležala je preko svoje sjene na pijesku i nije se micala, pijesak je bio krupan, čist i gotovo siv na jutarnjoj svjetlosti, a nebo posve prazno, baš kao i more. (...)

(Tuve Janson, *Knjiga o ljetu*)

PRIPOVIJETKA

Naš drug, proseidi inženjer, pričao nam je jedne večeri ovo sećanje iz svoga detinjstva:

“Bila je velika nedelja. Deca ne vole to pretprolećno vreme, kad je zemlja još pusta i grane gole, kad nema ni snega ni cveća ni voća, ni zimskih igara ni kupanja. U takve dane, klataći se na komšijskim tarabama i žmirkajući na martovskom suncu, ovi mali ljudi izmišljaju nove, često čudne i svirepe igre.

Dečje vođe iz našeg sokaka bili su neki Mile i Palika. Mile je bio pekarev sin, bled, oštar, sa licem suviše izraćenim za njegove godine. Palika je bio bucmast i rumen. Mađar po ocu, pa iako je bio rođen u toj istoj ulici u kojoj i mi ostali, imao je neki otegnuti i težak izgovor, kao da su mu usta puna testa. Njih dvojica su vodili žestoke borbe sa vođom dečaka iz susedne mahale.

To je bio neki naš vršnjak, Stjepo Ćoro, koji je već stigao da izgubi jedno oko. Mi ostali bili smo vojska, nestalna i nedisciplinovana, ali borbena i grlata. Kao u svakoj borbi, i tu je bilo privrženosti i hrabrosti, kolebanja i neverstva, suza, krvi, izdaje i zakletvi. Gotovo svako predveče, dok smo sedeli iskupljeni oko kamene česme, prilazile su vođe ponekom od nas, odvodile ga u stranu, i ozbiljnim, muklim glasom postavljale mu pitanje:

– Jesi li mi drug?

Jednoga od tih prolećnih dana, bio je Veliki Četvrtak, u jedno takvo predveče pozvaše me Mile i Palika da sutra po-

slepodne idem s njima da bijemo Jevreje. Na te ekspedici-
je u jevrejske mahale išlo se samo nekoliko puta preko go-
dine, redovno o našim ili jevrejskim praznicima. Za mene,
koji do tad nisam nikad učestvovao u takvim podvizima,
bila je to velika počast od strane dvojice vođa.

Mislim da sam sutradan ručao na brzinu i sa uzbuđenjem.
Krenuli smo odmah posle ručka. Pre nego što smo se spu-
stili niz breg i prešli reku, zaustavili smo se na jednoj raskrsnici. Seli smo na veliku uglačanu kamenu ploču, i tu su
Mile i Palika sa mnogo pažnje i razumevanja razgledali na-
še oružje. Palika je imao neki čudan lovački štap, koji je on
pokovao klincima i zašiljio na vrhu.

Mile je imao naročito oruđe koje je sam napravio. To je bi-
la neka cev od gume, koju je on pri dnu napunino olovom
a na drugom kraju vezao kanapom oko ručnog zgloba. Po-
nosio se tim vitkim štapom od gume i olova i zvao ga je
"budalaš". On je i sada, onako hladan, i oštar, bio nagnut
nad svojim oružjem i doterivao ga malim nožićem.

Meni su dali jednu zalomljenu letvu, otkinutu maločas od
nekih taraba; na njoj je pri donjem kraju još virio klinac
kojim je bila prikovana za žioku. Ja sam se stideo svoga
oružja, koje mi je izgledalo prostačko i nedovoljno. Mile
mi je uzeo letvu, odeljao je vešto na kraju gde se drži ru-
kom i zamahnuo njome nekoliko puta oko sebe, sa fiju-
kom. Učinio sam odmah za njim to isto, ali fijuk nije bio
isti kao kod Mila.

Spustili smo se u ulicu gde se obično sačekuju jevrejska de-
ca radi tuče.

– Njihov je praznik. Oni sada idu oko vode – govorio je
Palika sa iskustvom i zverajući oprezno kao lovac.

Ali Jevreja nije bilo. Ljutito i zapovednički, Mile je predlo-
žio da pređemo u čaršiju. Već u prvoj ulici Palika zastade i
viknu prigušeno:

– Eno čifučadi!

Zaista, u dnu ulice, oko kamene česme igrala su se četiri
dečaka u prazničnom odelu.

Mile ga samo prekorno pogleda i daje znak da idemo za njim i radimo što i on. On je sakrio svoju cev od gume iza leđa i išao polagano, praveći se kao da zagleda kuće i dućane. Tako smo se primicali česmi. Ali, bilo da nas je oдавao naš izgled, bilo da su jevrejska deca već navikla na takve posete, ona se uznemiriše, kao srne na šumskoj čistini, i skloniše se za česmu. Meni je srce tuklo naglo. Gledao sam netremice Paliki u potiljak.

Da zavara protivnike, Mile se pravio kao da će proći drugom stranom ulice, a kad ga je od njih delilo svega nekoliko koraka, on viknu neočekivano snažno i oštro, i jurnu na njih. U prvi mah je izgledalo kao da su dečaci rešeni da se brane, ali kad on udari svojom strahovitom cevi prvoga po ruci i kad videše da smo i mi pritrčali, nastade divlje bežanje na sve strane.

Razbežaše se dečaci, ali ja nisam toliko gledao njih koliko nagli pokret kojim je Mile iskočio iz onog pritivnog mira i odjednom se pretvorio u nešto novo i nepoznato. Potpuno odvojene od njega, video sam i čuo njegov udarac i njegov uzvik. Osetio sam ih kao stvari za sebe, kao prve pojave meni nepoznatog, velikog, uzbudljivog, strašnog sveta u kom se nosi koža na pazar, u kom se daju i primaju udarci, mrzi i likuje, pada i pobeđuje – jednog sveta u kom sam samo naslućivao nepoznate rizike i neke velike, sjajne trenutke.

Za dečacima se dadoše u trk Mile i Palika, a ja za njima. Trojica dečaka uspeše da upadnu u kapije svojih ili tuđih kuća, iz kojih se odmah za nama osuše vriska i kletve jevrejskih žena. Četvrti, najkrupniji, bežao je kao obnevideo iz ulice u ulicu, dok se ne izgubi iza nekog belog zida. Kad sam ja pristigao, Mile i Palika su ga već tražili po velikoj vlažnoj avliji, kao kerovi.

Bili smo u nekom napuštenom, ruševnom mektebu. Prođosmo kroz srednji hodnik i spustismo se niz nekoliko na trulih basamaka u jednu manju, četvorouganu avliju. Sa sve četiri strane visok zid. Osim vrata na koja smo ušli, sa-

mo još u protivnom zidu jedna mala vrata, kao kapidžik, očigledno zatvorena ili zakovana odavno. U jednom ćošku neke pozelenele daske, ostatak od nekog krova, prislone uz zid i podignute donjim krajem na jednu gredu. U prostoru koji je ostajao od grede do zemlje, otprilike jedan dobar pedalj, ja ugledah nečije dve cipele, nepomične i grčevito pripijene jedna uz drugu. Ponesen tom čudnom hajkom, dozvah Mila znakom i ukazah mu poneseno prstom na moje otkriće. Ne gledajući mene, nego ukločen im pogledom u one cipele, prišapnu mi da ostanem tu na ulazu i da ne dam dečaku na vrata. On i Palika siđoše sa poslednjeg basamaka u avliju. Palika se, opet na nemu zapoved Milovu, uputi onim malim zatvorenim vratima i tu stade raširenih nogu i podignute toljage. Odmah zauzeh i ja takav stav.

A Mile se primicao onoj gomili dasaka nekim ratničkim hodom, ne skidajući očiju sa cilja. Taj njegov nečujan korak i oštro uperen pogled izgleda li su mi strašniji i uzbudljiviji od svake trke i tuče. Ali pre nego što je on stigao da se primakne, jevrejski dečak prhnu iz ovog zaklona kao ptica iz žita i pođe da beži po avliji.

Palika, koji je probao mala vrata i video da su za tvorena, siđe takođe u avliju. Otpoče jurnjava i vijanje, u kom je dečak natršavao čas na Palikinu toljagu, čas na Milovu cev od gume .

Ali nijedanput nisu uspeli da ga udare po glavi ili po leđima. Zahvatili su ga samo skraja, po rukama ili nogama. Palika je više trčao. Mile je stajao kao seljak na guvnu i gledao da dočeka udarcem žrtvu kad mu je Palika natera. U toj jurnjavi pomicali su se svi bliže meni.

Tako se oko ulovljenog dečaka sve više stezao trougao od letve, toljage i gumene cevi. Sad sam mogao da ga vidim izbliza.

Bio je u novom jevtinom odelu, mokat i kaljav od zaklona pod daskama, ugojen i kratak, bez kape na kovrčastoj kosi. Protivno od Milovih, njegovi pokreti nisu imali za me-

ne ničeg ni strašnog ni uzbudljivog. Kretao se odjednom celim telom, bezglavo, i leteo kao bačen.

U jednom trenutku, kad ga je Palika pristigao i kad je trebalo da ga udari posred glave, jevrejski dečak se neočekivano i nekako komično sagnu i baci svom težinom Paliki u grudi. Tako je izbegao udarac. Mile pritrča. Nastade gužva. Dok se Palika pribirao, dečak iskoristi trenutak, otkide se od njih, ustrča ono nekoliko basamaka i nađe se odjednom licem u lice sa mnom. Za jedan tren oka videh ga pred sobom, sa uzdignutim rukama, jedna mu podlanica sva u krvi, sa zabačenom glavom kao kod samrtnika. U tom trenutku ugledah prvi put njegovo lice. Usta mu napola otvorena, usne bele, oči bez pogleda, razlivene kao voda, bez ikakva izraza više, i odavno izbezumljene. Tu je trebalo udariti.

Šta se tada desilo? (...)

(Ivo Andrić, *Deca*)

Sjedio sam s njim u njegovom dućanu skoro svaki dan kad god sam bio besposlen. Dućan mu je bio uzak i tijesan, sa iskrhanim ćepencima i trulim daskama na tavanici isprepletanoj debelom, prašnjavom paučinom; pri tom je bio odviše odignut od zemlje, te se nije moglo lijepo zakoračiti na donji ćepenak, nego je trebalo uskakati. Sam Mujaga imao je mnogo muke s time, jer kako ga je bog malena stvorio (neki tvrdili da u njemu nema više od aršina, te su ga i zvali Aršinaga), morao se sred čaršije po tri puta zatrčavati i uskakati dok bi jedva jednom uskočio. Zato je nerado i silazio, osim po velikoj potrebi. Vazda je sjedio na svojoj maloj, poderanoj šiltici, zaklonjen zembilima prepunim polugnijila i obvela voća i gomilama dinja i lubenica, da mu se sa čaršije ništa drugo nije moglo vidjeti nego mala, žučkasta glava obramljena rijetkom prosedom bradicom i do ušiju poklopljena ogromnim šarenkastim turbanom, koji je bio dvojinom veći od nje. Radnja Mujagina nije išla baš najbolje, jer se svijetu njegovo voće nije mnogo

svidalo. Ali je on bio zadovoljan. Ako radnja nije golema, ni potrebe nijesu goleme, i on je zahvaljivao bogu kad je mogao sebi i djeci zaraditi skroman ručak i večeru. Dva sina, iako su mu bili poodrasli, nije puštao u dućan, niti je tražio da ga oni zamijene. Desilo se da su ga jedanput, kad je bio bolestan, zamjenjivali, i to ga je dosta skupo stalo, jer su oni pojeli gotovo isto onoliko koliko su i prodali; zato ih je tjerao iz dućana i savjetovao im da prihvate za kakav drugi posao, gde bi mogli što god i prodavati a da ne jedu, te im je naročito preporučivao trgovinu sa loncima i ćupicama.

Mujaga je bio jedan krasan čovjek! Ako bi se i za koga moglo reći da "ni muhi zla ne misli", to bi se sasvim moglo primijeniti na njega. Ne znam da li je bio ičiji privržen i odan prijatelj, jer nikoga nije hvalio ni uzdizao, ali nije bio ničiji ni neprijatelj, pošto nikoga nije ni kudilo. On kao da se bojavao da ma koga izazove protiv sebe. Ako su se dvojica pobila ili posvađala na čaršiji, on se sakrivao za zembile i ćutao sve dok huka ne mine, samo da ne bi morao ići na sud i svjedočiti na štetu jednoga ili drugoga.

(...)

Jednoga dana počeo sam s Mujagom govoriti o ratu. Pričao sam mu šta sam sve čitao u novinama i uznosio pojedine vojskovođe. On se samo smješкао i, kao ne vjerujući, vrtio glavom. Kad sam svršio, polako se podižući uhvati me za ruku.

– I tebi se to, čini mi se, sviđa? – zapita meko, kao sažaljevajući me.

– Sviđa, – odgovorim mu začuđeno. – Što mi se ne bi sviđalo?

On mi uze kažiprst i poče ga gnječiti među svojim suhim, od duhana počađalim prstima.

– Bi li te boljelo da ti sad odsičem ovaj prs'? – zapita.

– Boljelo bi.

– He, he, vidiš – dočeka i poče gnječiti jače. – A ti imaš pet prsta! Sad mi kaži: kako je materi koja ima samo jednog ja-

li dva sina, jali sestri koja ima samo jednog brata. Zar nji' ne boli ako ga izgube? Zar ne boli?

– Boli.

Mujaga odobri glavom.

– Sad pravo govoriš – reče. – Eto, tebi bi žao jednog prsta, a kako je onome ko izgubi nogu, ruku, oko? Bolje i glavu da izgubi neg' da ostane sakat, jer je onda težak svemu svitu. Pa kako je njemu, a?

– Nikako.

Mujaga zastade. Pusti mi prst poče gladiti ono nekoliko dlaka u bradi.

– I ti misliš da je lahko ići u boj? – nastavi mirno. – Jok, dušo moja!... Ono se samo govori kako se neki od čeiŕa biju za cara i za viru, a sve je to laž. Ne ide tamo niko od čeiŕa nego silom, osim ako se ne nada kakvom čaru. Svak bi volio ostat' na domu, a drugi nek' ide i nek' se bije i za cara i za viru... Znam je to... Nek to meni niko ne priča.

– Ama, oklen ti to znaš? – upadoh ja gotovo drsko, posmjehujući se. Ta nijesi i ti bio na vojsci, pa da si vidio? Ne prodaje se tamo voće.

– Dite si, pa ne znaš, – dočeka on ponosito. – Ne znaš ti, dušo moja. Misliš li što sam sitan, pa ne mogu na vojsku?... Šta je? Što me gledaš tako? – uzviknu jače. – Bio sam ja na Crnoj Gori. Ja, Aršinaga, kako me neki zovu, pa sam nosio oružje... Evo, vidi me dobro!... Ja sam nosio.

Ja skrstih ruke i samo ga pažljivo posmatrah. Bio je prilično uzbuđen i, što je rijetko u njega, čak se počeo crveniti u licu, a na krajevima usana bijelila mu se pljuvačka, slična pjenu. Toga časa mnogo mi je sličio onome malom pijevcu gaćanu kad se počne kočoperiti i spremati za boj.

– Pa ti ostavio duvan i prifatio se za pušku? – zapitam ga docnije, čudeći se naprestano. – I ti se zaželio boja?

– Nisam se ja zaželio nego i mene silom natirali – uzdahnu Mujaga. – Pokupili druge, pa doš' o red i na mene. "Trebalo ti da ustaješ!", vele, "pa da bijemo Vlahe" ... "Ama, dina mi, neću," kažem im ja, "jer ako ja počnem biti nji', i oni će me-

ne" ... "Red je", vele... "Nije" ... "Jes'... Zapalićemo ti kuću i glavu na kolac nabiti ako ne podješ" ...

– Pa?

– Pa... poš' o sam. Vidim da će mi glava poletit', pa jali poš' o jali ost' o... A ako pođe, neće mi zapalit' kuću i dica će mi bit' mirna... I zatvorio sam dućan i pustio da me oružaju... dušo moja, da si me tad vidio!... Ama, čini mi se, pedeset oka oružja naprtljali na me, pa me pritislo k'o kuga... Nit' mogu da maknem, ni da dahnem, a ne mogu ni da gledam dobro, jer mi je glava jedva provirivala iza malih pušaka i noževa... I tako sam ti se ja opremio za vojsku k'o niko moj... da me je ko udario šakom iza vrata, posrn'o bi pod onom teskobom, a kamo li da mi pada na pamet da koga bijem...

– I rast' o si se od kuće? (...)

(Svetozar Ćorović, *Mujagino junaštvo*)

(...) – A šta bih čuo, kad bih ga slušao? upitao sam.

Tim pitanjem iznenadio sam moje prijatelje. Jedan mi se primakao uz uho, pa će, kao da sam kakvo dijete, polako i razgovijetno:

– Čuj... Ovoga Hasana pozvao je jedan čovjek na večeru; njega i još puno svojih prijatelja. I htio dobro da ih ugosti; bio je bogat taj domaćin. Ženama je rekao nek nije jela koje se na sofru neće iznijeti. I žene stale da kuhaju jela, sve jedno bolje od drugoga. Slana jela, i slatka, i napitke. Toliko tepsija, toliko činija, bog zna koliko. A Hasan, sin Huseinov, dok se večera pripremala, pričao priče... Pričao im je toliko čudne priče, i toliko lijepim glasom da su svi ljudi umuknuli. Nisu disali. Nisu više znali ni gdje su. Bili su u sasvim drugom vremenu, u davnom vremenu; ovo svoje su zaboravili, i sebe su zaboravili. Nisu jedan drugoga vidjeli, nisu ni Hasana vidjeli, do samo mu glas čuli a i taj glas kao da je dolazio iz nekog čovjeka koji je živio nekad davno i sve vidio i znao – znao šta su ljudi radili prije dvjesti i koliko god hoćeš unazad godina i kakvi su bili ti stari

ljudi. I evo šta se desilo one noći kod onoga domaćina kad su žene spremale večeru a Hasan dotle pričao priče: htjele su i one, bar nešto da čuju od onoga što Hasan priča – unijele bi sud sa jelom u sobu i stale, i kako bi tu stale tako bi i ostale slušajući priču. Jedna tako, druga tako, i treća tako. I više ni one nisu bile tu, nego tamo gdje ih je, svojom pričom, odveo Hasan. Vratio ih je u zoru pjetao, kad je zapjevao. Sjetile su se tada svojih jela koje su sinoć pripremale za večeru, ali je bilo sve kasno – jer ono što je ostalo na ognjištima, izgorjelo je; mogle su, jadnice, samo da kukaju. Zato Hasana neće da slušaju oni koji kakva posla imaju, propadne im posao slušajući ga. Neki, ovdje u hanu, ne zaspu noću – i sutradan ne žive u ovom vremenu nego u nekom davno prošlom, i ne liče na sebe, ne poznaju ljude koje su poznavali nego neke koji su davno živjeli, i cio dan sa njima žive. Izgledaju kao da su pijani, ili budale, ili hoće da su mnogo pametni. Neki su bili tužni, ako je priča bila tužna – bilo im žao što su se rodili kad je svijet takav...

Ne umijem ti o njemu pričati, o Hasanu, sinu Huseinovu, nego dodi uveče u han kad on priča, da ga čuješ.

Pošto mi je sve to rekao u uho, polako i razgovijetno kao kakvom djetetu, moj prijatelj se odbio od mene: nije čekao da mu na to išta odgovorim, ili da ga pitam, a imao sam i da mu odgovorim i da ga pitam. Popili smo još po jedan čaj, ćutali koji trenutak a zatim sam ja počeo:

– Priča li istinite priče ili izmišljene onaj Hasan? (...)

(Ćamil Sijarić, *Hasan, sin Huseinov*)

Pripovijetka – prozna vrsta, kraća i prostija od *romana*, obično s malo *likova*, u kojoj pisac najveću pažnju posvećuje *fabuli* usredsređen na priču čiji junaci iz opisanog događaja izlaze promijenjeni. Ono što je u pripovijeci najvažnije jeste *pripovijedanje*. *Pripovjedač*, čak i kada je u *prvom licu*, nije u prvom planu, nego nastoji što uvjerljivije predstaviti *likove*, okolnosti u kojima se radnja dešava i samu *radnju*.

To je savremena pripovijetka naslijedila od oblika usmenog kazivanja, iz kojih se razvila.

Pripovijetke se u knjigama objavljuju kao zbirke, i nije rijetkost da tada budu čvršće povezane međusobno (istim likom ili događajem ili mjestom). Ponekad kritičari nisu sigurni jesu li to još uvijek samostalne pripovijetke ili dijelovi romana. Pitanje da li je nešto roman ili zbirka, pripovijetka ili novela, kratka priča ili crtica, obično nije presudno, a često nije ni bitno da bismo razumjeli o čemu prozno djelo govori, zašto je napisano i zašto nas se tiče.

PROZA

Pirineji, sa svojim duboko utonulim gvozdenim bokovima pod tovarom pšenice, tromo se valjahu, olakšavajući čoveku da se lakše popne na palubu iz uzanog čuna sa vašljacima. Kad se njegove oči poravnaše sa gvozdenom ogradom tako da je mogao pogledati unutra po palubi, učini mu se da vidi tanku, gotovo neprimetnu izmaglicu. To je više bilo nalik na neko priviđenje, na nekakvu tananu paučinu što mu je zastirala oči. On oseti iskušenje da je odstrani rukom, a u isti mah pomisli da stari i da je već vreme da poruči u San Francisku nekakve naočare.

Opkoračivši ogradu baci pogled uvis na visoke katarke, a zatim na šmrkove. Ovi nisu radili. Izgledalo je da je sve u redu sa ovom velikom lađom, i on se čudio zašto li je istakla signal za pomoć. Pomisli na svoje srećne ostrvljane i nadaše se da nije nekakva zaraza. Može biti da im je nestalo vode ili hrane. On se rukova s kapetanom, čije mršavo lice i brižne oči ne skrivahu nevolju, ma kakva ona bila. U isti mah došljak oseti jedan lak, neodređen miris, koji je ličio na miris izgorela hleba, ali ipak drugačiji. (39) (...)

(Džek London, *Mek Kojevo seme*)

(39) *vašljaci*, engl. *outrigger*: potpora za čamac da se ne prevrne; *katarke*: jarboli, uspravni stubovi na brodu na kojima su jedra; *šmrkovi*: ovdje pumpe koje izbacuju vodu iz korita

(...) "Šta želite da vidite?" upitao me je kustos. Setio sam se jedne Matisseove slike koju sam, nekada davno, video u jednoj knjizi sa reprodukcijama: otvoren prozor kroz koji ulazi slap mediteranske svetlosti, svetlosti što oduzima boju predmetima okružujući ih samo intenzivnim sjajem. Posle nekoliko minuta, preda mnom se stvorila gomila knjiga, separata i isečaka iz časopisa i novina.

"Evo", reče kustos. "Ovde imate jednu psihoanalitičku studiju o smislu otvorenog prozora. Ovo je veoma zanimljiva sociološka rasprava o uslovima stanovanja na Mediteranu, koja nam pomaže da razumemo enterijer koji je Matisse slikao. Obratite pažnju na ovu politološku raspravu o tome šta se sve u svetu dogodilo onoga dana kada je Matisse slikao svoju sliku, više je nego relevantna. Razume se, morali biste pregledati i ovu studiju o otvorenom prozoru kao lingvističkom znaku i o semantici toga znaka. Pomoći će vam i ova strukturalna rasprava o broju pravih i krivih linija na slici. Najzad, reče kustos lako pocrvenevši, "uzimam sebi slobodu da obratim pažnju na jednu skromnu interdisciplinarnu optičko-meteorološku-klimatološku raspravicu (ja sam njen autor) o prirodi osvetljenja na Mediteranu. Poslednjih godina" glas mu je postao nešto stroži – "mi smo otkrili relevantnost meteorološkog pristupa umetničkom delu". Ali ja sam mislio na sliku: na sobu osvetljenu jarkom svetlošću, otvoreni prozor, drhtaj mora koji se osećao u vazduhu punom svežine. To je bila soba iz koje neko tek što je bio izašao, i ja sam se sećao jedne davne sobe iz koje isto tako neko tek što je bio izašao... I bio sam (sada tek mogu da vidim do koje mere) palanački uporan: hteo sam da vidim sliku. "Znate, nekada davno, video sam je reprodukovanu u jednoj knjizi". "Mi se ovde bavimo ozbiljnim stvarima", reče kustos. "Mi se bavimo filozofijom, strukturom, mitologijom, opsesivnim onirizmom, arhetipskom simbolikom, semantikom. Mi nismo improvizatori i šarlatani, ne igramo se konesarstva. Nas interesuje biće umetničkog dela, bitna pitanja njegove strukturalnosti, reističnost i reifikovanost, istori-

čnost i povezanost, infra i supra strukturiranost, simboli i njihovo značenje, semantika i informacija. Mi nismo impresionisti koji gledaju: mi mislimo. Mi postavljamo bitna pitanja. Slika! Slika je privid, pojavnost iza koje moramo da otkrijemo bit, suštinu, strukturu, zavičajnost bića, simbol, značenje, opsesiju, san, traumu, mit, arhetip”.

Ali ja sam navaljivao. Hteo sam da vidim svoju sliku. “Pa zar vi ne znate?” reče na kraju kustos. I ispriča mi istoriju muzeja.(40) (...)

(Jovan Hristić, *Muzej kritike*)

Budući da čovjek, ukoliko nije sljepar, neminovno mora biti dosjetljiv kako bi dobio u ruke gradski teatar bez sposobnosti za takav posao (naročito u gradu čiji gradski očevi nikako nisu zalupani), može se od njega očekivati i da se najednom dosjeti kako mu ogroman aparat, kolika zgrada, koliko ljepenke, rasvjetnih uređaja, ljudi, novaca itd. treba da bi uspio dosađivati sve manjem i manjem broju publike. On će se, svakako, tješiti da mu je uspjeh u tome znatan. Unatoč tome, postavlja se pitanje: nije li zapravo neka vrst umjetnosti pobijediti u dugogodišnjoj tihoj i nepopustljivoj borbi s inteligentnim gledaocem, tako da ovaj uvijek iznova napušta bojno polje tiho plaćući i potpuno

(40) *Kustos*: nadzornik muzeja ili biblioteke; *separat*: dio nekog časopisa odštampan posebno; *psihološka analiza*: metoda da se otkriju neki nesvjesni razlozi nečijeg ponašanja; *sociološka*: u vezi sa sociologijom, naukom koja proučava ljudske zajednice; *politološka*: izvedeno iz politologija, nauka čiji je predmet politika; *relevantno*: važno, bitno, značajno; *lingvistički znak*: pojam vezan za lingvistiku, nauku o jeziku, u kojoj je znak sastavljen iz dva dijela; riječi i onoga što ona imenuje; *semantika*: nauka o značenju riječi; *onirizam*: stanje slično snu, u kojem onaj koji ne spava ima doživljaje karakteristične za san; *koneserstvo*, od *konoser*: onaj koji zna mnogo o umjetnosti; *impresionisti*, od *impresionizam*: pravac u (likovnoj) umjetnosti koji daje prvenstvo utisku; *reističnost*, od *reizam*, *konkretizam*: filozofska teorija koja daje prednost konkretnom, opipljivom, stvarnom; *reifikovanost*, od *reifikovati*: činiti nešto konkretnim. Sve ove izraze upotrebljava pisac da bi istakao nerazumljivost i besmislenost onoga čime se kustos bavi, a kao kontrast onome za šta se on zalaže.

slomljen? Ipak, pobjeda je velika, ali nije teška. Sve dotle dok postoji dovoljna zaliha glupana koji trče u takav teatar ili ga plaćaju iako u nj ne ulaze ili zato što ne ulaze, direktor će uvijek imati vina u svojoj čaši. A ono nekoliko ljudi koje njihovo zvanje sili da tamo idu i o tome pišu, uvijek će se brzo umoriti da nasrću na zid, tj. da čovjeku – koji i kad bi htio, ne bi mogao – na njegove budalaste isprike kako su ljudi suviše glupi da cijene nešto bolje, odgovore kako tih ljudi ima tako malo da i ne ispunjavaju teatar. Taj čovjek se ispričava samo glupošću publike, no on jedino od nje živi. Potpuno je moguće da teatar bez prepredenog trgovca u svojim kancelarijama ne može postojati, no postavlja se pitanje je li potrebno da teatar postoji bez umjetničkog duha iza pozornice...

Treba li da stotine hiljada ljudi plaća kako bi jedan čovjek zarađivao. Treba li da tisuće žive bez teatra kako bi jedan, koji o njemu ništa ne razumije, imao krov nad glavom. Naši gradski oci uvijek ponovo pomažu tog štetocinu, kao da su zahvalni već i na tome što se u njihovom gradu, u toj kući, ipak svake večeri zastor diže...

No kako da ti gradski oci, koji jedva znaju šta se tu događa, naslute šta se ovdje NE događa?

(Bertold Breht, *Dijalektika u teatru*)

Proza – način izražavanja blizak svakodnevnom govoru, obično u nizovima cjelovitih rečenica, zapisanih u punim redovima (od margine do margine, a ne isprekidano, kao u *stihovima*) i objedinjenim u *pasuse* (ili *paragrafe*). U prozi su oblikovane *bajke*, *novele*, *pripovijetke*, *romani*, iako ima izuzetaka (npr. Puškinova *Bajka o ribaru i zlatnoj ribici* i njegov roman *Evgenije Onjegin* napisani su u *stihovima*). Iznimno, postoje djela, čitavi *romani*, koji su svi napisani u jednoj rečenici, ili imaju samo jedan pasus, ali takvi su rijetki. Ritmička organizacija teksta u prozi nije u prvom planu, iako to ne znači da prozni tekstovi nemaju *ritam*, da rečenice nisu melodične, ili da se u proznom tekstu ne može pojaviti *rima*.

PUTOPIS

Plovim ispred stare otomanske krstarice "Medžidije". Starudija rđa u plićaku ispred nezgrapne žute palate sultanovog admiraliteta.

Bespomoćna carska olupina po kojoj se suše ribarske mreže i danas ponosno plovi svojih dvadesetak milja, sekući modre talase nekog zamišljenog mora na šarenim lajpciškim litografijama zadenutim u uglove berberskih ogledala u Anadoliji.

Plovimo opet sredinom masne vode i sečemo glavice trulog kupusa koje bacaju lađari sa prepunih dereglija.

Uramljena u malo okno brodarskog prozora odmiče sporo, kao na starinskom filmu, dugačka siva panorama starog Stambola. Ivicom vidika prolaze džamije staroga sultana i velikih vezira.

Ceo prizor ispuni Sulejmanija, velika bogomolja još većeg osvajača, za koju je neimar godinama odabirao mesto. Posle dođoše kvartovi drvenih kuća, isečeni uskim sokacima po kojima od jutra do mraka, kao u crevima ogromnog džina, jure ljudi i Ševrolet.

Na ovim ulicama nema nezaposlenog sveta. Tri pertle i dva češlja, jagnjeća glava i malo luka, vunene gaće, maramica ili jedna riba, već je trgovina na trotoaru. Trguje se u kući, u radnji, pred radnjom, na ulici, u prolazu u krevetu.

Jak glas ili diskretan šapat su jedina reklama. Galama zamjenjuje velike firme, male oglase, plakate i skupa neonska svetla.

Ovaj svet na ulicama, kapijama i parkovima koji nikad nije štrajkovao ipak je uvek u neakvom štrajku bežeći po ceo dan od velikog posla i dangubeći na sitno.(41)

(Zuko Džumhur, *Nekrolog jednoj čaršiji*)

(41) *admiralitet*: vrhovna komanda pomorske sile; *lajpciške litografije*: razglednice u boji, izrađivane u 19. vijeku u njemačkom gradu Lajpcigu

(...) Proljeće se u Americi može poznati po kratkim rukavima. Nije važno koja je vanjska temperatura, ako je sunčano, svi se odmah skinu u kratke rukave, a ima ih koji se voze podzemnom željeznicom.

Tamo proljeće posebno dolazi do izražaja. Kupiš magnetsku karticu za petnaest dolara, a kako svaka vožnja košta dolar i po, to ti je ravno jedanaest vožnji, jer ti jednu daju besplatno. Metro vozi oko 30 milja na sat, a to ti je oko 50 kilometara, a kako se u njima temperatura miri u nekim drugim stupnjevima, to je tamo puno toplije. A njihove stupnjeve je najlakše pribaciti u naše, tako da podijeliš s dva i oduzmeš petnaest. Recimo da je u njima 200 stupnjeva, to podijeliš s dva, dobiješ 100, oduzmeš 15 i eto ti 85 stupnjeva Celzijusa...

(Đermano Ćićo Senjanović, *US&A*)

(...) Zamislite, ja sam danas kod vas, na vašem ostrvu, koje je jedinstveno u svojoj prostoti i lepoti. Ničega na njemu nema što bi mi bilo tuđe ili što bi me činilo tuđinom. Vi biste noćas mogli biti na nekoj mojoj reci i osećati se isto tako prisno i ugodno kao da ste u samom zavičaju. Ne mogu da pojmem kako se onda mogu naći dva čovjeka da se ubijaju, mrzeći zemlju jedan drugoga i misleći da je to zemlja koja mu želi zla.

– Nećete, ipak, reći da nema nikoga koji mrzi našeg čovjeka i koji mu želi smrt.

– Možda! Dokle god čovjek čovjeka nije video, nije razgovarao s njim, dok ne može da ga zamisli; naročito dok ne može da zamisli da i onaj drugi ima svoje zanate, decu, brige, da je uglavnom sreća i nesreća raspodeljena podjednako pravedno i nepravedno po svetu, možda i ume da mrzi. Ali kad su za istim stolom, niti može poželeći da ubija, niti mrzeti. Razlika u jeziku, u običajima, otpada čim dva čovjeka počnu da se sporazumevaju, makar se i ne razumeli. Razlika nešto znači samo kad se kaže: njih razdvaja jezik, običaji. Vi ste videli u ratu, retko je da vojnik nije

osećao sažaljenje prema zarobljeniku. Sigurno je da svaki od nas voli svoju otadžbinu više od ijedne druge zemlje na svetu. I sa koliko razloga! Ali otadžbina od njega ne traži da ubija, već da je voli. (...)

(Rastko Petrović, *Ljudi govore*)

(...) U devetnaestom veku su ljudi razumno živeli i nedeljom odlazili u botaničku baštu kao u crkvu.

Kroz filmove i knjige u kojima u stvari nema negativnih likova, Česi su svetu podarili jednu utopiju dobrote. Masarik je branio južnu braću na veleizdajničkom procesu. U ovom gradu je živeo Karel Čapek, pisac tako drag da bih mu poklonio jedini primerak orhideje Gospina Papučica koji postoji na svetu.

Inače, u Pragu sam video ljude visoke dva i po metra. Zlata i srebra ima koliko hoćete, a usred grada stoji jedna piramida. Da li mi verujete?

Iz turist biroa uputili su nas u hotel u neposrednoj blizini pozorišta. Na recepciji je stajala vazna puna žutog šiblja. Nasmešio sam se forziciji, pa upitao devojkicu golih ramena:

“Kako se zove ovo cveće na češkom?”

“Zlatjice”, odgovori mi koketna veverica.

Okrlatio sam kada sam bacio torbu u sobu i, kao jedan ambasador univerzalne simpatije, pohrlio na ulicu. Nisam se osećao kao stranac, verovatno iz zablude. Pun dobrog predubedenja, njuškao sam po čoškovima, i brojao zelenoglave patke na Vltavi.

To mi nije bilo dovoljno, pa sam razvio krila i nad dvorčicama i kupolama zalajao u vetar. Leteo sam nad vetrokazima i sa krovova brao visibabe. Kakve se sve bronzane figure nisu tu jatile: krilati mladići, zly orlovi, konji koji se trzaju u zapregama. Kameni medvedi i veprovi švrljali su po starim fasadama. Gipsani majmuni podupirali su balkone i mrštili se nad prozorima.

Posmatrao sam dragocenu ljubaznost ovih ljudi (od koje sam zabeležio i izuzetke). Pešta mi se u poređenju s Pra-

gom činila kao grad sa grimasom. Mastilo je zaplavilo oblake, i veče nas je odvelo u kafanu "Slavija".(42) (...)

(Vladimir Pištalo, *Put u Prag*)

Putopis – književna vrsta koja sadrži opise, dojmove, zapažanja i razmišljanja putnika u stranoj zemlji ili stranom kraju, tokom putovanja. Putopisac često upoređuje stranu zemlju sa svojom, strane običaje sa vlastitim. Zato je dobar *putopis* uvijek i o *nama*, a ne samo o *njima*. Elementi *putopisa* mogu se prepoznati i drugim proznim vrstama, kao u priči *Put u Prag*.

REFREN

Baš sam bio u plavom žaketu
kada sretoh Vasiljević Cvetu.
Da l zbog mene, da li zbog žaketa,
prevari se, okrete se Cveta.
Ja joj rekoh: "Dobar večer, Cveto,
s dopuštenjem – malo bih prošeto..."
Da l zbog mene, da li zbog žaketa,
prevari se i pristade Cveta.
Taman sve to – kad zalaja pseto!
Ja joj rekoh: "Drž se mene, Cveto!"
Da l zbog mene, da li zbog žaketa,
prevari se, pridrža se Cveta.
Beše leto kad je božur cveto,
ode pseto, ja u polje skretoh.
Da l zbog mene, da li zbog žaketa,
prevari se pa skrete i Cveta.
I logično, s obzirom da skretoh,
plavi žaket na livadu metoh.
Da l zbog mene, da li zbog žaketa,
prevari se i spusti se Cveta.

(42) *forzicija*: biljka, žbun iz roda maslina

Prođe leto i još pet-šest leta,
sad se Cveta mojom kućom šeta,
iz razloga ekstra kvaliteta
– da li mene ili mog žaketa.

(Duško Radović, *Plavi žaket*)

U majke je ćerka bila,
k'o dan lepa, k'o cvet čedna,
pa zavole momče jedno, –
bila jednom ruža jedna.

Al' to momče leptir beše
i nju prezre srca ledna,
drugoj momi ruku dade, –
bila jednom ruža jedna.

U crkvu se svati kreću,
razleže se pesma medna,
a sa crkve zvono jeca, –
bila jednom ruža jedna.

(Milorad Mitrović, *Bila jednom ruža jedna*)

Čula jesam da se dragi ženi,
srce moje.
Jagoda malena, jagoda črlena
pozdravi mi v Koprivnici dragoga.

Nek se ženi, to je drago meni,
srce moje.
Jagoda malena, jagoda črlena
pozdravi mi v Koprivnici dragoga.

I ja ću mu u svatove doći,
srce moje.
I ja ću mu lepi dar donesti,
srce moje.
Jagoda malena, jagoda črlena
pozdravi mi v Koprivnici dragoga.

V levoj ruki kitu ružmarina,
srce moje.

V desnoj ruki malenoga sina,
srce moje.

Jagoda malena, jagoda črlena,
pozdravi mi v Koprivnici dragoga.

(Čula jesam, narodna pjesma iz Međimurja)

Refren – ponavljanje *stih*a na kraju *strofe* (ili riječi, ili grupe riječi, na kraju *stih*a) ili ponavljanje cijele jedne *strofe*. Takvo ponavljanje doprinosi jačem povezivanju dijelova pjesme u cjelinu. Također, može naglasiti određenu misao, koja ponavljanjem dobija na važnosti, ili se, kao u pjesmi *Plavi žaket*, može iskoristiti za *gradaciju* (ponavljanje sa sitnim izmjenama koje pojačavaju odnos među *likovima*). Najzad, čitalac *refren* doživljava kao potvrdu svojih očekivanja, što mu u pravilu pričinjava zadovoljstvo. Ponavljanje je osnovni element *ritma* pa *refren* i tu može imati važnu ulogu. U muzici se *pripjev* (drugo ime za *refren*) najlakše zapamti i najčešće pjevuši pa ga estradni tekstopisci često koriste.

RETARDACIJA

Glava peta

Ona je upravo kao neka epizoda. Kao epizoda uzeta, ona je, istina, malo poduža, ali uzeta kao roman, ona je ipak kratka; jer ona i nije upravo ništa drugo nego jedan kratak senzacioni – ali za roditelje vrlo poučitelan – roman, u kome su junaci mladi Mitance Petrakijev i neka Švabica Hermina... Sve ovo moralo se ispričati da vide čitaoci pred kakvim je ambisom vrlo lako mogao biti i naš junak Mane kujundžija.

(Stevan Sremac, *Zona Zamfirova*)

U osamnaestom pjevanju (poglavljju) čuvenog Homerovog epa *Ilijada*, u trenutku kada glavni junak, Ahilej, oplakuje

svog poginulog prijatelja Patrokla, i sprema se na osvetu, njegova majka, božica Tetida, odlazi kod Hefesta, jednog od olimpijskih bogova, boga vatre, s molbom da njenom sinu iskuje novo oružje (jer je staro pripalo Patroklovom ubici). Čitalac je nestrpljiv da otkrije kako će se Ahilej osvetiti, ali Homeru je zanimljivije da opiše Hefestov rad. I mi čitamo kako se vatra u njegovoj kovačnici raspiruje, i kojim sve slikama on ukrašava štit. Evo kako, pored slika grada, i pastirskog života, Hefest *iskiva* u štitu slike sela:

Načini pitomu oranicu, masnu i plodnu.
 široku, trojačenu, a mnogo je bilo orača
 koji okretahu jarme i gonjahu tamo i amo.
 Kad bi okrenuli već i na kraj oranici stigli,
 svakom bi čovek pristup'o i u ruke dav'o mu pehar
 medenog vina i oni duž brazda bi kretali natrag
 hoteći opet da stignu do međe prostrane njive;
 ona se crnela ozad i beše oranoj slična,
 mada bejaše zlatna, – divota zanago beše.
 Zatim napravi polje na kojem su žetvari želi
 visoki usev držeć' u rukama srpove oštre,
 rukoveti jedne po brazdama padahu gusto,
 druge vezači u snoplje vezivahu gužvama slamnim.
 Tri su bila vezača, a ozad su išli dečaci,
 kupili rukoveti pod rukom ih noseći te ih
 njima dodavali hitro. Među njima čuteć' na brazdi
 staj'o je kralj sa žezlom u ruci radosna srca.
 Podalje od njih pod hrastom gласnici pripremahu gozbu
 velikog zaklavši vola i baveć' se njime, a žene
 belo su mesile brašno, za žetvare kuvale ručak.
 Vinograd izradi potom i velik i obilan grožđem,
 lep i zlatan, te svi već grozdovi bejahu crni,
 a na srebrnom kolju se vite povijahu loze.
 Na obe strane šanac od čelika plavog povuče,
 a od kalaja plot, a jedna bejaše staza
 kojom su išli berači kad vreme svane za berbu.
 Devojke mlade i momci pored njih veseli slatko

nošahu medeno grožđe u koševima pletenim.
 A među njima dečak u sredi u formingu zvonku
 udarao je ljupko i Linovu pesmicu dragu
 nežnim pevao glasom, a oni po njegovoj pesmi
 igrom, ujukanjem, klikom, skakutanjem praćahu njega.(43)
 (Homer, *Ilijada*)

Retardacija – usporavanje *epske radnje* pomoću *digresije* (dužeg opisa nekog predmeta, osobe ili događaja koji ne razvija *fabulu*), *epizode* (veća *digresije* koja se može izdvojiti kao samostalna cjelina, a da ne naruši *fabulu*) i *ponavljanja* (riječi, *stihova* ili cjelina s ciljem podsjećanja na ranija dešavanja). Za *retardacijom* pisci posežu iz različitih razloga, od kojih je namjera da odgode rasplet i produže *napetost* jedna, a potreba da neki detalj istaknu i daju mu važnost druga.

RIMA

U dubine morske tami
 mnoga kaplja tužno čami,
 val je zove, zrak je mami,
 svaka rada da se diže
 te da stiže suncu bliže.
 Al' tek ona svetla biva
 što s oblaka padne siva
 pa je sunčev plam celiva,
 da se zasja i preliva
 na divotu sveta živa.
 Tako su i prosci Tvoji:
 ko da bira, ko da broji?
 Koga takne Tvoja ruka,
 oko Tvoje kog prosuka,
 biće vredan toga struka,

(43) *trojačiti*: treći put preoravati njivu; *forminga*: žičani muzički instrument sličan harfi; *zanažo*: zaista, odista

toga lica, toga **guka**,
tih milina i tih **muka**,
biće vredan, kako **ne bi**,
blago **Tebi!**

(Laza Kostić, *Gospođici L.D. u spomenicu*)

Doziveo sam strasnu **traumu**
Kada su u nasu **sumu**
Dosli lovci da **love**
Nas sirote **zecove**

(Miodrag Stanisavljević, *Zec s govornom manom*)

Važno je, možda, i to da **znamo**:
čovjek je željen tek ako **želi** –
i ako sebe celoga **damo**,
tek tada i možemo biti **celi**.
Saznaćemo tek ako **kažemo**
reči iskrene, **istovetne**.
I samo onda kad i mi **tražimo**,
moći će neko i nas da **sretne**.

(Miroslav Antić, *Opomena*)

Moj đed ima važnih **stvari**:
lula, štap i **naočari**...

Iz svakog mu džepa **vire**,
lomi stakla i **okvire**.

Kad su neke, tako, **zgodne**
kaže: Viđu ka u **podne!**

S drugim vidi – ide **neko**,
– e, te su mi za **daleko**.

S ovim vidim svaku **ćizu**,
– e, ove su baš za **blizu**.

Naočari – čudna sprava,
sa ovima viđu mrava!

Jedne puno znače dedu
za čitanje, za “Pobjedu”.

Po varoši ded tumara
ponekad bez naočara.

Zagubi ih, ljutit skoči,
– ma đe su mi druge oči?
Bez cvikera – to je mōra,
ko kuća si bez prozora.

Kad ih turi smijeh sine,
vidi dalje od – daljine.

(Dragan Radulović, *Naočari moga đeda*)

Rasli smo između guvernanti, krizantema,
čokolade, poljubaca, maminog miraza
i tate koji se vazda na nešto odlučno sprema.
Rasli smo danju u bašti,
noću u belom krevetu
i uplašeno se čudili svetu tajni, spletaka,
strini, ujni, kujni, tetaka
i strašnih priča dede
o džinu koji pod zemljom,
u rupi
ljude jede
i o seljacima koji govore srpski
jer su glupi.(44)

(Oskar Davičo, *Detinjstvo*)

(44) *guvernanta*: privatna učiteljica i vaspitačica u bogatim porodicama

Hladno poput leda visi na duvaru
 usred nijema dvorca smrti i praznine.
 Kroz mrak gole sobe trenutačno sine
 uvijek budno, slično noćnome čuvaru.

Ne odvraća više sjajnu sliku staru
 raskošna gospodstva, mrtva usred tmine.
 Svemu tomu bilo suđeno da mine
 i da pođe na sud bogu gospodaru. (...)
 (Tin Ujević, *Ogledalo*)

Rima – (kaže se još i *slik*) potpuno ili približno podudaranje glasova (poželjno je i akcenata) na kraju dvaju ili više *stihova*. Način na koji se ponavljaju jednaki završeci *stihova* određuje vrstu *rime*, koja može biti *parna* (rimuju se prvi stih s drugim, treći s četvrtim, *shema rime* je tada aa bb cc..., kao u pjesmi *Zec s govornom manom* ili Naočari moga đeda), *ukrštena* (rimuju se prvi s trećim i drugi s četvrtim stihom, *shema* je ab ab cd cd..., kao u pjesmi *Opomena*), *obgrljena* (rimuju se prvi s četvrtim, a drugi s trećim stihom, *shema* je abba abba, kao u pjesmi *Ogledalo*), *nagomilana* (rimuju se svi stihovi u *strofi* ili pjesmi, *shema* je aaaa, kao u Vijonovom *katrenu*) i *isprekidana* ili *nepravilna* (*Detinjstvo*).

Prema tome koliko se slogova ponavlja razlikuju se *muška* (jednosložne riječi *put* – *skut*), *ženska* (posljednji slog i samoglasnik ispred: *diže* – *bliže*, *love* – *zecove*) i *srednja* ili *dječija* ili *daktilska rima* (podudaraju se dva zadnja sloga i samoglasnik ispred: *celiva* – *preliva*).

Razlog da se pjesnici odluče za *rimu*, a ne za *slobodni* ili *nevezani stih* (odsustvo *rime* u pjesmi) jeste da označe i naglase stih kao važnu cjelinu u pjesmi. Osim toga *rima* određuje *ritam* i doprinosi čvrstini *kompozicije*.

Lijep primjer *rime* nude dvije verzije prevoda jednog *katrena* (*strofa* ili *pjesma* od četiri stiha) francuskog pjesnika Fransa Vijona. (Prevodilac Kolja Mićević je ovaj *katren* preveo na preko tri stotine različitih načina, u knjizi *Štrik i šija*):

IV

Ja sam Fransoa, kletu momče,
život mi sred Pariza poče,
a vrat moj znaće ispod omče
kol'ko mi teži tur siročē.

IX

Ja sam Fransoa, bol me bije,
sin pariske sam familije,
a taj će konop da otkrije
teret mog tura ispod šije.

Zanimljivo je i šta o rimovanju kaže jedan stari profesor:

Pesništvo u stihu i sliku – malo je čudan zanat, u svojoj celine, ceni se više no što zaslužuje. Reći “zrak”, pa hteti reći “svetlost”, a morati reći “mrak”, – pisati slogom u kome je tek svaki treći ili četvrti stih napisan zbog misli, a po dva tri na četiri zato da bi se “zaturio trag” i opravdao slik, – i pisati tako kroz dugi niz stihova, – i celog svoga veka, – posao je zaista neobičan, i opravdan samo u jednom slučaju: onda kada je sasvim uspeo, kad – ispavši sjajno za rukom, sve sitne “prevare” budu zaboravljene, i čitalac, savladan i pokoren poslednjim uspehom, nema vremena da zapazi koliko u dnu takvoga posla ima neprirodnoga i izveštačenoga.

(Bogdan Popović, *Predgovor Antologiji novije srpske lirike*)

RITAM

Munjom opaljen grm na surom proplanku stoji,
K'o crn i mračan div. I guste travice splet
Gordi mu uvija stas; – i gorski nestašan lahor
Leluja šaren cvet.

(Vojislav Ilić, *Grm*)

Bio jednom jedan stvor...
čućao na čučī,
sedeo na sedi,
gledao na gledī,

čekao na čeki,
kopao na kopi,
ključao na kljuci,
plakao na plaki,
svirao na sviri,
skakao na skaki,
pevao na pevi,
dremao na dremi
spavao na spavi.

(Duško Radović, *Bio jednom jedan stvor*)

Sve je bijelo, sve je bijelo:
grad i selo, polje, gaj.
Cijelog dana, veče cijelo
svud se blista bijeli sjaj.

Bijela breza, bijela staza,
bijela zvijezda, bijeli cvijet,
bijela brada djeda Mraza,
svud pahulja bijelih let.

Sve je bijelo, sve je bijelo:
bijela rijeka, bijeli brijeg.
Cijelog dana, veče cijelo
tiho sipi prvi snijeg

(Gustav Krklec, *Prvi snijeg*)

Ne želim misliti, a kamoli govoriti, o tome kako je i u šta
prošlo njenih šest godina, **ne želim** se sjećati njenih suza u
vrtiću, **ne želim** ni pokušavati pronaći sve što je iza nas os-
talo.

(Lamija Begagić, *Kumulonimbus*)

Ritam – pravilnost i brzina ponavljanja naglašanih i nena-
glašanih elemenata u nekom nizu, naprimjer glasnih i ti-
hих tonova u muzici. U književnosti se vezuje obično za *lir-*

sku pjesmu, gdje se odnosi na broj i raspored naglašenih i nenaglašenih slogova u *stihu*, ili na odnos dužih i kraćih *stihova*, ili na vrstu *rime* ili uopšte na ponavljanje riječi, grupa riječi i glasovnih grupa.

Ritam doprinosi utisku koji pjesma ostavlja na čitaoca. Naprimjer, radost zbog prvog snijega (Krklec) pojačana je brzim, veselim, pravilnim smjenjivanjem naglašenih i nenaglašenih slogova. Isto je i sa pjesmom *Bio jednom jedan stvor*, jer se kratki *stihovi* iste dužine (šest slogova) brzo smjenjuju, vrlo slični po zvuku (na istim mjestima u *stihu* ponavljaju se samoglasnici o – a – i), zbog čega cijeli iskaz liči na neku dječiju *brojalicu*. (Inače je u *brojalicama* ritam važniji od smisla. Djeca i ako ne znaju šta znače, bez problema ih tačno ponavljaju: *en, ten, tini, savaraka tini...*) Mak Dizdar ima jednu pjesmu (*Pastir Pastirici kao i Kralj Kraljici*) koja liči na *brojalicu*:

Liblaliga linelima
lido lioličilinjeg livilida.
Lidraliža lisi limi
liod lioličiliju.
Lidraliga.

Ritam, međutim, ima i prozna rečenica, bilo da je složena iz više prostih, koje imaju istu šemu ili se povezuju na način *anafore* (L. Begagić), ili se prosto u njoj poštuju pravilnost u smjeni naglašenih i nenaglašenih slogova.

Ritam u književnom tekstu odnosi se na jezik (na njegovu zvučnost) ali i na druge stvari. Naprimjer, kratki *dijalozi* čine *ritam* bržim, *paralelna radnja*, u kojoj se smjenjuju dvije naporedne priče, također će ubrzati *ritam*; i obrnuto, duge rečenice, česti *opisi* ili dugi *monolozi* usporavaju *ritam*.

Ritam u književnom tekstu doživljava se kao signal uređenosti jezika, kojoj također treba naći svrhu (zašto baš taj, takav *ritam*, šta se njime postiglo), pa je i to jedan od razloga zašto književnost treba čitati pažljivije, pokušavajući razumjeti smisao autorovih izbora, rješenja, postupaka...

ROMAN

Ako vas stvarno zanima sve ovo, verovatno ćete prvo hteti da saznate gde sam rođen, kakvo je bilo moje bezvezno detinjstvo, šta su moji radili u životu pre nego što su me dobili i još masu takvih gluposti a la David Koperfeld, ali nisam baš raspoložen da se upuštam u te stvari.

Jesen, i život bez smisla.

Pješake treba voljeti.

Sve srećne porodice nalik su jedna drugoj, svaka nesrećna porodica nesrećna je na svoj način.

Neko mora da je oklevetao Jozefa K., jer je, iako nije učinio nikakvo zlo, jednoga jutra bio uhapšen.

Mnogo godina kasnije, pred strojem za streljanje, pukovnik Aurelijano Buendija morao je da se seti onog dalekog popodneva kada ga je otac poveo da vidi led.

Istorija Hansa Kastorpa koju hoćemo da pričamo, ne njega radi (jer će čitalac u njemu upoznati jednog običnog, iako simpatičnog mladog čoveka), već same priče radi, koja nam u najvećoj meri izgleda vredna pričanja (pri čemu bi u korist Hansa Kastorpa ipak trebalo spomenuti i da je to njegova istorija i da se svakom ne događa svaka istorija): ta istorija vraća nas daleko unazad, ona je tako reći već sasvim prevučena dragocenom istorijskom patinom i treba je bezuslovno pričati u najdavnijem prošlom vremenu. To ne bi bilo od štete po priču, već pre od koristi; jer priče treba da pripadaju prošlosti, i što su dalje u njoj, da tako kažemo, utoliko bolje po njih u njihovom svojstvu kao priče, a bolje i po pripovedača, tog tihog čarobnika perfekta.

Početak jula, za vreme strašnih vrućina, jedan mladić izađe pred veče iz svog sobička koji je uzeo pod kiriju od stanara u S-skoj uličici, pa se polako i nekako neodlučno uputi K-nom mostu.

Pozivam za svjedoka mastionicu i pero i ono što se perom piše;

Pozivam za svjedoka nesigurnu tamu sumraka i noć i sve što ona oživi;

Pozivam za svjedoka sudnji dan, i dušu što sama sebe kori;

Pozivam za svjedoka vrijeme, početak i svršetak svega – da je svaki čovjek uvijek na gubitku.

Stameni, punački Bak Maligen pojavio se na vrhu stepeništa, svečano noseći zdelu sapunice na kojoj prekršteno behu položeni ogledalce i britva.

Plavi poput čelika i laki, pokretani slabim, jedva primetnim suprotnim vetrom, pohrlili su talasi Jadranskog mora ususret carskom brodovlju kad je ono, držeći se levo od niskih brežuljaka kalabrijske obale koji su se polako primicali, zaplovilo prema luci Brindizijuma, a sad – dok se sunačan, pa ipak slutnjom smrti prožeta samotnost pučine pretvarala u spokojnu radost ljudske delatnosti, dok su valove, blago obasjane blizinom ljudskog živovanja i boravljenja, naseljavali raznoliki brodovi, sad kad su ribarske barke, nošene mrkim jedrima, već svuda napuštale male zaštitne nasipe svih onih mnogobrojnih sela i naseobina duž obale zapljuskivane belom morskom penom, i polazile u večernji ribolov, – more je postalo glatko gotovo kao ogledalo; se-defasto se nad njim rasklopila nebeska školjka, spuštalo se veče, i mogao se osetiti miris drva što sagorevaju u ognjištima kad god bi zvuci života, lupa nekog čekića ili neko dozivanje, doprli otud dovejani strujanjem povetarca.(45)

(45) Sve su ovo prve rečenice nekolicine od velikih, važnih, dobrih romana. Redom:

Roman – prozno djelo sa složenom *radnjom* koju čini više događaja i u koju je obično uključen veći broj *likova*. S obzirom na *temu*, *romani* mogu biti *ljubavni* (Emili Bronte, *Orkanski visovi*), *avanturistički* (Žil Vern, *Put oko svijeta za 80 dana*), *povijesni* ili *historijski* (Valter Skot, *Ajvanho*), *detektivski* (Artur Konan Dojl, *Baskervilski pas*), *naučnofantastični* (Artur Klark, *2001: Odiseja u svemiru*), *humoristički* (Jaroslav Hašek, *Doživljaji dobrog vojnika Švejka*), ali nijedna podjela nije sasvim dobra, jer dobri *romani* uvijek imaju više *tema*. Zapravo se o *romanu* teško može reći išta konačno, jer se on stalno mijenja i kao nijedna druga vrsta prilagođava vremenu i čitaocima.

Historijski roman je roman čija se radnja dešava u bližoj ili daljoj prošlosti u odnosu na vrijeme pisanja i u kojem se, bilo kao glavni ili sporedni likovi, pojavljuju historijske ličnosti. Historijske prilike, običaji i odnosi među ljudima nastoje se prikazati vjerno, čemu nerijetko služe detaljni *opisi*, *govor likova* i sl. Međutim, i sami *zapleti* kroz koje prolaze *glavni junaci* često su plod mašte, a mnoge detalje, koje pisci ne znaju i ne mogu znati, oni izmišljaju. Zato *historijski roman* ili film ne može biti jedini izvor našeg znanja o prošlosti!

Ako vas stvarno... (Džerom Selindžer, *Lovac u žitu*)

Jesen, i život... (Miloš Crnjanski, *Dnevnik o Čarnojeviću*)

Pješačke treba... (Ilj i Petrov, *Zlatno tele*)

Sve srećne porodice... (Lav Tolstoj, *Ana Karenjina*)

Neko mora da je... (Franc Kafka, *Proces*)

Mnogo godina kasnije... (Gabrijel Garsija Markes, *Sto godina samoće*)

Istorija Hansa Kastorpa... (Tomas Man, *Čarobni breg*)

Početak jula... (Fjodor Mihailovič Dostojevski, *Zločin i kazna*)

Pozivam za svjedoka... (Meša Selimović, *Derviš i smrt*)

Stameni, punački... (Džejms Džojls, *Uliks*)

Plava poput čelika... (Herman Broh, *Vergilijeva smrt*)

SATIRA

Ta tu skoro, biće ovih dana,
sa'ranismo jednog božjeg raba.
Čitali ste, vid'li ste paradu,
taj rab božji beše jedna baba..
Zatutnjaše sva četiri zvona,
povrveše kite i mundiri,
povrveše perjanice bojne,
povrveše bezbrojni šeširi.
Svi majori debeli i suvi,
oficiri cela kita sjajna,
pukovnici, s orlom i bez orla,
i još neko, ali to je tajna.
I pravo je, ne tumač' te drukče,
i našta bi tu brbljiva zloba,
i pravo je ta poslednja počast,
ispratiti pokojnu do groba.
Još skorije, biće ovih dana,
sa'ranismo još jedog božjeg raba.
Al' na žalost sviju baba naših,
taj rab božji nije bio baba...
Ne povrve kita i mundiri,
a i kog bi da do groba prati,
i što pođe i što htede poći,
od pola se puta kući vrati.
Potmulo su udarala zvona,
udarala zvona iz budžaka,
a i što bi da se čini dževa,
kad je pratnja srpskoga junaka.
Srpska deco što misliti znate
iz ovoga pouku imate:
U Srbiji prilike su tak'e,
babe slave, preziru junake,
zato i vi ne muč'te se džabe,
srpska deco, postanite babe.

(Branislav Nušić, *Dva raba*)

Bretschneider umuknu i osvrnu se razočarano po pustoj gostionici.

– Ovdje je nekada visio lik našega cara – opet se zakratko oglasio – upravo ondje gdje sad visi zrcalo.

– Je, imate pravo – odgovorio je gospodin Palivec – visil je tam i srale su po njemu muhe, pa sam ga metnul na tavan. Znete, još bi si neko mogel dozvoliti nekakvu primjedbu, pa bi iz tog mogle ispasti nekakve neugodnosti. Baš bi mi to falilo.

(Jaroslav Hašek, *Doživljaji dobrog vojnika Švejka*)

Jedared sam video na ulici otkinuto dugme, sjajno dugme od policijske uniforme, zagledah se u njegov čarobni sjaj, i taman htjedoh proći, pun nekih setnih misli, dok mi odjednom zadrhta sama ruka, pa pravo kapi; glava se sama prikloni zemlji, a usta mi se razvukoše na prijatan osmeh kojim obično svi mi starijeg pozdravljamo. (...)

Večerao sam dobro i po večeri čačkao zube, a zatim, pošto sam tako kuražno i savesno upotrebio sva svoja građanska prava, legao u postelju i uzeh knjigu da bih pre zadremao. Ubrzo mi je knjiga ispala iz ruke, pošto je naravno ispunila moju želju, i ja sam zaspao kao jagnje s mirnom savešću, jer sam potpuno izvršio sve svoje dužnosti.

(Radoje Domanović, *Danga*)

Te dvije silne države (Lilliput i Blefuscu) vode, (...) već trideset i šest mjeseci najljući rat. Otpočeo je ovakvom zgodom: priznaje se svagdje, prvobitni je način da se jajetu, kad bi da ga jedeš, razbija tušika; ali djed sadašnjega veličanstva, dok je bio dječak, htio jednom da pojede jaje, pa kad ga je razbijao po starinskom običaju, desilo mu se da je posjekao prst; nato car, otac njegov, izdao edikt i naložio svojim podanicima, pod prijetnjom velikih kazni, da moraju jajima razbijati vršiku. Tomu je zakonu silno zamjerio narod, te nam pripovijeda naša historija da je zbog toga buknuo šest ustanaka; jedan je car u ustanku izgubio život, a drugi krunu.

Te su građanske bune neprestano poticali vladari blefušćanski, a kad bi se bune ugušile, prognanici su se svagda sklanjali u tu carevinu. Računa se da je jedanaest tisuća ljudi u različita vremena voljelo pretrpjeti smrt nego se pokoriti i razbijati jajima vršiku.(46)

(Džonatan Svift, *Guliverova putovanja*)

Satira – književno djelo kojim se podsmijehu i poruzi izvrgavaju ljudske slabosti i smiješne strane društvenih grupa, nosilaca vlasti ili društava u cjelini. *Satira* je često korištena kao sredstvo političke borbe. Primjeri satiričkih književnih djela su: *Životinjska farma* Džordža Orvela, *Ja-zavac pred sudom* Petra Kočića, *Pohvala ludosti* Erazma Rotterdamskog.

Navedeni odlomci iz *Gulivera*, o ratu zbog neslaganja s koje strane valja razbiti kuhano jaje (one gdje je *tušika* ili one gdje je *vršika*) govore o besmislenosti ratova u svijetu i ništavnosti razloga zbog kojih se vode, odnose se na cjelokupnu ljudsku narav, na vlade i državnike, i na društvene institucije kakve je Svift svojedobno poznao. Vlast se protiv satire bori zabranom, *cenzurom*, a ponekad i oštrije; Nušić je zbog pjesme *Dva raba*, u kojoj ismijava to što je dvorska elita na čelu s kraljem uz velike počasti sahranila majku nekog kraljevog ljubimca a da se sutradan nije ni pojavila na sahrani oficira čuvenog i odlikovanog za hrabrost, bio osuđen na dvije godine zatvora.

SIMBOL

Dokoni mornari, od zabave love
često albatrose, silne morske ptice
na putu nemarne, tihe pratilice
lađa što nad ljutim vrtlozima plove.

(46) *edikt*: naredba vlasti

Na daske od krova spuste ih sputane.
Kraljevi azura, nevešti, zbunjani
belim i ogromnim krilima skunjeni
mašu ko veslima na obadve strane.

Maločas prekrasan, a sad smešan, jadan
krilati se putnik bori s okovima;
s lule jedan mornar duva mu dim gadan
u kljun, drugi mu se ruga skokovima.
Tom knezu oblaka i pesnik je sličan;
on se s burom druži, munjom poji oči,
ali na tlu sputan i zemlji nevičan
divovska mu krila smetaju da kroči.

(Šarl Bodler, *Albatros*)

Teče i teče, teče jedan slap;
Što u njem znači moja mala kap?
Gle, jedna duga u vodi se stvara,
I sja i dršće u hiljadu šara.
Taj san o slapu da bi mogo sjati,
I moja kaplja pomaže ga tkati.

(Dobriša Cesarić, *Slap*)

Simbol – figura u kojoj konkretni pojam u književnom djelu dobija neko drugo, šire, opštije značenje; naprimjer, u navedenoj Bodlerovoj pjesmi, ptica albatros simbolizira pjesnika. Tako isto i *gavran* može simbolizirati smrt, a *jablan* čovjeka. *Simbol* se u poeziji posebno cijeni ako je nov i originalan, što znači da ga čitalac treba prepoznati i odgonetnuti, za razliku od univerzalnih *simbola*, kakvi su, naprimjer, sova (mudrost) ili zmija ovijena oko štapa (liječništvo), koji treba da su svakome poznati i lako prepoznatljiviji.

SOCIJALNA KNJIŽEVNOST

Iskrivljenih poluotvorenih usta bez vale i zara izjurila je mati i stala podignutih ruku nad zgnječeno tijelo koje se prestalo trzati. Ja ne znam... gledao sam samo nju, nisam se micao i htio sam, očajno sam htio da pobjegnem od tog strahovitog trenutka i duboko, duboko začinjala se luda misao: možda sve ovo i nije ovako... nije istina.

A majka je imala široko razrogačene oči. Okamenjen pogled bio je visoko nad krvavom prašnjavom zemljom i sve oko mene, i ja, svi smo se utopili u taj bolan pogled. Ja se ne sjećam da li je, najzad, bilo sunca i prašine i auta i ljudi, ali znam da je bila, i u meni još uvijek kao teret da počiva beskrajno rječita ukočenost majčinih očiju.

Zatim je došao otac. Stajao je zaprepašten, malo ćutao, onda vidjevši majku nepokrivenu namrgodio se:

– Zar ne vidiš da te vas dunjaluk gleda. Šta si izlazila brez vale. Unilazi.(47)

(Zija Dizdarević, *Majka*)

(...) I staje prazne, u kojima se suše
Otkosi davni, ko cvijeće na groblju.
U ponoći tu dođu mrtvih konja duše.
Čuješ ih kako nevidljivu zob zoblju.
Pokazat ćemo ti i stado magle bijele,
Koje se provlači kroz živicu svježju.
O Isuse, to naše ovce izgorjele,
mrtve dolaze i u tor liježu.

(Nikola Šop, *Isus u posjeti kod nas*)

(...) Dijete ne zna da njegovo umorno tijelo u svojoj
povorci grede,
po zakonu podrijetla, po sivom zakonu bijede.

(47) *vale* ili *zar*: tanka prozirna tkanina kojom su muslimanke pokrivala cijelo lice; *veo*; *dunjaluk*: ovaj svijet, ljudstvo na zemlji

Dijete ne zna da jedni sa sobom nose uljene slike i hrtove,
dvorce, lovačke puške, engleske vrtove.

A drugi venu u dvorištu: plijesan ljepljiva, siva,
gdje zamire zvižduk čađavih lokomotiva.

Jedine igračke tu su olovne žlice, stare limene kante,
jedni plove kraj drugih kao ledene sante,
jedni s kletvom, a drugi s frazom od guvernante.

(Miroslav Krleža, *Gospođa u posjeti kod bolesnog djeteta svoje
sluškinje*)

(...) A kada kroz bogate ulice idu,

One se izloga boje.

Jer tamo ima malih mašina

I lutaka na hrpe,

I sve je to lijepo, i sve je to ljepše

No njihova lopta od krpe,

I samo im želje na oči navru,

I djeca i matere trpe.

Tramvaj je pred njima petnaest koraka,

One se boje već prijeći.

Neko ih grubo na ulici gurne,

One ne vele ni riječi

Davno su one već navikle na to

Da ih se gura i gnječi.

(Dobriša Cesarić, *Predgrađe*)

Jednokatna bijela kućica od suhog blata

izgleda poput kakve slike u Louvreu

s automobilskim vratima obojenim u

crvenu, naranžastu, plavu, smeđu,

zelenu, sivu i žutu boju. Da je Van Gogh naslikao

taj prizor, ova ciganska kuća

vrijedila bi milijune.

(Pol Polanski, *Moja omiljena kuća*)

Socijalna književnost – naziv za djela u kojima pisci izražavaju svoje negodovanje zbog društvenih nepravdi u svijetu, za koje bi željeli da se iz društva uklone i iskorijene, pri čemu su u pravilu na strani siromašnih (Cesarić), potlačenih (Krlježa) i obespravljenih grupa Cigana (Polanski), ili žena (Dizdarević).

SONET

Gledam lava u kavezu
Za rešetkom gde tumara
I vidi u parku brezu,
A trom na smrt zaudara.

Povijene glave kroči.
Olinjalu vuče dlaku.
Al kad na tren digne oči
Svako vidi svoju raku.

Bockaju ga deca kradom,
Al on kao da ne haje
No zuri u dalj daleku.

I tek samo u noć neku
Urlikne nad mirnim gradom
Setivši se ko je, šta je.

(Stevan Raičković, *Urlik*)

Kućno poštansko sandučće, i ista te ista dilema.
Izvadim ključ, pa kažem: Bolje, ne otvori!
Na sva ta draga pisma što ih unutra nema
Budi sanduk ćutnje i ništa ne odgovori.
Kažem, pa otvorim, i opet u me zrene,
Ljuta što je budim, crna mačka praznina.
I u jednom kutu, od prijatelja il' žene,
Pisma što neće stići čita paučina.

Ruka tad zatvori sanduk – škrine ključ bez ruke.
Oči još okrznu ime – to gledaju oči bez zjena.
Trenuci otrežnjenja kad saznam da nema me više,
I da se to svakoga jutra napravim od žbuke.
Ničega više nisam ni oblik ni sjena.
I kao samoj sebi samo praznina mi piše.

(Skender Kulenović, *Pisma*)

Neka brak srodnih duša i stvorenja
Zapreka nema: ljubav ljubav nije
Ako se, čim se s mijenom sretne, mijenja
Il skrene vjerom kad se vjernost skrije.

O, ne! to svjetionik jest što ljuta
Olujna mora motri, stamen, jak,
Zvijezda je svakoj barci koja luta
Ne znajuć moć joj, premda joj je znak.

Vremenu Ljubav nije luda bijedna,
Premda joj lik i usne srp mu čeka,
Ne mijenja svakog sata se, ni tjedna,
Već traje sve dok svijeta je i vijeka.

Ako sam dokaz da se varam stoga,
Nit pisah što, nit ljubljaše tko koga.

(Viljem Šekspir, *sonet 116*)

Kako sam bliže svom danu posljednjem
koji obično ljudska stradanja krati
to bolje vidim vreme što neće stati
i nadu mi nestalnu, ludu u njemu.

Kažem mislima: "Nećemo dugo ići
o ljubavi zboreć, pošto tvrdi breg
tela ovog istopiće se ko svež sneg
tamo gdje će pokoj mene i vas stići.

A s njom će nestati i ona nada
od koje su živela naša maštanja,
i nestaće smeh, i plač, i srdnje sati.

I videćemo mi sasvim jasno tada
kako na istom putu sad drugi pati
i da su jalova mnoga ispaštanja.”

(Petrarka, *Kanconijer*)

Sonet – *lirska pjesma* strogo određenog oblika: dva *katrena* i dvije *tercine* (Petrarkin sonet) ili tri *katrena* i *distih* (Šekspirov sonet). Nastao u Italiji, poseban ugled stekao je zahvaljujući *Kanconijeru* Frančeska Petrarke. Forma *soneta* je zahtjevna; pjesnici se i danas često odlučuju za nju, jer tako ispituju i pokazuju svoje pjesničko umijeće. Niz od petnaest *soneta*, povezanih na način da posljednjim *stihom* jednog počinje naredni, pri čemu je krajnji, petanesti, sastavljen od svih prvih/posljednjih *stihova* prethodnih četrnaest *soneta*, naziva se *sonetni vijenac*.

STIH

Aj, kornjača mala
bez mora ostala,
ostala bez mora,
bačena kraj sora.
A Ciganka, mati,
neće da se vrati.
Nema majke, nema,
siročić bez mora,
bačeno kraj sora.
Ovo dete malo
ni kolenke nema;
otac mu je tesar
pa neka je sprema!

(Frederiko Garsija Lorka, *Seviljska uspavanka*)

Zar meni jadnom sva ta divota?
 Zar meni blago toliko sve?
 Zar meni starom, na dnu života,
 ta zlatna voćka što sad tek zre?
 Oh, slatka voćko, tantalskog roda,
 što nisi meni sazrela pre?
 Oprosti moje grešne zalute,
 Santa Maria della Salute.(48)

(Laza Kostić, *Santa Maria della Salute*)

Al jadan onaj ko u glavi
 Sve predvidi i prozre lako
 Ko mrzi reč i delo svako
 Jer smisao im vidi pravi.
 Čiji je duh i srce jedno
 zaledilo iskustvo hladno.

(Aleksandar Puškin, *Evgenije Onjegin*)

Ne pogađam zašto su nas lagali
 da ćemo biti veliki
 – nikada nismo bili manji
 no sad.
 Ne pogađam zašto nam nisu rekli
 da je odrastanje proces našeg
 neprekidnog smanjivanja
 u kome buja
 jedino naša predstava o sebi.
 Ne pogađam zašto nam nisu otkrili
 da je naša slika o sebi
 obrnuto proporcionalna
 njenoj utemeljenosti.
 Verovatno zato što su

(48) *Tantal*, u grč. mitologiji, osuđenik na vječne muke, osuđen da stoji žedan u vodi i gladan pod krošnjom zrelih voćki. Kad bi se sagnuo da pije, voda bi se povukla, kad bi posegnuo rukom da ubere plod, vjetar bi podigao krošnju.

tada već i sami odrasli,
 a roditeljstvo je stanje duha
 u kome je proces proizvodnje laži
 kontinuiran.

(Jasmina Ahmetagić, *Ne pogađam zašto su nas lagali*)

Stih – jedinica ritmički organizovanog jezika (u novije vrijeme najčešće u *lirskim pjesmama*, ali ranije uobičajena u svim književnim vrstama, od *drame* i *epike do romana* i filozofskih rasprava), grafički je prepoznatljiva kao jedan red teksta koji se, osim u rijetkim izuzecima, završava (*lomi*) prije kraja stranice, dok se pri slušanju izdvaja kao jedna ritmička cjelina. Red u pjesmi je kraći od reda u *prozi*, sastoji se od manje riječi, obično odstupajući od uobičajenih govornih konstrukcija, s ciljem da se istakne melodičnost i zvučnost izraza. Tako se pretpostavlja da riječi u *stihu* imaju složenije funkcije i da su bogatije značenjima. Iznimno, *stih* može biti napisan i u više redova (npr. u odlomku iz *drame Sirano de Beržerak*). Razlikuju se *slobodni* i *vezani stih*. Kod *vezanog stiha* jasna ritmička organizacija dosljedno je provedena kroz cijelu pjesmu dok kod *slobodnog stiha* to nije slučaj (J. Ahmetagić). Prema broju *stihova*, *strofe* prepoznamo kao: *distih* (sastoji se od dva stiha), *tercina* (od tri), *katren* (četiri), *sestina* (šest), *oktava* (ili *stanca*, npr. u pjesmi *Santa Maria della Salute*, od osam stihova). Također, prema broju slogova, razlikuju se *dvanaesterac* (stih od dvanaest slogova), *desetarac* (od deset), *osmerac* (osam) *deveterac*, *sedmerac*, *šesterac*...

STIL

Onda bi počela da ide ne znajući zašta i čisto da se vuče kao bolesna... dok, a to odjednom, iznenada, svu je ne obuzme ono "njeno": snaga joj u času zatreperi i sva se ispuni miljem. Oseti kako počinje sva da se topi od neke sladosti. Čak joj i usta slatka. Svaki čas ih oblizuje. Od beskrajne čežnje za nečim oseća da bi jaukala. I tada već zna da je

nastalo, uhvatilo je ono njeno "dvogubo", kada oseća: kako nije ona sama, jedna Sofka. Već kao da je od dve Sofke. Jedna Sofka je sama ona, a druga Sofka je izvan nje, tu, oko nje. I onda ona druga počinje da je teši, tepa joj i miluje, da bi Sofka, kao neki krivac, jedva čekala kad će doći noć, kada će leći, i onda, osećajući se sasvim sama, u postelji, moći se sva predavati toj drugoj Sofki. Tada oseća kako je ova duboko, duboko ljubi u usta: rukama joj gladi kosu, unosi joj se u nedra, u skut, i znajući za Sofkine najtanjanije, najslađe i najluđe želje, čežnje, strasti, grli je tako silno da Sofka kroza san oseća kako joj meso, ono sitno po kukovima i bedrima, čisto puca. Ujutru nalazila bi se daleko od materine postelje i sa zagrljenim jastukom a sva ožnojena. Danju, krijući se i od matere i od svakoga ko bi došao, ceo bi dan presedela tamo iza kuće, u bašti. I tada bi, gotovo kao luda, počela da razgovara sa cvećem. U svakom bi cvetu nalazila po jednu svoju želju, u svakom cvrktu ptica po koji neispevani, neiskazani uzdah i glas neke pesme. I onda bi počela da oseća ono što joj toliko puta dolazilo i što nikada sebi nije mogla da objasni...

(Borisav Stanković, *Nečista krv*)

Prošlo je već mnogo godina, a sve što u Combrayu nije bilo pozornica ili drama moga odlaska na počinak, za mene više nije postojalo, kadli nekog zimskog jutra, kad sam se vratio kući, majka vidje da mi je hladno i ponudi da protiv svoga običaja popijem malko čaja. Isprva odbih, a zatim, ne znam zašto, pristadoh. Ona posla po jedan od onih kratkih i punanih kolača koje zovu mala madeleine, a koji imaju oblik kao da su izliveni u izljebanjoj školjci jakovske kapice. I tako uskoro makinalno prinesoh usnama žličicu čaja, u koji sam stavio komadić madeleine da se razmekša. Bio sam utučen i iznemogao od tog turobnog jutra i perspektive žalosne budućnosti. Ali u istom onom trenutku kad mi je gutljaj čaja, izmiješan s mrvicama kolača, dotakao nepce, ja uzdrhtah, svrativši pažnju na nešto izvanre-

dno što se zbivalo u meni. Preplavilo me neko divno uživanje koje se pojavilo bez ikakve veze s bilo čime oko mene, ali mu nisam znao uzroka. Smjesta mi sve nedaće života postadoše ravnodušne, njegovi mi se porazi učiniše bezopasni, a njegova kratkoća prividna. Bilo mi je kao kad čovjeka opije ljubav, koja isto tako ispunja dragocjenim sadržajem; ili, još točnije, taj sadržaj nije bio u meni, on je bio istovjetan sa mnom. Prestao sam se osjećati slab, bespomoćan, smrtan. Odakle je u mene prodrila ta snažna radost? Osjećao sam da je vezana na okus čaja i kolača, ali da je neizmjerljivo šira od njega i da je sigurno druge naravi. Odakle potječe? Što je značila? S koje strane da joj priđem? Popih drugi gutljaj i u njem ne nađoh ništa više nego u prvome; treći mi dade još i nešto manje negoli drugi. Vrijeme je da prestanem: čini se da moć napitka počinje slabiti.(49)

(Marsel Prust, *U traganju za izgubljenim vremenom*)

(...) A mir, svud je mir, kad raspem što je bilo
i priklonim glavu na ono što me čeka;
na ceo jedan kraj sa kog se vino slilo
i smeh, i divna bestidnost, daleka.

I, tako, bez mora,
preliću život naš, zorama Fruških gora,
I, tako, bez pića,
igraču, do smrti, skokom, sretnih, pijanih, bića.

Lutam, još, vitak, sa šapatom strasnim
i otresam članke, smehom prelivene,
ali, polako, tragom svojim, slutim,
tišina će stići, kad sve ovo svene,
i mene, i mene.

(Miloš Crnjanski, *Stražilovo*)

(49) *Jakovska kapica*: vrsta školjke, slična onoj na Botičelijevoj slici *Rađanje Venere*

Mi obitelj smo svi sjeli u tatinog škodilaka i pičili smo u Emezetu. Tako mi pičimo svake subote u Emezetu u velike šopinge. A isto nekad pičimo i petkom. Mi smo u škodilaku svi opalili pjesmu: "Kupi-ćusi tenk, kad-tad-kad-taaaa-aad..." Onda smo mi parkirali škodilaka ispred Emezete i ugibali smo u veliki market. U velikom marketu smo mi obitelj uzeli kolica i svi smo ih gurali. Tu smo uz kolica još jednom opalili pjesmu: "Kupi-ćusi tenk, kad-tad-kad-taaaa-aad..." Rulja u velikom marketu su ćiribimbili prema našim kolicima sa lakšom zburjuzom. Onda je moja mama rekla: "Ekipa, idem ja najprvo do frižidera sa spizom uzet nešto za njupu! Mislila sam jedno kil taljanskog parmezana i jedno kil rezanog pršuta, a?" Tata je njoj rekao: "Ako je dobar taljanski parmezan, uzmi jedno dva kila, mišu, nemoj da nam usfali!" Mama je rekla: "Okej, okej! I onaj norveški dimljeni losos šta ti se zadnji put svidijo, a? Da uzmem jedno četiri-pet paketa?" Tata je rekao: "Može, maćak, može! (...)

(Viktor Ivančić, *Velika kolica* iz *Dnevnik Robija K.*)

Stil – onaj izbor riječi i način njihovog povezivanja koji kazivanje čini prepoznatljivo osobenim, drugačijim od uobičajenog, svakodnevnog i opšteg. Izbor se odnosi prije svega na vrste i brojnost riječi, a načini povezivanja na njihov redosljed, na kombinovanje koje rezultira *stilskim figurama*. Na *stil* se može gledati i kao na više ili manje namjerno i smišljeno nepoštovanje strogih jezičkih pravila, na odstupanje od *normalnog*, kojim pisac cilja privući pažnju i istaći, naglasiti smisao onoga što ima namjeru reći. (Naprimjer, način na koji Crnjanski koristi zarez.)

Tako nečiji *stil* može biti drugačiji i poseban po, naprimjer, velikom broju pridjeva, ili po izrazito dugim rečenicama, ili čestim *poređenjima*, ili po korištenju dijalektizama i žargona (Ivančić). Praktično je ovaj spisak neiscrpan.

Vjeruje se, uglavnom s pravom, da svaki čovjek ima svoj *stil*, ali je to u *književnosti* izraženije i važnije nego u svako-

dnevnom govoru. Pisci obično vode računa o tome kako će nešto reći, te im je ponekad to *kako* važnije nego *šta*.

Pisci nastoje govor *pripovjedača* učiniti različitim od govora *likova*, a u djelima s više *likova* trude se govor onih važnijih i istaknutijih učiniti posebnim. Naročito je zanimljivo (i važno!) u pripovijedanju u trećem licu prepoznati, čak i unutar jedne rečenice, kad *pripovjedač* govori svojim *stilom* a kad preuzima govor (i mišljenje, stavove, *perspektivu*, tj. *tačku gledišta*) nekog od *likova*.

Stilske figure – postupci upotrebe i povezivanja riječi čiji je cilj izoštriti i naglasiti smisao onoga što se kazuje (a ne samo, kao što se obično misli, *ukrašavanja*) i pridobiti i zadržati pažnju onoga kome se kazuje. *Stilske figure* su opisane i imenovane (naprimjer, *epitet*, *poređenje*, *oksimoron*, *hipalaga*(50)), ali *stil* neće postati ljepši i bolji njihovim pukim gomilanjem. Ljepota *stilskih figura* je u njihovoj opravdanosti, u činjenici da se bez njih ili drugačije neka stvar ne bi mogla tako jasno i potpuno izreći, ili da bi ostavila slabiji utisak, ako bi uopšte mogla značiti isto.

Riječi same po sebi nisu ni lijepe ni ružne, ni čiste ni priljave, ni bolje ni gore. One se takvima prepoznaju u upotrebi, u službi misli koja se kazuje. O tome govori Jaroslav Hašek, u pogovoru prvoj knjizi *Doživljaja dobrog vojnika Švejka*:

Ukoliko je bilo potrebno upotrijebiti poneki snažan izraz koji je u stvarnosti i pao, nisam se libio da ga upotrijebim, upravo onako kako se to i dogodilo. Opisivati ili stavljati točkice smatram najglupljim prenemaganjem. Takve riječi se upotrebljavaju i u parlamentima.

Još je davno bilo ispravno rečeno da dobro odgojen čovjek može čitati sve. Nad onim što je prirodno, zaustavit će se samo najveće svinje i rafinirane prostačine koje se u svo-

(50) Kad se kretanje pripisuje ne onome ko se stvarno kreće, nego onome što je nepokretno, kraj čega se prolazi: *Gle, seoske kuće bele / kao strele / tek prolete / Pored puta stabla vita / šiblje, žita, / lete, lete.* (Desanka Maksimović, *Vožnja*); *Oko mene se vrte polja / i šume i sve se vrti / i svet je ogromna / i teška / zakovitlana / vrteška.* (Oskar Davičo, *Detinjstvo*)

jem najmizernijem lažnom moralu ne osvrću na sadržaj, već se uzrujano bacaju na pojedine riječi. Prije nekoliko godina čitao sam kritiku neke novele u kojoj se kritičar uzrujavao nad time što je autor napisao: "Izšmrknuo se i obrisao nos." Jer se, navodno, to kosi sa svime estetskim i uzvišenim što literatura mora dati narodu.

To je samo mali primjer kakva se goveda rađaju pod suncem. Ljudi koji se zaustavljaju nad jakim izrazom, jesu kukavice, jer ih stvarni život iznenađuje, a upravo ti slabašni ljudi najveći su uništavatelji kulture i karaktera.

Koliko *stil* može uticati na sadržaj, *fabulu*, pokazao je Rejmon Keno u svojoj poznatoj i popularnoj knjizi *Stilske vježbe*. Jednu svakodnevnu scenu iz gradskog prevoza (*Beleška*) stilski je varirao na skoro stotinu načina, pokazavši koliko je izbor riječi povezan s *tačkom gledišta*, a ona opet sa smislom priče:

Beleška

U autobusu S za vreme najveće gužve. Jedan tip od svojih dvadeset šest godina, sa dugim vratom kao da su mu ga istegli i sa šesirodrom na kome traku zamenjuje uzica. Ljudi silaze. Pomenuti tip otresa se na svog suseda. Prebacuje mu da ga ovaj gurne svaki put kada neko prođe. Glas piskutav i zloban. Kada ugleda jedno slobodno mesto, hitro se ustremi na njega. Dva sata kasnije sretnem ga ponovo kod Kur de Roma, pored stanice Sen Lazar. Sada je u društvu nekog svog druga koji mu kaže: "Trebalo bi da daš da ti se prišije jedno dugme na kaputu." Pokazuje mu gde (na razrezu) i zašto.

Precizno

U autobusu na liniji S, dugom 10 metara, širokom 3 metra, visokom 6, na 3 km i 60 m od polazne stanice, u trenutku kada je bio pod opterećenjem od 48 ličnosti, tačno u 12 časova i 17 minuta, jedna ličnost muškog roda, stara 27 godina 3 meseca i 8 dana, visine 1 m i 72 cm, težine 65 kg, broj

šešira 35 cm, dužina pantljike 60 cm, obrati se jednom čoveku od 48 godina, 4 meseca i 3 dana, visine do 1 m i 68 cm, težine 77 kg, sa 14 reči čije je ukupno trajanje bilo 5 sekundi i koje su aludirale na prisilno premeštanje od 15 do 20 centimetara. On zatim sede na nekih 1 m i 10 cm dalje. Ravno 57 minuta kasnije on se nalazio na 10 metara od stanice Sen Lazar, ulaz u predgrađe, i šetao se tamo-amo stazom od 30 metara dužine, a sa jednim drugom od 28 godina, visine 1,70 m, težine 71 kg, koji mu je dao savet od 15 reči: da premesti u pravcu zenita jedno dugme od 3 centimetra u prečniku.

Recenzija izdavača

U svom novom romanu, u kojem ne nedostaje ovom piscu već svojstvena toplina, romansijer X, čija su nam mnoga remek-dela već poznata, potrudio se da izvede na scenu samo vrlo izrazite ličnosti koje se kreću u jednom poznatom i svima, starima i mladima, bliskom svetu. Radnja romana zbiva se, dakle, u jednom autobusu, gde se junak ove povesti susreće s jednom dosta zagonetnom ličnošću koja započinje s njim svađu. U završnoj epizodi čitalac će se ponovo sresti sa misterioznim junakom koji sad s napregnutom pažnjom sluša savete svog prijatelja, jednog čuvenog dendija. Ceo roman odiše ljupkom i u isto vreme tajanstvenom atmosferom koju je naš romansijer uspeo da naslika s neobičnom spretnošću.

Aleksandrinci

Jednog dana na tom autobusu S
 Videh jednog tipa što psovaše bes-
 No, mada je oko svog glupog šešira
 Umesto pantljike vezo parče šnira.
 Psovao je besno, bez mere i straha,
 Momak duga vrata i smrdijiva daha,
 Jer jedan građanin, reklo bi se veći,
 Gurko ga, izgleda, kada bi trčeci
 Prispeo zadihan neki putnik što je
 Hitao na ručak u gnezdašce svoje.

Al' svađa se stiša: bojeći se bede,
 Tip, spazivši mesto, pojuri i sede.
 Kako sam se vraćo istim putem, sleva
 Videh opet njega gde besposlen zeva,
 Praćen jednim drugom koji mu tad reče:
 "Da premestiš dugme, to je sad najpreče."

S gaćama bez gaća

Jednog dana s gaćama oko podne bez gaća na zadnjoj s gaćama platformi bez gaća autobusa s gaćama skoro punog bez gaća spazih s gaćama jednog čoveka bez gaća koji je imao s gaćama dugačak vrat bez gaća i jedan šesir s gaćama sa pantljikom bez gaća umesto trake s gaćama. Odjednom on počeo bez gaća da psuje s gaćama svog suseda bez gaća koji mu reče s gaćama gazi bez gaća po nogama s gaćama svaki put bez gaća kada neko s gaćama od putnika bez gaća prođe pored njega s gaćama. Zatim on sede bez gaća jer se pojavi s gaćama jedno slobodno mesto bez gaća.

Malo kasnije s gaćama videh ga ponovo bez gaća pred stanicom Sen Lazar s gaćama s jednim prijateljem bez gaća koji mu je davao s gaćama savete o modi bez gaća.

(Rejmon Keno, *Stilske vežbe*)

ŠANSONA

Zaboravit treba sve što je moguće.

Onog koga nema.

Vrijeme rastanka, izgubljeno vrijeme.

Treba znati kako preboljeti sate što ubiti mogu
 udarcima svojim samo srce sreće

Nemoj, nemoj ići

Nemoj, nemoj ići

Poklonit ću tebi svaki biser kiše

iz onih zemalja gdje ni kiše nema.

Prokopat ću zemlju sve do iza smrti,

da ti skrijem tijelo svjetlošću i zlatom.

Stvorit ću zemlju gdje će ljubav biti i vladar i zakon.

Ti kraljica moja.
Nemoj, nemoj ići
Nemoj, nemoj ići
Izmislit ću za te besmislene riječi, a ti ćeš ih znati.
Pričat ću ti priču o zaljubljenima
što vidješe svoja srca gdje se ljube.
Pričat ću ti priču o onome kralju što je davno umro,
jer te nije sreo.
Nemoj, nemoj ići
Nemoj, nemoj ići
Dešava se često da izbije vatra iz starog vulkana
što je davno umro. I, čini se, ima
izgorjele zemlje koja žitom rodi bolje nego druga.
A kad dođe veče i upali nebo zar se stopit neće crveno i
crno?
Nemoj, nemoj ići
Nemoj, nemoj ići
Plakat više neću, govoriti neću.
Sakrit ću se negdje samo da te gledam kako plešeš sretna,
samo da te slušam, kako pjevaš sretna.
I samo ću biti sjena tvoje sjene,
sjena tvoga psa.
Nemoj, nemoj ići
Nemoj, nemoj ići
(Žak Brel, *Nemoj, nemoj ići*)

(...) Još je bila tako mala
Samo svjetlost samo pjena
Još je bila što da kažem
Niti dijete niti žena
Kao cvijet u praznom polju
Njena glava plava snena
Kao da je među ljude
Bila vjetrom donesena
Milena, Milena
(Arsen Dedić, *Milena*)

Šansona – popularna pjesma, obično ljubavnog ili satiričnog sadržaja, s lakom muzikom i *refrenom* koji se lako pamti. *Šansone* su nastale u Francuskoj odakle im potječe i ime.

TARIH

Ćupriju podiže koja podsjeća na lúk duge
Allahu moj! Ima l' na svijetu po ljepoti drúge?
Jedan je derviš zadivljen stao i rekao riječi:
“Ostavícemo ćupriju a mi ćemo proći”
Godine 974. H. (1576–77.)

(Derviš-paša Bajezidagić, *Tarih o gradnji mosta u Mostaru na Neretvi*)

Tarih – natpis u *stihovima* na objektima od javnog značaja pisan arapskim jezikom. Posljednji *stih* skriva datum događaja kome je tarih posvećen (naime, svako arapsko slovo ima i brojčanu vrijednost).

TRAGEDIJA

HAMLET O, ja umirem, Horacije;
već moćni otrov posve svladava moj duh.
Iz Engleske ja neću dočekati vijesti;
No proričem da izbor će za kralja pasti
Na Fortinbrasa. Na umoru za njega glasam;
To mu reci, i pričaj mu o djelima
Što mene su potakla – Ostalo je šutnja.

(Umire.)

HORACIJE: Sad puca plemenito srce. – Laku noć,
Mili kneže; nek jata anđela te pjesmom
Uzibaju u mir! Što znači da se bubanj primiće?
(Čuje se koračnica.)
(Ulaze Fortinbras i engleski poklisari, s bubnjem, zastava-
ma i pratnjom.)

(...)

(Viljem Šekspir, *Hamlet*)

Glasnik:

(...)

Gospodara prestrašena ogledamo tad. Nju u dnu groba opazimo – za vrat se

Oh objesi i zamkom rupca sukana

Njeg stegnu; on je oko pasa objumi

I uz nju stoji, te gubitak – dragu si

Na onom mjestu plače, nesuđeni brak,

To djelo očevo. A čim ga vidi on,

Jauknu mrsko, k njemu uđe, zakuka

I zovne: "Jadni, kakvo djelo učini?"

Pa kamo tebi pamet? S kakve nesreće

Ti pade? Daj uziđi, kunem, molim te!"

A sin ti njega divljim očma ošine,

I prezir javi se na licu, ne reče

Ni riječce, nego trgne mač si dvoperac,

Svog oca, što no bježat naže, promaši.

Tad jadnik na se ljutit, kakav bijaše,

Nadnese s', mač do srijede zagna u rebra, –

Još pri svijesti djevu grli rukom klonulom.

I stane hropit, rujne krvce vreli mlaz

Sad njemu brizne k blijedu lišcu njezinu.

I mrtvac na mrtvacu leži, vjenčan dan

Jadniku gle u domu svanu Hadovu;

Pokaza ljudima, koliko nerazum

Za čovjeka je nesreća baš najveća.

(Sofoklo, *Antigona*)

Tragedija – dramska vrsta u kojoj se *sukob* razrješava smrću glavnog *lika*. *Tema* je u pravilu stradanje nekog čovjeka izuzetnih vrlina, koji se bori za neki uzvišeni cilj, uprkos opasnosti po vlastiti život. Razvila se u staroj Grčkoj, pretpostavlja se iz obreda posvećenih kultu boga Dionisa. Za *tragediju* se vezuje i pojam *tragičke krivnje*: radi se o nekom postupku glavnog *junaka* koji on obično učini nesvjesno ili zbog neke greške u rasuđivanju, u trenutku slabosti, a zbog

koje na kraju strada, čime se ispuni njemu određena sudbina. Jedan od najpoznatijih svjetskih pisaca *tragedija* je Viljem Šekspir. (Napisao je tragedije *Hamlet*, *Romeo i Julija*, *Kralj Lir*, *Magbet*, *Otelo*.) U antičkoj Grčkoj tragedije su pisali Eshil (*Okovani Prometej*, *Perzijanci*), Sofoklo (*Antigona*, *Kralj Edip*) i Euripid (*Elektra*, *Medeja*, *Ifigenija u Aulidi*).

U naše vrijeme *tragediju* iz pozorišnih repertoara istiskuje *tragikomedija*, koja se također završava propašću glavnog junaka, ali je njena tema vezana za svakodnevni život i obične ljude, koje prikazuje karikaturalno i komično. (Primjere *tragikomedije* su *Balkanski špijun* Dušana Kovačevića i *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja* Ive Brešana.)

USMENA KNJIŽEVNOST

(...) Vukla me želja da putujem morem i ja se ukrcam na jednu lađu sa cijelim društvom nekih trgovaca koji su kretali lađom iz Basre. Otplovili smo i tako jedrili danju i noću sve dok nismo stigli do jednog krasnog otoka koji po svojim ljepotama bijaše sličan rajskoj bašti. Gospodar lađe pristade uz obalu, baci sidro i spusti ljestve pa se iskrcaše svi koji su bili na lađi.

Odmah se napraviše ognjišta pa se svi razletješe: neko kuha, neko pere rublje a neko, opet, ide u razgledanje otoka. Ja sam bio među tim posljednjim. Malo zatim putnici se iskupiše da što god pojedu i popiju, da se zabave i odmore, i mi upravo u tome, kad li povika kapetan što mu grlo pridaje: "Vi sretni putnici, požurite lađi, ukrcavajte se što prije! Ostavljajte sve svoje stvari, spašavajte živote! Kopno na kojem stojite nije ostvro nego grdni kit koji se upropiječio na morskoj pučini! Po njemu se nakupio pijesak, a raste, eto, i drveće od kadikad, pa vam se čini da je to otok! Kad ste naložili na njemu vatru, on je osjetio toplinu i pokrenuo se. Evo, upravo u ovaj čas uranja u more, zajedno s vama. Svi ćete se podaviti! Tražite glavi spasa dok niste svi stradali! Ostavljajte sve!" Čim putnici čuše kapetanov glas,

svi potrčase i nagrnuše brže-bolje skakati u lađu ostavljajući sve stvari i odjeću, kazane i ognjišta. Neko se dočepa lađe neko još i nije a "otok" se silno potrese i ode na dno sa svim onim što je bilo na njemu i za tili se čas valovito more sastavi nad njima. Ja se, gle, nađoh među onima što zaostaše na "otoku" te se svi uvalismo u more. Moja se družina odmah utopi, a mene usud sačuva od propasti. Podari mi, naime, jedno od onih velikih vjedara u kojima su malo prije putnici prali rublje, a život, pusto, ionako drag čovjeku, pa ti ga ja brže-bolje dograbim, zakoračim u njega i stanem poput vesala grabiti nogama po vodi a bijesni valovi poigravaju se sa mnom i s desne i lijeve strane. (...)

(1001 noć)

(...) Kad dođe u Usudove dvore, ima šta i videti: u dvoru kao da je carevina, tu su sluge i sluškinje, sve se užurbalo, a Usud sedi sam za gotovom sofrom pa večera. Kad čovek to vidi, sedne i on za sofru pa stane večerati. Posle večere legne Usud spavati, legne i on. Kad bude oko ponoći, stane strašno tutnjiti i iz tutnjave začuje se glas: "O Usude! O Usude! Rodilo se danas toliko i toliko duša, podaj im šta ćeš." Onda Usud ustane, pa otvori sanduk s novcima, i stane bacati po sobi sve same dukate, govoreći: "Kako meni danas, tako njima doveka."

Kad ujutru dan osvane, ali nema onih dvorova velikih, već mesto njih srednja kuća; ali u njoj opet ima svega dosta. Kad bude pred večer, sedne Usud za večeru, sedne i on s njim, a niko ne govori ni reči. Posle večere legnu spavati. Kad bude oko ponoći, počne strašno tutnjiti, i iz tutnjave začuje se glas: "O Usude! O Usude! Rodilo se danas toliko i toliko duša, nego daj im šta ćeš." Onda Usud ustane, i otvori sanduk s novcima, ali nema dukata, nego srebrni novci i gdekoji dukat. Usud stane prosipati novce po sobi govoreći: "Kako meni danas, tako njima doveka."

Kad ujutru dan osvane, ali nema ni one kuće, nego mesto nje stoji manja, i tako je Usud svaku noć radio, a kuća mu

se svako jutro smanjivala, dok najposle od nje postane mala kolebica, te Usud uzme motiku i stane kopati, onda i onaj čovek uzme motiku te stane kopati, i tako su kopali vas dan. Kad bude uveče, uzme Usud komad hleba, pa odlomi od njega polovinu te da i njemu. Tako večeraju, i posle večere legnu spavati. Kad bude oko ponoći, opet počne strašno tutnjiti, i iz tutnjave začuje se glas: "O Usude! O Usude! Danas se rodilo toliko i toliko duša, podaj im šta ćeš."

Onda Usud ustane i otvori sanduk, pa stane prosipati sve same džidže i gdekoji marjaš nadničarski vičući: "Kako meni danas, tako njima doveka."

Kad ujutru svane, a koleba se pretvori u velike dvore kao što su bili prvi dan. Onda ga Usud zapita: "Šta si došao?" On mu kaže sve po redu svoju nevolju i da je došao da ga pita zašto mu je dao zlu sreću. (...)

(*Usud*, narodna pripovijetka)

(...) Onda ćoso počne koješta lagati, ovamo, onamo, a kad se već izlaže i umori, onda mu dijete reče: "E moj ćoso! ako ti više što ne znaš, to je sve ništa; stani da ja tebi kažem jednu pravu istinu: Kad ja bija u mlado doba stari čovek, onda mi imadijasmo mnogo košnica, pa bi i ja svako jutro brojio, i sve bi čele prebrojio, a košnica ne mogu.

Kad jedno jutro prebrojim čele, a to nema najboljega čelca; onda ja brže bolje osedlam pijevca, pa uzjašem na njega, i pođem tražiti čelca. Kad doćeram trag do mora, a to on otišao preko mora, a ja za njim tragom. Kad pređem preko mora, a to čovek uvatio moga čelca u ralicu, pa ore za sitnu proju. Ja povičem na njega: To je moj čelac, od kud tebi moj čelac? A čovek odgovori: Brate! ako je tvoj, eto ti ga. Pa mi da i čelca, i još punu torbu proje od izora.

Onda ja uprtim torbu s projom na leđa, a sedlo s pijevca prebacim na čelca, te čelca uzjašem, a pijevca povedem u povodu, da se odmara. Kad budem preko mora, onda mi nekako pukne jedna uprta na torbi, te se sva proja prospe u more. Kad pređem preko mora, u tom stigne i noć, a ja on-

da sjašem s čelca, pa ga pustim da pase, a pijevca svežem kod sebe, pa mu metnem sijena, a ja legnem spavati. Kad ujutru ustanem, a to vuci došli, te zaklali i izjeli moga čelca; leži med po dolu do članka, a po brdu do koljena.(51)

(Laž za opkladu, narodna priča)

(...) viđe svekar Crnojević Ivo,
viđe svekar i zajad mu bilo,
te Latinci snasi progovara:
"K sebe ruke, mila snaho moja,
k sebe ruke, obje ti otpale,
pokri oči, obje ti ispale!
Rašta gledaš na junaka tuđa,
na Miloša Obrenbegovića?
No pogledaj, mila snaho moja.
no pogledaj poljem pred svatove:
štono junak na konju vrančiću,
bojno koplje nosi u rukama,
zlatan sjaje na plećima štitak,
a kraste mu lice nagrđile,
iza krasta lice pocrnjelo,
ono ti je dijete Maksime;
a ja sam se tamo pofalio,
kad sam tebe u baba prosio,
što god bide kićenijeh svata,
da ne bide ljepšega junaka
od Maksima, od sina mojega;
u tom sam se, snaho, prepanuo,
Miloša smo zetom učinili,
i Milošu dare poklonili,
da prevede tebe preko mora
i bez kavge i bez muke naše."
Kad joj reče, kâ da posiječe,

(51) *izor*: nagrada (u žitu ili novcu) koja se daje na ime najma tegleće stoke za oranje, najam

te pod sobom konja ostavila,
naprijed mu ni kročiti neće,
pa Latinka svekru progovara: (...)

(Ženidba Maksima Crnojevića, epska narodna pjesma)

Nadžnjeva se momak i devojka:
momak nažnje dvadeset i tri snopa,
a devojka dvadeset i četiri.
Kad uveče o večeri bilo,
momak pije dvadeset i tri čaše,
a devojka dvadeset i četiri.
Kad ujutro beo dan osvanu,
momak leži ni glave ne diže,
a devojka sitan vezak veze.

(Nadžnjeva se momak i devojka, narodna lirska pjesma)

Vežir Zejna po bostanu vezla,
Po bostanu i po đulistanu.
Majka Zejnu na večeru zvala:
– Hajde, Zejno, s majkom večerati!
Večerati šečerli baklavu.
Majci Zejna tijo odgovara:
– Večerajte, mene ne čekajte,
Nije meni do vaše večere,
Već je meni do moje nevolje!
Danas mi je dragi dolazio,
I veliki zulum počinio:
Po bašči mi cveće počupao
Na đerđefu svilu zamrsio.
Kun' ga, majko, obe da kunemo:
– Tavnica mu moja njedra bila,
Ruke moje sindžir oko vrata,
Usta moja oči mu ispila!(52)

(Vežir Zejna po bostanu vezla, narodna lirska pjesma)

(52) *đulistan*: ružičnjak; *đerđef*: drveni okvir na kome je zategnuto platno za vez; *sindžir*: lanac

Usmena (narodna) književnost – zbir usmenih djela (*pjesma, pripovjedaka, zagonetki, poslovice* i sl.) koja nastaju i žive u jednom narodu prenoseći se kroz generacije (*s koljena na koljeno*). Autori su nepoznati (anonimni) pojedinci, a djela se prepričavanjem ili izvođenjem slobodno mijenjanju, pričaoци ili *pjevači* (zovu se tako jer se *pjevali priču* uz neki instrument, kod nas uz gusle) dodaju ili oduzimaju nešto prvobitnom sadržaju. Za *usmenu književnost* karakteristično je da ne teži originalnosti, i zato su u njoj često javljaju istovjetni motivi i kompoziciona rješenja. Naprimjer, formula za početak i kraj – *bio jednom jedan car, ili živjeli su sretno do kraja života* – u *bajkama*; za početak – *dašto mi ti dašto* – u *zagonetkama*; za kraj – *ako su lagali mene, lagao i ja vas* – u *pripovijetkama*. A u *poeziji* se dosljedno redaju *stihovi* istog ritma i dužine, sa velikim brojem riječi i izraza koji se ponavljaju.

Književnost u kojoj jedan narod opisuje bitke iz svoje prošlosti i slavi junake tih bitaka naziva se *epska*, a književna djela *epovi* (dugi i obimni) i *epske pjesme* (kraće i jednostavnije). *Epski junaci* su često prinčevi, ratnici sa skupocjenim oružjem i konjima, s robinjama i slugama, ali ne moraju biti takvi; epski junak može biti siromašan, može biti bijedno obučen, može biti čak i pijanica, naprasit, prznica, sujetan... Jedino što uvijek *mora* jeste: biti snažan, hrabar i odan narodu kome pripada. Kad znamo da su pjevači ponavljali pjesme koje su od drugih čuli, i uglavnom o događajima kojima nisu bili svjedoci, i da su pjesme *popravljali* (mijenjali, dodavali, izbacivali) prema očekivanjima slušalaca (koji su im za pjevanje plaćali), nerazumno je vjerovati da epske pjesme istinito i tačno govore o događajima iz prošlosti.

U našem jeziku epska pjesma prepoznaje se po *desetercu*, koji je vrsta stiha, dužine deset slogova. Pri čitanju se nakon prva četiri sloga (obično dvije dvosložne riječi) zastane u deklamovanju. Ta pauza, odmor, mjesto koje stih dijeli na dvije manje cjeline, naziva se *cezura*. (*Deseterac* se javlja i u *lirskim pjesmama*, ali je tada pauza iza petog sloga.)

Za razliku od epske, *lirska* usmena književnost ne vezuje se za krupne i važne istorijske događaje, nego za svakodnevni život. U njima se pjeva o običajima (svadbenim, pogrebnim), o radu (žetvi, berbi), o pojavama u prirodi, ali najviše o ljubavi.

Jedan od rijetkih oblika usmene književnosti koji je i danas živ u smislu da nastaje svakodnevno i da je popularan bez obzira na generacijsku pripadnost i na svim meridijanima jeste *vic*. Boris Dežulović učinio ga je *lajtmotivom* svojih kolumni koje piše za sarajevsko *Oslobođenje*, počinjući svaku na isti način:(53)

Zvao me nekidan u dva iza ponoći Kožo da ispriča vic. Ima on taj običaj, zovne u gluho doba noći iz kafane da ispriča vic. Znaš li, kaže, onaj o Muji i Japancu? Jel onaj, rekoš, kad Japanac kaže da mu je na prvom mjestu Japan, na drugom firma, na trećem obitelj, a tek na četvrtom on sâm? A Mujo odgovara da je on sam sebi najvažniji, da mu je na drugom mjestu obitelj, firma na trećem, a Japan na četvrtom? (...)

Zvao me jednom prilikom u dva iza ponoći Kožo da ispriča vic. Ima on taj običaj, zovne u gluho doba noći iz kafane da ispriča vic. Elem, vidio Bobi Rudija gdje sjedi tužan, samo što ne plače, pa ga upitao što je tako neveseo. "U maju mi umrla majka", odgovorio mu Rudi. "Ostavila mi deset hiljada maraka." "Ajde, bar nešto", nespretno ga krenuo tješiti Bobi. "Jes", klimnuo glavom Rudi. "A onda mi u junu umro babo. Ostavio mi dvanes' hiljada." "I babo?!", iznenadio se Bobi. "Aha", snuždeno će Rudi. "I nena. Umrla u julu, ostavila mi pet hiljada maraka." "Tri člana porodice u tri mjeseca?!?", ganuto će Bobi. "Bogami ti nije lako." "Đe će mi bit?!", podigao Rudi očajan pogled. "Prošlog mjeseca ništa, ni feninga!" (...)

(53) *kolumna*: tekst u novinama (ili na internetu), uvijek na istoj stranici, iste dužine, obično istog autora koji s većom stilskom slobodom komentariše aktuelne događaje

Zvao me jednom prilikom u dva iza ponoći Kožo da ispriča vic. Ima on taj običaj, zovne u gluho doba noći iz kafe da ispriča vic. Elem, pitao sin oca, "babo", veli, "koja je razlika između 'besplatno' i 'džabe'?". "To ti je lako, evo, na primjer", pogledao ga otac, "ti se školuješ besplatno, al' džabe." (...)

NAPOMENA

Ovaj pojmovnik nastao je iz dodatka čitanci za završni razred osnovne škole, u kojem su sakupljena objašnjenja pojmova korištena u cijeloj seriji čitanki od 5. do 9. razreda, pod zajedničkim imenom *Svezame otvori se*. Izbor u tom dodatku bio je uslovljen nastavnim planom i programom, koji je u međuvremenu ozbiljno analiziran.⁽⁵⁴⁾ Opšti utisak svodi se na ovo:

U svim analiziranim NPP-ima, vidljivi su jasni pomaci u odnosu na tradicionalni pedagoški pristup, i usmjerenost na principe savremene pedagoške prakse. Primjetan je pozitivan pomak u uputstvima za nastavnike, u odnosu na starije nastavne planove i programe.

Terminologija je osavremenjena i uvrštene su nove pravne formulacije. Međutim, to je vidljivo i eksplicitno izraženo uglavnom u uvodnim dijelovima i metodičkim uputama. Reformski ciljevi nisu značajno ušli u područja koja direktno utiču na nastavnu praksu. Metodičke napomene i uputstva uglavnom ostaju na razini preporuka, bez dovoljno konkretnih primjera za nastavnike. Nastavnici i školske uprave i dalje nemaju slobodu (ili je bolje reći potreban prostor) da kreiraju planove u skladu sa potrebama djece i konteksta u kojem djeluju.⁽⁵⁵⁾

Mnogo je duži spisak primjedbi:

Uz malobrojne izuzetke, primjedbe koje upućuju na manjkavosti u postojećim nastavnim planovima i programima su sljedeće:

1. Nastavni planovi i programi, iako javni dokumenti, nisu lako dostupni, što je u suprotnosti sa važnošću i značajem dokumenta. Obrazovanje se tiče svih i pristup informacijama vezanim za sadržaj, metode, ciljeve, ishode, standarde i kriterije mora biti slobodan i jednostavan. Distrik Brčko nema NPP-e na web-sajtu na-

(54) Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. Analiza nastavnog plana i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje. (Nema datuma) Dostupno na:

<http://www.skolegijum.ba/static/pdf/4ecb75813e897.pdf>

(55) Isto.

dležnog organa, za pristup istovrsnom dokumentu u RS-u potrebno je tražiti dozvolu ili biti registrovan član/korisnik.

2. Niti jedan od analiziranih dokumenata nema izdvojeno poglavlje sa generalnim ciljevima i ishodima za devetogodišnje osnovno obrazovanje, što zbunjuje i začuđuje, jer bi se prema njima trebalo i moglo procjenjivati kvalitet sadržaja.

3. Sam sadržaj (osim u NPP-u na hrvatskom jeziku) nepregledan je i grafički neuređen.

4. Niti jedan NPP, osim u Distriktu Brčko, nije dostupan u oba pisma.

5. Nastavni planovi i programi različiti su po organizaciji sadržaja: jedni nude pregled po predmetima, drugi po razredima. U svim slučajevima ne vidi se jasno koliko su djeca (pre)opterećena i koliko je realno moguće ostvariti željene rezultate.

6. Napomene koje postoje u određenim predmetima ne prate osnovne principe i suštinu inkluzije, kojom se osiguravaju jednake šanse za razvoj svakom djetetu.

7. Pojam integrisanog učenja i poučavanja gotovo da se ni ne spominje u analiziranim nastavnim planovima i programima. Tome doprinosi i sama organizacija sadržaja kojom su oni izdvojeni jedni od drugih. Svaki predmet je dat kao zasebna cjelina i reflektuje praksu u kojoj, sa izuzetkom razredne nastave, svaki nastavnik brine samo o svom predmetu.

8. Postojeći nastavni planovi i programi ne podstiču problemski pristup smislenom i svrhovitom učenju i poučavanju. Predmeti su iscjepkani u manje, zasebne cjeline bez poveznica s realnošću u kojoj djeca odrastaju.

9. Ne ohrabruje se razvoj kritičkog mišljenja, i drugih sposobnosti vezanih za mišljenje višeg reda. Učestalo korištenje glagola, kao što su: "identifikuju, prepoznaju, pronadu, nabroje, objasni, opiše, riješi, ovlada, savlada, upozna, definiše, uoči, nauči, grafički prikaže, koristi" i sl. govore o dominaciji aktivnosti koje su usmjerene na sticanje znanja, razumijevanje određenih pojmova i jednostavne primjere primjene (mišljenje nižeg reda).

10. Ishodi obrazovnog procesa u vezi sa cjelovitim razvojem ličnosti djeteta i usvajanjem vrijednosti i stavova nisu postavljene

ni realno, često se ponavljaju ili su nelogični i nepovezani sa temom poučavanja. Mnoge važne teme ostavljene su za časove odjeljenjske zajednice. Tako se, naprimjer, za obradu teme *Živjeti u miru, nenasilna komunikacija predviđa jedan čas sljedećeg sadržaja: Igrom do sebe (mi smo djeca vesela)*. Očekivani ishod je: *Život u miru, uslov napretka i sreće za sve ljude, a smjernice za nastavnika: Na primjerima djeci objasniti nenasilnu komunikaciju.*

Uopšte se ovom aspektu obrazovanja pristupa površno i nesistematično.

11. *U vezi sa znanjem i razumijevanjem ishodi su određeni prema najnižem nivou koji uglavnom zahtijeva reprodukciju naučenog ili su pak postavljeni kao jedinstveni za svu djecu.*

12. *U analiziranim nastavnim planovima i programima porodica i njena uloga se ne spominju, osim eventualno s nekoliko rečenica u uvodnim napomenama.*

13. *Iako već i djeca predškolskog uzrasta imaju doticaj sa različitim formama informaciono-komunikacionih tehnologija, analizirani nastavni planovi i programi uključuje te sadržaje tek od 6. razreda, smiješnim zahtjevom da se jedanaestogodišnjaci upoznaju s vidljivim dijelovima računala ili sa upotrebom miša.*(56)

Svedeno na dio koji se tiče ovog priručnika, u planu i programu za nastavu maternjeg jezika i književnosti, a u vezi s književnoteorijskim pojmovima, pažnja se trebala posvetiti ovome.(57)

5. razred (Odgojno-obrazovni ciljevi)

Zapažanje i formulacija teme književnog djela (o čemu tekst govori), razumijevanje riječi / pojmova: fabula, kompozicija; Uočavanje i karakterizacija likova u djelu: zaključivanje o osjećanjima likova na osnovu dijaloga i njihovih postupaka;

(56) Isto.

(57) Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke. Okvirni nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu u Federaciji Bosne i Hercegovine. (Nema datuma) Dostupno na:

<http://www.skolegijum.ba/static/pdf/52df9345338c0.pdf>

Izbor karakterističnih mjesta u tekstu: opis lika, pejzaža, dijalog, mjesto i vrijeme radnje, pojačavanje dinamičnosti, humor; Razlikovanje govora pisca i govora lica; Zapažanje logičkih cjelina u kompoziciji teksta; Stilska sredstva: poređenje, epitet;

Pjesnička slika – vizuelni i akustički (slušni) elementi u pjesničkoj slici, zapažanje ritma i rime, izražavanje dojma; Prepoznavanje pjesničkih slika.

6. razred (Književnoteorijski pojmovi)

Usmena književnost: Stalni epiteti; Epski deseterac; Epska i lirska pjesma u usmenoj književnosti; Fantastični elementi u bajci, likovi i motivi u bajci; Basna – likovi u basni, preneseni smisao basne, pouka basne; Umjetnička književnost: Lirska poezija: čulni elementi pjesničke slike, motiv kao najmanja tematska jedinica lirske pjesme, vrste stiha, rima ili srok, ritam, osnovni pojmovi o stilskim figurama (izražajnim sredstvima): epitet, personifikacija, poređenje, onomatopeja, inverzija; Vrste lirske poezije: ljubavna, deskriptivna, domovinska (patriotska, zavičajno-rodoljubiva); Umjetnička proza: fabula, kompozicija, tematsko-idejna osnova, likovi, karakterizacija likova, načini pripovijedanja; Vrste umjetničke proze: novela, crtica, pripovijetka.

7. razred (Književnoteorijski pojmovi)

Lirika: Ritam – intonacija, stanaka, opkoračenje – stanaka u opkoračenju, naglašavanje riječi i ritam; Stilska sredstva: metafora, inverzija, kontrast. Vrste – pejzažna, šaljiva, deskriptivna i domoljubna pjesma. Epika: Fabula – pokretač i fabule, zaustavljanje fabule; Lik – psihološko – etička karakterizacija; Portret – vanjski i unutarnji, forme pripovijedanja; Pozicija pripovjedača u priči; Pustolovni i povijesni romani; Fantastična pripovijest; Granične književne vrste: ljetopis, putopis, dnevnik. Drama: Satirična komedija; Dramski igrokaz. Usmena književnost: Termini balada i romansa

Epsko-lirske karakteristike.

8. razred (Književnoteorijski pojmovi)

Motivi, slike, muzički/glazbeni elementi stiha, stilska obilježja lirske narodne pjesme;

Kompozicija, likovi, idejno-tematska svojstva, stilski postupci, jezik; Odlike epskog i lirskog; Misaona (refleksivna) pjesma; Misaoni motivi; Forma gazela, pjesništvo na orijentalnim jezicima; Ljubavna pjesma; Podjela pjesama prema obliku: oda, himna, elegija, idila, sonet i haiku pjesma; Rima i njezina uloga u oblikovanju stiha (obgrljena rima); Pjesnička sredstva: alegorija, gradacija, hiperbola; Fabula – razvijena u romanu i pripovijetci, sažeta u basni i anegdoti (uočavanje uz interpretaciju teksta); Glavni dijelovi epskog teksta (funkcija preokreta);

Kompozicija fabule – odnos pojedinih događaja u fabuli, odnos narativnih i ostalih dijelova priče; Lik – unutrašnji monolog kao sredstvo slikanja lika; Psihološka analiza lika: posebna funkcija opisnih, dijaloških i monoloških mjesta; Uloga opisa u pripovijedanju;

Humor, ironija i satira u proznom djelu; Karakterizacija glavnog lika (fizička, psihološka); Naučno – fantastični roman; Roman odrastanja; Obilježja putopisa: granične književne vrste; Kompozicija i značajke drame, protagonist, antagonist.

Dramatizacija.

9. razred (Književnoteorijski pojmovi)

Lirika: Ritam – intonacija, stanka, opkoračenje – stanka u opkoračenju, naglašavanje riječi i ritam; Stilska sredstva – metafora, inverzija, kontrast; Vrste – refleksivna, šaljiva, deskriptivna, domoljubna, ljubavna pjesma; Elegija kao vrsta pjesme. Epika:

Fabula-pokretači fabule, zaustavljanje fabule; Lik – psihološko-etička karakterizacija;

Portret – vanjski i unutarnji, forme pripovijedanja; Pozicija pripovjedača u priči; novela; Pustolovni i povijesni romani; Pripovijest (duža pripovijetka); Umjetnička basna; Granične književne vrste: ljetopis, putopis, dnevnik, esej;

Drama; Komedija i historijska drama; Usmena književnost; Termini balada i romansa; Epsko-lirske karakteristike. Plan i program za gimnaziju još je neprecizniji:(58)

1. razred

Teorijskoknjiževno i naučno nazivlje; Uvod u književnost; Temeljni pojmovi nauke o književnosti; Književni rodovi; Poetika narodne književnosti i povijesni razvoj.

2. razred

Književnoteorijsko nazivlje; Periodi, stilski pravci; Poetika (epoha, periodi pravaca).

3. razred

Lirika, epika, drama (proširivanja znanja); Periodi, stilski pravci; Poetika (epoha, periodi pravaca).

4. razred

Književnoteorijsko nazivlje; Sagledavanje književnih djela kroz prizmu savremenih književnih teorija;

Ukoliko se nastavom književnosti zaista žele postići ciljevi od interesa za zajednicu koja u tu nastavu investira, jasno je da o tome mora postojati neka šira saglasnost, donesena nakon neke javne rasprave, koju bi pripremili i vodili ljudi dovoljno stručni i upućeni u problem. U srećnijem društvu i vremenu, to bi morao biti prvi zadatak onog dijela akademske zajednice čiji su predmeti književnost i obrazovanje. Rezultat bi tada bio fleksibilan, savremen, jasan, pregledan i otvoren kurikulum, usmjeren na ishode.

Šta podrazumijeva orijentacija na ishode?

Prije svega, dogovor o tome šta želimo da djeca mogu, znaju i umiju, nakon svršetka osnovne škole; koja znanja i vještine i sposobnosti da posjeduju u svijetu koji se brzo mijenja? Šta je ono što će ih učiniti spremnijim za budućnost, da u njoj budu sretni ljudi, da imaju ispunjen i siguran život?

(58) Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za gimnaziju. (8. avgust 2003. godine) Dostupno na: http://www.see-educoop.net/education_in/pdf/zajed-gimnazija-bos-bih-t06.pdf

Taj izvjestan konačan broj *znanja/sposobnosti* (npr. da umije izračunati procente ili napisati molbu ili čitati mapu grada ili pratiti seriju na stranom jeziku bez titla – ovo su ilustracije pojašnjenja radi, ne definisani ishodi!) treba biti jasno određen i lako provjerljiv, a put do njihovog postizanja dobro isplaniran u niz postepenih koraka, te prilagođen različitim uzrastima i sposobnostima svakog pojedinog djeteta.

Za zbir detaljno opisanih koraka koji postepeno vode prema ishodima, grupisan u nekoliko oblasti (jezici, društvene nauke, prirodne nauke i matematika, tehnika i IT, umjetnosti, tjelesni i zdravstveni odgoj) koristi se naziv *kurikulum*. U kurikulumu je sve, ili gotovo sve, u svakom trenutku smisleno u odnosu na ishod ka kojem se ide, opravdano njime i u svojoj jasnoći – provjerljivo. Stvari su povezane, *vertikalno i horizontalno*, logikom koju određuje ishod – ono što se želi postići.

Kurikulum nema unaprijed striktno određene, propisane i obavezne sadržaje, u smislu da se u svim školama u isto vrijeme radi isto književno djelo, isti istorijski događaj, ista lekcija iz engleskog, ista pjesma iz muzičkog. Sadržaje određuje, prije svih, nastavnik i/ili nastavnica, koji odgovaraju za rezultat svog izbora. Ministarstva i zavodi mogu ponuditi, i poželjno je da to urade, ključne sadržaje (u nekoj vrsti zajedničke jezgre) i različita rješenja za svaki korak ka željenom cilju, ali je nastavnik slobodan da ih mijenja, dopunjava, poboljšava, prilagođava, vodeći računa prije svega o mogućnostima i potrebama djece u razredu. Kurikulum nije isto što i nastavni plan i program, nije vojna zapovijest koju treba dnevno izvršavati (djeca nisu regruti!). Kurikulum je jasno definisan i određen okvir, ograđeno dvorište sa jednim širokim izlazom do kojeg vode različite staze, neke duže neke kraće, neke lakše a neke teže.

U tom dvorištu djeca se podstiču da dostignu svoj maksimum, a ne tjeraju se da preskaču prepone koje im postavlja neka (najčešće brzopleta i ne uvijek kompetentna) ministarstvena komisija. Prepone i prepreke o koje se mnoga djeca sada sapliću, udaraju glavama u njih ili se dosađuju čekajući ostale na cilju.

INDEKS AUTORA I AUTORICA CITIRANIH DJELA

Daglas Adams (Douglas Adams)

Autostoperski vodič kroz galaksiju, prev. Zoran Jakšić – 73- 74

Jasmina Ahmetagić

Ne pogađam zašto su nas lagali – 205-206

David Albahari

Paket – 38

Tišina – 120-121

Mira Alečković

Vojvodina – 119

Aris Aleksandru

Sanduk, prev. Zoran Mutić – 163-164

Almir Alić

Boa u kokošinju – 85

Hans Kristijan Andersen (Hans Christian Andersen)

Carevo novo ruho – 13, 16

Ivo Andrić

Deca – 166-170

Travnička hronika – 161

Walt Witman, 1819–1919 – 67

Miroslav Antić

Plavi čuperak – 19

Opomena – 187, 189

Isak Babelj

Udovica, prev. Milivoje Jovanović – 152

Dragan Babić

Putovanje na kraj jezika – 15

Derviš-paša Bajezidagić

Tarih o gradnji mosta u Mostaru na Neretvi – 215

Đorđe Balašević

Ljubio sam snašu na salašu – 87-88

Tripot sam video Tita – 79

Aleksandar Baljak

aforizam – 12

Safvet-beg Bašagić

Jesenski uzdasi – 19

Mula Mustafa Bašeskija

Ljetopis, prev. Mehmed Mujezinović – 50-51

Adisa Bašić

Na Stradunu – 153

Bašo

Haiku, prev. Miloš Crnjanski – 80

Lamija Begagić

Kumulonimbus – 191

Samjuel Beket (Samuell Beckett)

Čekajući Godoa, prev. Aleksandar Saša Petrović – 131-132

Elis Bektaš

Običan čovjek – 157

Edmund Berk (Edmund Burke)

aforizam – 12

Gotfrid August Birger (Gottfried August Bürger)

Doživljaji barona Minhauzena, prev. Živojin Vukadinović – 95-96

Šarl Bodler (Charles Baudelaire)

Albatros, prev. Božidar Kovačević – 198-199

Cviječće zla – 146

Himna lepoti, prev. Kolja Mičević – 82-83

Bokačo (Giovanni Boccaccio)

Dekameron, 3.10, prev. Jerka Belan i Mate Maras – 139-141

Dekameron, 5.9., prev. Jerka Belan i Mate Maras – 69-70, 107

Bertold Breht (Bertolt Brecht)

Dijalektika u teatru – 177-178

Majka Hrabrost, prev. Ante Stamać – 54-55

Žak Brel (Jacques Brel)

Nemoj, nemoj ići, prepj. Arsen Dedić – 213-214

Ivo Brešan

Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja – 103-105, 217

Dubravko Brigić

Lijepo je bilo u Sarajevu – 124

Majmun s činelama – 154

Miš – 125

234 Indeks autora i autorica citiranih djela

Herman Broh (Hermann Broch)

Vergilijeva smrt, prev. Vera Stojić – 194, 195

Emili Bronte (Emily Bronte)

Orkanski visovi – 195

Vladimir Bulatović Vib

aforizam – 12

Dobriša Cesarić

Balada iz predgrađa – 33

Jesen – 134

Na novu plovidbu – 14, 16

Pjesma mrtvog pjesnika – 146

Predgrađe – 201-202

Slap – 199

Voćka poslije kiše – 31

Brana Crnčević

aforizam – 12

Miloš Crnjanski

Dnevnik o Černojeviću – 193, 195

Oda vešalima – 143

Stražilovo – 152, 208-209

Anton Pavlović Čehov

Kalhas, prev. Miroslava Janković – 86, 157

Musa Ćazim Ćatić

U Aleji – 59, 123

Branko Ćopić

Grob u žitu – 19, 23

Izokrenuta priča – 94-95

Svetozar Ćorović

Mujagino junaštvo – 170-173

Dante (Dante Alighieri)

Božanstvena komedija – 16-17, 107

Džerald Darel (Gerald Durrell)

Moja porodica i druge životinje, prev. Zoran Mutić – 117, 146-147

Lorens Darel (Lawrence Durrell)

Aleksandrijski kvartet – 107

Oskar Davičo

Detinjstvo – 120, 188, 189, 210

Arsen Dedić

Milena – 214

Vladan Desnica

Proljeća Ivana Galeba – 96-97

Boris Dežulović

kolumne za *Oslobođenje* – 223-224

Profesor Alfred – 21-22

Emili Dickinson (Emily Dickinson)

Pjesme, 57, prev. Marko Vešović i Jasna Levinger – 91

Mak Dizdar

Gorčin – 28

Jarbol – 155

Modra rijeka – 129

Pastir Pastirici kao i Kralj Kraljici – 192

Zija Dizdarević

Majka – 200

Artur Konan Dojl (Arthur Conan Doyle)

Baskervilski pas – 195

Radoje Domanović

Danga – 197

Ivan Dončević

Ljudi iz Šušnjare – 149

Fjodor Mihailovič Dostojevski

Zločin i kazna, prev. Milosav Babović – 135, 194, 195

Marin Držić

Dundo Maroje – 131

Abdurahman Džami

Gazel, prev. Slavko Ježić – 76

Dario Džamonja

Moj djed – 109-110

Zuko Džumhur

Nekrolog jednoj čaršiji – 179

Džejms Džojcs (James Joyce)

Uliks, prev. Zoran Paunović – 129, 194, 195

Ehaton

Himna Suncu, prev. Slavko Ježić – 80-81

Erazmo Roterdamski (Erasmus de Rotterdam)

Pohvala ludosti, prev. Darinka Nevenić Grabovac – 21, 198

Eshil

Okovani Prometej – 217

Perzijanci – 217

Euripid

aforizam – 12

Elektra – 217

Ifigenija u Aulidi – 217

Medeja – 217

Ezop

Gavran i lisica – 37

Zoran Ferić

Requiem – 156

Johan Wolfgang Gete (Johan Wolfgang von Goethe)

Vilinski kralj, prev. Aleksa Šantić – 31-32

Robert Grevs (Robert Graves)

Grčki mitovi, prev. Gordana Mitrinović-Omčikus – 126

Braća (Jakob i Vilhelm) Grim (Jacob i Wilhelm Grimm)

Snjeguljica i sedam patuljaka – 35

Sinan Gudžević

epigrami – 60

Oldos Haksli (Aldous Huxley)

aforizam – 12

Oskar Hamerštejn (Oscar Hammerstein)

You'll never walk alone – 84

Danil Harms

Prljava ličnost, prev. Dubravka Ugrešić – 68-69

Jaroslav Hašek

Doživljaji dobrog vojnika Švejka, prev. Nada Gašić – 161-162, 195,

197, 210-211

Ernest Hemingvej (Ernest Hemingway)

Starac i more, prev. Vida Županski Pečnik – 133

Aleksandar Hemon

Knjiga mojih života – 97-99

Velimir Hlebnjиков

Odricanje, prev. Aleksandar Petrov – 155

Homer

Ilijada, prev. Miloš Đurić – 106, 184-186

Horacije

Liri, prev. Toni Smerdel – 142

Jovan Hristić

Muzej kritike – 177

Ahmed Hromadžić

Plamena – 36

Hamza Humo

Akvarel – 91

Henrik Ibzen (Henrik Ibsen)

Lutkina kuća, prev. Zeina Mehmedbašić – 40

Vojislav Ilić

epigram – 60

Grm – 190

vojislavljevska fraza – 112

Zimska idila – 88

Iljf i Petrov (Ilja Arnoldovič Fajnzilberg i Evgenij Petrovič Katajev)

Zlatno tele, prev. Stjepan Kranjčević – 193, 195

Almir Imširević

Tabut tema – 38

Issa

Haiku, prev. Miloš Crnjanski – 80

Viktor Ivančić

Dnevnik Robija K. – 209

Zašto ne pišem i drugi eseji – 67

Tuve Janson (Tove Marika Jansson)

Knjiga o ljetu, prev. Željka Černok – 165-166

Danilo Jokanović

Anegdote o srpskim piscima – 23

Ežen Jonesko (Eugene Ionesco)

Stolice, prev. Ivanka Pavlović – 53-55

Jovan Jovanović Zmaj

epigram – 60

Oda čuturi – 143

238 Indeks autora i autorica citiranih djela

Franc Kafka (Franz Kafka)

Proces, prev. Bogomir Herman – 193, 195

Nasiha Kapidžić-Hadžić

Vezeni most – 153

Miodrag Karadžić

Dekna nije umrla a ka' će ne znamo – 102

Jure Kaštelan

Tifusari – 17

Rejmond Keno (Raymond Queneau)

Stilske vežbe, prev. Danilo Kiš – 211-213

Luis Kerol (Lewis Carroll)

Alisa u zemlji čuda, prev. Bahrija Šamić – 160-161

Danilo Kiš

Bašta, pepeo – 156

Enes Kišević

Kiša – 119

Artur Klark (Arthur Clarke)

2001: Odišea u svemiru, prev. Zoran Živković – 75, 195

Petar Kočić

Jazavac pred sudom – 93, 198

Božo Koprivica

Samo bogovi mogu obećati – 86

Ivan Kordić

Rumen – 18

Laza Kostić

Gospođici L.D. u spomenicu – 25, 186-187

Santa Maria della Salute – 205-206

Snove snivam – 17

Dušan Kovačević

Balkanski špijun – 85-86, 217

Klaustrofobična komedija – 156

Urnebesna tragedija – 39-40

Ivan Goran Kovačić

Jama – 120, 147

Mrak na svijetlim stazama – 78, 108, 110

Zvono – 17

Silvije Strahimir Kranjčević

Eli! Eli! lama azavtani?! – 148

Lijep si, bijeli svijete – 93

Agata Kristi (Agatha Christie)

Ubojstvo u Orient Expressu, prev. Miran Stihović – 134

Gustav Krklec

Bezobrazni vrabac, iz Telegrafskih basni – 144

Bijeli grad – 123

Guslar – 149

Prvi snijeg – 191-192

Žablja sjeta i Među napadačima, iz Telegrafskih basni – 37

Miroslav Krleža

Čovjek je lava – 124

Dijalektički antibarbarus – 137-138

Evropa danas – 67-68

Gospođa u posjeti kod bolesnog djeteta svoje sluškinje – 200-201

Leda – 132

Na rubu pameti – 94

U predvečerje – 139

V megli – 34

Vjetrovi nad provincijalnim gradom – 92

Vesna Krmpotić

Koliko je teška pahuljica – 90

Skender Kulenović

Pisma – 202-203

Stećak – 146

Ševa – 18

Tvrtko Kulenović

Historija bolesti – 135

Dragan Kulidžan

Vrapčeva žalost – 153

Enes Kurtović

Presuda – 9-10

Ilija Ladin

Taj top – 20

Alma Lazarevska

Dobra berba – 124

240 Indeks autora i autorica citiranih djela

Radmila Lazić

Autobuske žene – 63

Kriva sam – 19

Stanislav Ježi Lec (Stanislav Jerzy Lec)

aforizam – 12

Astrid Lindgren

Pipi Duga Čarapa, prev. Dženita Spahić – 147

Džek London (Jack London)

Mek Kojevo seme, prev. Andreja Žeželj – 175

Federiko Garsija Lorca (Federico Garcia Lorca)

Ciganski romansero, prepj. Vladeta Košutić – 125

Ireni Garsiji – 153

Seviljska uspavanka, prepj. Vladeta Košutić – 204

Predrag Lucić

Da te nije Srbija – 151

Ljubavnici iz Verone – 109

Desanka Maksimović

Vožnja – 210

Tomas Man (Thomas Mann)

Čarobni breg, prev. Miloš Đorđević – 193, 195

Marcijal (Martial)

epigram – 60

Ranko Marinković

Ruke – 44-45

Gabrijel Garsija Marques (Gabriel Garcia Marquez)

Sto godina samoće, prev. Jasna Mimica Popović – 193, 195

Tomislav Marković

Nekretnine. Izdavanje – 148

Od mučenja do mučanja – 149-150

Simo Matavulj

Bakonja fra Brne – 125

Antun Gustav Matoš

Jesenje veče – 18, 31, 148

Jovan Dučić: Pjesme – 111-112

Notturmo – 120, 138

Srodnost – 63

Utjeha kose – 91

Ivan Mažuranić

Smrt Smail-age Čengića – 78

Ivana Brlić Mažuranić

Ribar Palunko i njegova žena – 28

Šuma Striborova – 63

Slavica Miletić

Prota pere prozor – 99-102

Nela Milijić

Autoportret s babuškom – 80

Milorad Mitrović

Bila jednom ruža jedna – 183

Moritake

Haiku, prev. Miloš Crnjanski – 79-80

Senadin Musabegović

U mekoj plahti – 119-120

Vladimir Nazor

Oblačak – 148

Šuma spava – 88-89

Ljuba Nenadović

epigrami – 60

Branislav Nušić

Dva raba – 196, 198

Gospođa ministarka – 105-106

Sumnjivo lice – 39

Džordž Orvel (George Orwell)

Životinjska farma – 14-16, 198

Luko Paljetak

Čovjek koji pjeva – 117-118

Orhan Pamuk

Istanbul – 158

Šukrija Pandžo

List na putu – 153

Blez Paskal (Blaise Pascal)

aforizam – 12

Borislav Pekić

Vreme čuda – 63

242 Indeks autora i autorica citiranih djela

Vladislav Petković Dis

Možda spava – 31

Frančesko Petrarca (Francesco Petrarca)

Ako žalba ptica, il' sred vjetra ljetnog... prev. Olinko Delorko – 87

Ja nemam mira a u rat ne hrlim... prev. Frano Čale – 26

Kako sam bliže svom danu poslednjem... prev. Mirjana Rodić – 203-204

Branimir Petrović

(bez naslova) – 145

Jasminka Petrović

Ovo je najstrašnji dan u mom životu – 135-136

Seks za početnike – 128

Rastko Petrović

Ljudi govore – 180-181

Pindar

Asopihu iz Orhomena, prev. Toni Smerdel – 141-142

Vladimir Pištalo

Put u Prag – 181-182

Pol Polanski

Moja omiljena kuća – 201-202

Vasko Popa

Jurke – 20

Mala kutija – 122, 124

Odlazak – 149

Bogdan Popović

Predgovor Antologiji novije srpske lirike – 190

Petar Preradović

Jezik roda moga – 119-120, 152

France Prešern

Zdravica, prev. Luko Paljetak – 83

Žak Prever (Jacques Prevert)

Barbara, prev. Zvonimir Golob – 57-59

Marsel Prust (Marcel Proust)

U traganju za izgubljenim vremenom, prev. Miroslav Brandt –
207-208

Publije Sir

Publije Sir – 159

Aleksandar Puškin

Bajka o ribaru i ribici, prepj. Velimir Milošević – 133-134

Evgenije Onjegin, prev. Milorad Pavić – 178, 205

Fransoa Rable (Fancois Rabelais)

Gargantua i Pantagruel, prev. Stanislav Vinaver – 85

Duško Radović

Bio jednom jedan stvor – 190-192

Čudna slika – 118

Mali život – 154

Plavi žaket – 182-184

Strašan lav – 84-85

Dragan Radulović

Naočari moga đeda – 187-188, 189

Stevan Raičković

Urlik – 202

Marko Ristić

O modernoj dečjoj poeziji. Povodom knjige: "Podvizi družine Pet petlića" – 110-111

Ivica Vanja Rorić

Sreća – 20

Edmond Rostand

Sirano de Beržerak, prev. Milan Domović – 42-44, 206

Dž.K. Rouling (J. K. Rowling)

Harry Potter i odaja tajni, prev. Zlatko Crnković – 72

David Rubinovič (Dawid Rubinowitz)

Dnevnik – 49

Isak Samokovlija

Salomonovo slovo – 41

Sapfa

Himna Afroditi, prev. Miloš Đurić – 81-82

Izet Sarajlić

Lagano s tugom – 57

Rođeni 23, strijeljani 42. – 20, 145

Isidora Sekulić

Bure – 25, 156

Meša Selimović

Derviš i smrt – 194, 195

Trđava – 108

244 Indeks autora i autorica citiranih djela

Džerom Selindžer (Jerome David Salinger)

Lovac u žitu, prev. Flavio Rigonat – 193, 195

Seneka

poslovice – 159

Antoan de Sent-Egziperi (Antoine de Saint-Exupery)

Mali princ, prev. Flavio Rigonat – 124

Đermano Ćićo Senjanović

Dorin dnevnik – 136-137

US&A – 180

Miguel de Servantes (Miguel de Cervantes)

Don Kihot, prev. Iso Velikanović i Josip Tabak – 114-115

Abdulah Sidran

Otac se vraća sa službenog puta – 152-153

Ćamil Sijarić

Hasan, sin Huseinov – 173-174

Voda Promuklica – 92

Isak Baševiš Singer (Isaac Bashevis Singer)

Gimpl bona, prev. Eugen Verber – 23, 115-116

Valter Skot (Walter Scott)

Ajvanho – 195

Sofoklo

Antigona, prev. Koloman Rac i Nikola Majnarić – 216, 217

Kralj Edip – 217

Sokan

Haiku, prev. Miloš Crnjanski – 79

Sokrat

paradoks – 148

Stevan Sremac

Pop Ćira i pop Spira – 25, 108

Zona Zamfirova – 25, 184

Miodrag Miša Stanislavljević

Nemušti jezik – 144

Zec s govornom manom – 187, 189

Saša Stanišić

Kako vojnik popravlja gramofon, prev. Hana Stojić – 86-87, 121

Borisav Stanković

Nečista krv – 206-207

Boris Starešina

Marko Kraljević i samuraji – 151

Derviš Sušić

Ja, Danilo – 70-71

Džonatan Svift (Jonathan Swift)

Guliverova putovanja, prev. Iso Velikanović – 197-198

Damir Šabotić

Nadi me – 162-163, 164

Rafik Šami (Rafik Schami)

Šaka puna zvezda – 45-46

Aleksa Šantić

Veče na školju – 17

Aida Šečić

Pandora – 129

Faruk Šehić

Draga drugarice Oprah – 92

Totalna pjesma – 156-157

Viljem Šekspir (William Shakespeare)

Hamlet, prev. Josip Torbarina – 130-131

Hamlet, prev. Milan Bogdanović – 215

Romeo i Julija, Prev: Milan Bogdanović – 51-53, 217

Sonet 116, prev. Luko Paljetak – 203

Persi Biš Šeli (Percy Busshe Shelley)

Oda zapadnom vjetru, prev. Mira Šunjić i Enver Čolaković – 142

August Šenoa

Kameni svatovi – 112-113

Antun Branko Šimić

April – 17

Gorenje – 122

Siromasi koji jedu od podne do podne – 93

Dinko Šimunović

Alkar – 28

Robert Šo (Robert Shaw) – 23

Nikola Šop

Bosanska trilogija – 146

Isus u posjeti kod nas – 200

Dragutin Tadijanović

Dugo u noć, u zimsku bijelu noć – 31

Sju Taunsend (Sue Townsend)

Tajni dnevnik Adriana Molea, prev. Zlatko Crnković – 47

Džon R. R. Tolkin (John Ronald Renel Tolkien)

Hobit, prev. Milan Milišić – 74-75

Lav Tolstoj

Ana Karenjina, prev. Todor Dutina – 193, 195

Duško Trifunović

Poplava – 77, 79

Zlatna ribica – 20

Mark Tven (Mark Twain)

Pustolovine Toma Sojera, prev. Ivo Zalar – 41-42, 114

Dubravka Ugrešić

Kućni duhovi – 18

Od čega se sastoji autor – 65-66

Zabranjeno čitanje – 70

Tin Ujević

Dažd – 78-79

Noturno – 86

Ogledalo – 189

Svakidašnja jadicovka – 19

Uhapšen u svojoj magli – 122

Visoki jablani – 31

Oskar Vajld (Oscar Wilde)

Srećni princ, prev. Vesna Loney – 35

aforizam – 12

Vergilije

Eneida, 1-7, prev. Bratoljub Klaić – 62

poslovice – 159

Žil Vern (Jules Verne)

20.000 milja pod morem, prev. Predrag Raos – 71-72

Put oko svijeta za 80 dana – 195

Marko Vešović

Vaga apotekarska – 123

Vladimir Vidrić

Jutro – 89-90

Sjene – 122

Fransoa Vijon (Francois Villon)

Štrik i šija, prepj. Kolja Mićević – 87, 190

Stanislav Vinaver

Nova pantologija palengirike – 151

Scena iz Dvora Dušanova – 150, 152

Grigor Vitez

Ševina jutarnja pjesma – 144-145

Volter (Francois-Marie Arouet Voltaire)

epigram – 60

Stanko Vraz

Gazela – 76-77

Irena Vrkljan

Šljunak zaborava – 78-79

Aleksandar Vučo

Podvizi družine "Pet petlića" – 114

Alfred Žari (Alfred Jarry)

Kralj Ibi – 121

Bob Živković

Seks za početnike – 128

Usmena književnost

1001 noć, prev. Besim Korkut – 217-218

A što mi se Travnik zamašlo, sevdalinka – 27

Biblija – 126-128

Čardak ni na nebu ni na zemlji, narodna bajka – 35-36

Čula jesam, Narodna pjesma iz Međimurja – 183-184

Djevojka je pod đulom zaspala, sevdalinka – 109

Gilgameš, sumerski ep, prev. Stanislav Preprek – 61-62, 63

Hasanaginica, narodna balada – 27, 34

Ko je to na prozoru, sefardska romansa – 91

Laž za opladu – 219-220

Ljubavni rastanak, lirska narodna pjesma – 86

Marko Kraljević i Arapin – 64

248 Indeks autora i autorica citiranih djela

- Marko Kraljević i Mina od Kostura* – 64
Nadžnjeva se momak i devojka – 221
Predrag i Nenad – 64
Sejdefu majka budila – 92
Smrt Omera i Merime – 34, 64
Smrt Smail Age – 64
Sveci blago dijele, narodna pjesma – 27
Usud – 218-219
Vezir Zejna po bostanu vezla – 221
Zaručnica Senjanina Iva – 64
Zašto plačeš, djevo bijela, sefardska romansa – 27
Zidanje Skadra – 65
Zlatna jabuka i devet paunica, naroda bajka – 34-35
Ženidba bega Alibega – 65
Ženidba bega Ljubovića – 64
Ženidba Maksima Crnojevića – 220-221
Ženidba Milića Barjaktara – 34

INDEKS POJMOVA

- aforizam** – 12-13
- alegorija** – 13, 16, 38
- aliteracija** – 17-18
- anafora** – 18-20, 192
- analogija** – 21-22
- anegdota** – 23-25
- antiteza** – 25-27, 110, slavenska antiteza – 25
- antonimi – 110
- apsurd – 55, 149
- arhaizam** – 28-30
- asonanca** – 31
- bajka** – 34-37, 79, 116, 134-135, 178, 222
- balada** – 27, 31-34
- basna** – 16, 37-38
- brojalice – 18
- cenzura – 198
- cezura – 222
- citāt – 138, 151
- critica** – 38-39, 175
- deseterac – 34, epski desetarac – 222
- detektivske priče – 135
- deveterac – 206
- deviza – 137-138
- didaskalija** – 39-40
- digresija – 186
- dijalog** – 40-45, 55-56, 133, 192
- distih – 59, 204, 206
- dnevnik** – 45
- drama**, – 34, 45, 51- 57, 62, 91, 105-107, 118, 206, 216,
drama apsurda – 55, 107, dramska radnja – 40, dramska
situacija – 45, dramski sukob – 55, dramski tekst – 40, 55,
dramsko lice – 133, dramaturg – 56-57, dramatzacija – 56
dvanaesterac – 206
- ekspozicija – 107
- eksterijer – 147

- elegija** – 57-59
- epigram** – 60
- epika** – 55, 61-62, 206, 152, ep – 62, 106, 118, 222, epske pjesme – 222, epska radnja – 186, epski junak – 222, epski deseterac – 34, epska fantastika – 76
- epitet** – 63-64, 210
- epizoda – 184, 186
- esej** – 65-68
- eufonija – 18
- fabula** – 34, 50, 68-70, 141, 174, 186, 211
- fantastika** – 71-76, naučna fantastika – 75, 195, epska fantastika – 76, fantastična književnost – 116
- fikcija – 116, fikcionalan – 68
- folklor – 113, 152
- gazel** – 76-77
- geste – 40
- glumci – 40, 55-57, 150
- gradacija** – 77-79, 87, 184
- haiku** – 79-80
- himna** – 65-66, 80-84
- hiperbola** – 84-87
- hronika – 50
- idila** – 87, 88-90
- igra riječi – 18
- igrokaz** – 90-91
- indikacija – 40
- inverzija** – 91-92
- ironija** – 92-94
- junak – 36, 57, 70, 79, 93, 105, 116, 133, 135, 165, 174, 184, 195, 216-217, epski – 62, 222, fikcionalni – 68, mitova – 128
- karakter – 116
- karikatura – 87
- katren – 189, 204, 206
- kazalište – 55
- književni rod – 55, 62, 118
- književnost** – 50, 75, 94-102, 112, 121, 152, 191, 192, 200, 209, 217

- komedija** – 45, 57, 102-105, komedija karaktera – 105, komedija intrige – 105, komedija naravi – 105
komični efekat – 45, 87
kompozicija – 106-107, 135, 141, 189, kompoziciona rješenja – 50, 222
kontekst – 94
kontrast – 108-110
kostimografija – 56-57
kulise – 56
kulminacija – 107
kritika – 110
legenda – 112-113
lik – 25, 36, 38-39, 45, 50, 55, 60, 62, 68-69, 75-76, 90-91, 107, 110, 114-116, 135, 141, 143, 164-165, 174, 184, 195, 210, 216
lirika – 55, 62, 117-120, usmena – 223, lirski pjesma – 34, 59, 77, 80, 118, 135, 139, 143, 204, 206, 222, refleksivna, deskriptivna, osjećajna – 121, lirski subjekt – 118, 155, lirski slika, vizualna, akustična, taktilna olfaktivna – 119
ljetopis – 50
memoari – 50
metafora – 63, 121-124, 157-158, okamenjena – 123, metaforično – 124
metonimija – 124-125
mimika – 40
mit – 90, 126-129, mitologija – 76, 205, grčki (antički) mitovi – 90, mitološki – 89
monolog – 130-133, 135, 192
motiv – 63, 76, 80, 133-137, 139, 152, 222-223, statički, dinamički – 110, lajtmotiv, stalni (ustaljeni) motivi – 37
motivacija likova – 39, 69, 75, 116, 135
moto – 137-138
napetost – 79, 99, 106-107, 165, 186
naracija – 62
narodna književnost, narodna poezija – 26, 64, 222-224
nokturno – 138-139
novela – 69, 107, 139-141, 175, 178
oda – 141-143
oksimoron – 145-146, 210

- oktava – 206
onomatopeja – 144-145
opis – 116, 135, 141, **146-147**, 182, 186, 192
opkoračenje – **147-148**
osmerac – 206
paradoks – **148-149**
parodija – **149-152**, parodiranje – 70, 143
pastirske pjesme – 90
pejzaž – 121, 147
peripetija – 107
personifikacija – **152-153**
perspektiva – 50, 110, 165, 210
pjevanje – 62, 106-107
poenta – 60, **154-156**
polustih – 77
ponavljanje – 18, 20, 31, 137, 184, 186, 189, 191-192
poređenje – 123, **156-158**, 209-210
poslovice – 16, 26, **158-159**, 222
pozorište – 22, 55, pozorišna predstava – 56, 57, repertoar – 217, pozorište apsurdna – 55
preokret – 107
pripjev – 184
pripovijetka – 36, **166-175**, 178, 222, šaljiva kratka pripovijetka – 25
pripovjedač – 133, 154, **160-166**, 174, 210, sveznajući – 164, nepouzdana – 165, pripovijedanje – 62, 68, 69, 106, 165, 174, ritam – 45, pripovjedačka tačka gledišta – 137
proza – **175-178**
putopis – **179-182**
radnja – 39, 79, 91, 118, 133, 135, 164, 174, 195, paralelna – 192, dramska – 40, 45, 55, 107, epska – 62, 186
reditelj – 40, 57
refren – 135, **182-184**, 215
rekvizita – 57
remarka – 40
replika – 45
retardacija – **184-186**
režiser – 57

- rima** – 148, 178, **186-190**, parna, ukrštena, obgrljena, nago-
milana, isprekidana, muška, ženska, srednja – 189
- ritam** – 20, 148, 178, 184, 189, **190-192**, 206, 222, pripovije-
danja – 45
- roman** – 62, 70, 92, 106, 124, 129, 133, 135, 141, 174-175,
178, **193-195**, 206, ljubavni, povijesni ili historijski, avantu-
ristički, naučnofantastični, detektivski, humoristični – 195
- satira** – 60, 93, **196-198**, 215
- scenografija – 56-57
- sedmerac – 206
- sektina – 206
- simbol** – 83, **198-199**
- slik – 189-190
- socijalna književnost** – **200-202**
- sonet**, sonetni vijenac – 107, **202-204**
- stanca – 206
- stih** – 16, 18, 20, 30, 59, 60, 62, 77, 80, 107, 112-113, 118, 131,
148, 178, 184, 186, 189, 190, 192, **204-206**, 215, 222, slobod-
ni, vezani – 206, polustih – 77
- stil** – 50, 76, 110, 143, 146, **206-213**, stilska figura – 26, 87, 92,
110, 123, 125, 157, stilska sredstva – 99, stilski postupak – 148
- strofa – 20, 59, 83, 106, 118, 184, 189, 206
- sukob – 55, 107, 118, 135, 216
- šansona** – **213-215**
- šesterac – 206
- tačka gledišta – 50, 107, 137, 165, 210, 211
- tarih** – **215**
- teatar – 55
- tema – 68, 77, 164, 195, 216-217
- tercina – 204, 206
- tragedija** – 57, 105, **215-217**, tragička krivnja – 216, tragiko-
medija – 217
- usmena književnost** – 25, 34, 63, 129, **217-224**
- uvod – 107
- vic – 25, 223-224
- vrhunac – 107
- zagonetka – 16, 65, 222
- zastarjelice – 30

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

82(035)

VELIČKOVIĆ, Nenad

Od slova do smisla : književni pojmovnik za
osnovnu i srednju školu / Nenad Veličković. -
Sarajevo : Mas media : Fond otvoreno društvo Bosna
i Hercegovina, 2014. - 253 str. ; 20 cm. -
(Lektira narodu ; 4)

Registri.

ISBN 978-9958-1934-7-7 (Mas media)

ISBN 978-9958-749-11-7 (Fond otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina)

COBISS.BH-ID 21786886